Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Beleidsgerichte studies

Hoger onderwijs en

Wetenschappelijk onderzoek

142

Monitor beleidsmaat-regelen

De relatie tussen beleidsmaatregelen, studiekeuze en studiegedrag

Anja van den Broek

Froukje Wartenbergh

Carlijn Braam

Matthijs Brink

Hanneke Poels

Beleidsgerichte studies

Hoger onderwijs en

Wetenschappelijk onderzoek

Monitor beleidsmaat-regelen

De relatie tussen beleidsmaatregelen, studiekeuze en studiegedrag

Anja van den Broek
Froukje Wartenbergh
Carlijn Braam
Matthijs Brink
Hanneke Poels

© 2013 ResearchNed Nijmegen in opdracht van het ministerie van OCW. Alle rechten voorbehouden. Het is niet geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in publicaties zonder nauwkeurige bronvermelding.

Inhoud

Managementsamenvatting **7**

1 Inleiding **13**

2 Beleidsmaatregelen in het hoger onderwijs **15**

2.1 Tweede graden 15
2.1.1 Afbakening van de bekostiging op één bachelor en één master 15
2.1.2 Subsidieregeling tweede graden hbo en wo 16
2.2 Wet verhoging collegegeld langstudeerders 16
2.3 Invoering harde knip uit Wet ruim baan voor talent 18
2.4 Studeren is investeren 18
2.4.1 Sociaal leenstelsel in de masterfase 19
2.4.2 Langere terugbetalingsperiode 20
2.4.3 Inkorten van het studentenreisrecht 20
2.4.4 Moderniseren van de dienstverlening 20
2.4.5 Vervallen van de bijverdiengrens ondernemers in laatste studiejaar 20
2.5 Hoofdlijnenakkoorden en prestatieafspraken 21
2.6 Samenvatting 22

3 Vraagstelling en onderzoeksopzet **25**

3.1 Vraagstelling 25
3.2 Bronnen 27
3.2.1 1CijferHO 27
3.2.2 Studentenmonitor Hoger Onderwijs 27
3.2.3 Startmonitor 28
3.3 Doelgroepen 29
3.4 Structuur van het onderzoek 31

4 Instroom en studiekeuze in de bachelor **33**

4.1 Inleiding en vraagstelling 33
4.2 Instroom hoger onderwijs 33
4.2.1 Samenstelling van de instroom 33
4.2.2 Vermijden van moeilijke studies 38
4.3 Een tweede bacheloropleiding 39
4.4 Indirecte instroom vanuit havo en vwo 44
4.5 Bewuste studiekeuze 46
4.6 Studiekeuzemotieven en studiekeuzeoriëntatie 49
4.6.1 Studiekeuzemotieven 49
4.6.2 Studiekeuzeoriëntatie 51
4.7 Match tussen student en studie 53
4.8 Samenvatting 55

5 Studieuitval, studievoortgang en studiegedrag in de bachelor 59

5.1 Inleiding en vraagstelling 59
5.2 Uitval- en switchgedrag na het eerste jaar 59
5.2.1 Omvang van studieuitval en studieswitch 60
5.2.2 Studiestakers: studiekeuze en oorzaken van studiestaken 64
5.3 Ontwikkeling van studievoortgang 68
5.4 Inzet en motivatie 73
5.4.1 Inzet 73
5.4.2 Motivatie 76
5.5 Tijdbesteding en contacturen 77
5.5.1 Tijdbesteding aan studie 77
5.5.2 Omvang en functie van contacttijd 80
5.5.3 Ervaren studielast 83
5.6 Verdieping en verbreding 85
5.6.1 Studiegerelateerde buitenlandervaring 85
5.6.2 Bestuurswerk 88
5.7 Betaalde arbeid 90
5.7.1 Werkende studenten 90
5.7.2 Tijdbesteding aan betaalde arbeid 91
5.7.3 De balans tussen werk en studie 92
5.7.4 Redenen om te werken 94
5.7.5 Belang van studie en overige bezigheden 95
5.8 Beleidsmaatregelen en studiestrategie 96
5.8.1 Kennis van de beleidsmaatregelen 96
5.8.2 Beleidsmaatregelen en studiestrategie 97
5.9 Samenvatting 99

6 Instroom en studiekeuze in de master 105

6.1 Inleiding en vraagstelling 105
6.2 Doorstroomambities van bachelorstudenten 105
6.3 Instroom in de masterfase 107
6.3.1 Instroom 107
6.3.2 Researchmasters 109
6.3.3 Instroom naar achtergrondkenmerken 111
6.4 Buitenlandervaring en bestuurswerk in de masterfase 114
6.5 Keuzemotieven 115
6.6 Een tweede masteropleiding 117
6.7 Samenvatting 120

7 Leengedrag en leenmotieven 123

7.1 Inleiding en vraagstelling 123
7.2 Studeren met een studielening 123
7.2.1 Aantal studenten met een studielening 123
7.2.2 Structureel en incidenteel lenen 127
7.2.3 Leenbedragen 128
7.3 Leenmotieven en bestedingsdoelen 129
7.3.1 Afzien van een studielening 129
7.3.2 Leenmotieven 130
7.3.3 Bestedingsdoelen 131
7.4 Samenvatting 133

8 Instellingsbeleid 137

8.1 Inleiding 137
8.2 Activiteiten ter bevordering van studiesucces 138
8.3 Relatie tussen instellingsbeleid en beleidsmaatregelen volgens instellingen 140
8.4 Relatie tussen instellingsbeleid en beleidsmaatregelen volgens studenten 140
8.5 Hoogte van het collegegeld 142

Bijlage 1: Figuren en tabellen 145

Bijlage 2: Definities 1CHO 151

Bijlage 3: Afkortingen 153

Managementsamenvatting

Voor u ligt de tussenrapportage van de monitor studiekeuze en studiegedrag in relatie tot de invoering van een aantal beleidsmaatregelen in het hoger onderwijs na 2010. In juni 2011 is deze monitor door de toenmalige staatssecretaris aangekondigd. De maatregelen die in dit onderzoek zijn betrokken zijn de collegegeldsystematiek van de Wet versterking besturing, de subsidieregeling tweede graden hbo en wo, de afbakening van de bekostiging op één bachelor en één master, de maatregel langstudeerders en de invoering van een sociaal leenstelsel in de masterfase. De volgende rapportage is voorzien in de tweede helft van 2013. De breedte van het pakket maatregelen, de ongelijktijdigheid van de invoering ervan en de kabinets- en beleidswisselingen maken dat het in dit rapport niet goed mogelijk is een directe relatie aan te tonen tussen de gevonden ontwikkelingen en een specifieke maatregel in het beleid of aan te geven in hoeverre ontwikkelingen te maken hebben met een anticipatie van studenten op specifiek beleid. De monitor geeft een beeld van de ontwikkeling van het studiekeuze en studiegedrag in relatie tot de maatregelen gezamenlijk.

De overheid draagt de verantwoordelijkheid om de toegankelijkheid en de kwaliteit van het hoger onderwijs te waarborgen. In het vorige regeerakkoord (2010) is de ambitie voor een plek in de top vijf van kenniseconomieën geformuleerd, wat een stimulering van de huidige kenniseconomie vereist. De commissie Toekomstbestendigheid Hoger Onderwijs Stelsel (commissie-Veerman) kwam in april 2010 tot de conclusie dat het huidige hogeronderwijsstelsel niet toereikend is om dit streven te vervullen. Genoemd wordt dat de studieuitval te hoog is, talent te weinig wordt uitgedaagd en er te weinig flexibiliteit in het systeem is om de gevarieerde vraag van studenten en de arbeidsmarkt goed te bedienen. In kabinet-Balkenende IV is men al begonnen met een aanzet tot onderwijshervorming gericht op verhogen van de kwaliteit van het hoger onderwijs en het versterken van de bijdragen van het hoger onderwijs aan de Nederlandse economie. Dit resulteerde in een aantal maatregelen die studenten in grotere mate verantwoordelijk maken voor hun eigen studie. Voor studenten zal een relatief laag studierendement ingrijpender financiële consequenties hebben dan voorheen. Het doel van de maatregelen is het verhogen van het studierendement alsook het stimuleren van een kritischer beslissingsproces over het te volgen studietraject en de daarmee gecombineerde nevenactiviteiten.

In deze samenvatting worden de belangrijkste bevindingen benoemd langs vier relevante pijlers: de instroom in de bachelor en de masterfase, de keuze voor een tweede bachelor- of master, studiekeuze en studiegedrag van studenten en het leengedrag van studenten. Twee invalshoeken staan centraal in de uitkomsten van deze vier onderdelen: de trends (en met name de ontwikkeling na 2009, toen de eerste maatregel van kracht werd) en de verschillen tussen doelgroepen op basis waarvan toegankelijkheid kan worden bestudeerd. We denken hierbij onder andere aan emancipatoire routes (doorstroom van hbo naar wo, doorstroom van mbo naar hbo, oudere studenten) en aan de onderwijsdeelname en studieomstandigheden van studenten met een functiebeperking en studenten van niet-Nederlandse herkomst.

Er is vooralsnog geen indicatie dat de instroom (ook niet in 'moeilijke' studies) duidelijk afneemt. Het aantal studenten dat in het hoger onderwijs instroomt is na 2009 stabiel, met uitzondering van de hbo-masters waar duidelijk sprake is van een afname, vooral in de sector onderwijs. Deze afname in de sector onderwijs is ook geconstateerd bij de hbo-bachelorinstroom. Zowel in de sector techniek als de sector natuur neemt de instroom na 2009 toe. In de bètamasters is er wel sprake van een kleine terugloop. In de rapportage die in de tweede helft van 2013 verschijnt, zal tevens aandacht worden besteed aan het percentage van de uitstroomcohorten in het voortgezet onderwijs dat doorstroomt naar het hoger onderwijs.

Wat de samenstelling van de instromende studentpopulatie betreft, zijn de veranderingen beperkt. In het wo neemt het aandeel buitenlandse studenten in de bachelors iets toe. In de wo-masters is een relatieve toename te zien van studenten die via niet-traditionele routes instromen (vanuit het buitenland of via een toelatingsexamen). Hbo-masters kenmerken zich in tegenstelling tot wo-masters door een groot aantal deeltijdstudenten. Ondanks het financieel aantrekkelijker maken van het hoger onderwijs voor studenten van 30 jaar en ouder (zij betalen sinds 2010 net zoals alle andere studenten voor hun eerste studie het wettelijk collegegeld), zien we hiervan nog geen effect in de bachelor of in de wo-master. In de wo-bachelor blijft het percentage oudere studenten gelijk, in het hbo neemt het wat af. In de wo-masters zien we verhoudingsgewijs een hele lichte afname van oudere studenten en van deeltijdstudenten; ook in de hbo-master neemt het aandeel oudere studenten iets af. De researchmasters, waarvan de studentaantallen sterk zijn gegroeid (ook nog na 2009 is er een groei van 25 procent) trekken, uitgaande van het eindexamencijfer in het voortgezet onderwijs, de 'betere' studenten aan. Het percentage bachelorinstroom in het hbo dat in het bezit is van een vwo-diploma blijft stabiel op ongeveer zes procent.

Over het percentage studenten dat kiest voor een tweede studie kunnen we voorzichtig concluderen dat er mogelijk sprake is van een kentering. Het volgen van een tweede bachelor gaat de studenten in de toekomst meer collegegeld kosten. Het aandeel studenten dat een tweede bacheloropleiding volgt, daalt na invoering van de wet in 2010. Uitzondering hierop vormen de studenten die een tweede studie volgen in onderwijs of gezondheidszorg en hun eerste studie buiten deze sectoren hebben afgerond. Naar verhouding starten meer studenten met een tweede bachelor in het wo dan in het hbo. In 2011 bestaat de groep die een tweede bachelor volgt in het wo voor 85 procent uit hbo-bachelors die (waarschijnlijk) een schakelprogramma of premaster volgen. Deze schakelstudenten betalen voor het overgrote deel instellingscollegegeld.

Het aantal studenten dat vanuit een andere opleiding een tweede studie volgt in de sectoren gezondheidszorg en onderwijs is gestegen: in de hbo-bachelor is deze stijging 21 procent en in de wo-bachelor 28 procent (in het wo zijn aantallen klein). Tegelijkertijd daalt het aantal studenten in andere tweede studies. In de tweede wo-masters zijn de aantallen klein, maar ook hier is het patroon congruent aan dat van de bachelor: tweede studies waarvoor hoog collegegeld verschuldigd is, verliezen terrein; tweede studies waarvoor men wettelijk collegegeld betaalt, worden populairder. In 2011 volgt drie procent van *alle tweede wo-bachelors* hun tweede studie tegen wettelijk collegegeld. In het *hbo* is dit in 2011 bijna de helft van *alle tweede bachelors* en in de *wo-master* is dit 32 procent. Studentstromen ontwikkelen zich hiermee in de verwachte richting.

Het instellingscollegegeld dat studenten moeten gaan betalen bij een tweede studie verschilt sterk tussen hbo en wo en tussen bachelors en masters. Bovendien is er in het wo meer variatie tussen opleidingen. Het gemiddelde instellingscollegegeld in het hoger onderwijs bedraagt voor 2012-2013 € 9.093 per jaar (€ 11.523 voor masters en € 7.325 voor bachelors). In het hbo is het collegegeld voor de bachelors gemiddeld € 6.756 per jaar; in het wo € 8.538 per jaar.

In 2011 geven meer hbo-bachelors dan voorheen aan af te zien van een mastertraject als gevolg van de ingevoerde maatregelen. Het aandeel hbo-studenten dat aangeeft in de toekomst af te zien van een masterstudie vanwege het risico dat men loopt om verhoogd collegegeld te moeten betalen, stijgt fors naar 45 procent.

Universitaire studenten hebben voordat zij aan de studie begonnen vaker een tussenjaar genomen dan hbo-studenten. Het percentage studenten dat niet meer direct na het behalen van het eindexamen doorstroomt naar het hoger onderwijs, maar eerst een tussenjaar neemt, stijgt licht. Of deze groep zich ook beter heeft georiënteerd en minder vaak switcht of uitvalt, is niet vastgesteld.

Het hbo kent meer uitvallers dan switchers; in het wo is de switch groter dan de uitval. De meest dominante groepen (uitval in het hbo en switch in het wo) nemen verhoudingsgewijs af. De uitval in het wo en de switch in het hbo blijven stabiel. Ongeveer één op de tien studenten valt duurzaam uit (keert na één jaar afwezigheid niet terug in het hoger onderwijs). Studenten die uitvallen zijn vaak de minder 'goede' studenten als we afgaan op het gemiddeld eindexamencijfer in het voortgezet onderwijs. In het wo is de uitval hoger bij westers-allochtone studenten en studenten ouder dan 30 jaar; in het hbo vallen studenten met een mbo-vooropleiding of een anders dan reguliere vooropleiding vaker uit. Veel spijtoptanten zijn er in de doorstroom van vwo naar hbo; het merendeel van deze switchers gaat naar het wo. De switch en uitval zijn hier vastgesteld tot en met 2010-2011. De derde meting kan voor de eerstejaars pas een mogelijke relatie tussen de maatregelen en het switch- en uitvalgedrag vaststellen.

Veel resultaten uit de studentonderzoeken duiden op een algehele verbetering van studiekeuze en studiegedrag. Gedurende het studiejaar 2010-2011 is er in het publieke debat veel gesproken over de langstudeerdersmaatregel en mogelijk gevolgen daarvan. Mogelijk zijn studenten als gevolg van de invoering van de langstudeerdersmaatregel direct al anticiperend gedrag gaan vertonen.

Een goede oriëntatie en een goed doordachte en bewuste studiekeuze vermindert de uitvalkans sterk. De inhoudelijke interesse voor het vak- of kennisgebied vormt de belangrijkste reden om voor een opleiding te kiezen. In 2011 kiezen bachelorstudenten een opleiding meer dan de jaren ervoor omdat de inhoud hen aanspreekt. Zonder te pretenderen dat een goede en op inhoud gebaseerde studiekeuze uitval altijd kan voorkomen, is vastgesteld dat er veel raakvlakken zijn tussen de oriëntatie op een studie en de uitvalkans.

De belangrijkste redenen om te stoppen met de studie zijn een verkeerde studiekeuze en verwachtingen die niet zijn uitgekomen. Als direct gevraagd wordt naar de relatie met de beleidsmaatregelen dan zeggen vier van de tien studenten dat ze onder invloed van de maatregelen de kans kleiner achten dat ze van studie veranderen. De match tussen student en studie is in het studiejaar 2011 verder verbeterd.

Studenten die uitvallen, schatten vaak al aan het begin van de studie hun slaagkansen lager in, maken hun studiekeuze minder bewust, geven aan minder goed te hebben nagedacht over de keuze en hebben vaker op een passieve manier informatie gezocht over de opleiding. Dat betekent overigens niet dat een verkeerde studiekeuze altijd te maken heeft met een slechte oriëntatie en een slechte match. Toch geven deze resultaten instellingen (zowel in het voortgezet onderwijs als in het hoger onderwijs) voldoende aanleiding om in het keuzeproces te sturen.

Het studiegedrag van studenten verbetert. De studievoortgang is de laatste jaren verbeterd. Tussen 2011 en 2012 halen met name universitaire studenten hun achterstand in. De tijdbesteding aan de studie neemt verder toe. Uiteraard hangt de voortgang samen met de inzet en de motivatie. De relatie tussen deze indicatoren en ook de tijdbesteding is niet altijd evident. Er blijven groepen die aandacht behoeven. Studenten met een functiebeperking blijven een kwetsbare groep, hoewel er zeker verbeteringen zijn waar te nemen, met name waar het de tijdbesteding en inzet betreft. Ondanks dat zij voldoende tijd besteden aan de studie, blijft hun studievoortgang achter. Dit geldt ook voor allochtone studenten. Mannen 'doen' het doorgaans slechter dan vrouwen, maar tonen met name in het wo minder inzet en besteden minder tijd aan de studie. Bij mannen en allochtone studenten verbetert de inzet nauwelijks, terwijl dit bij veel andere studenten wel het geval is. Bètastudenten hebben het relatief zwaar: ondanks een goede inzet blijven zij een achterstand houden. De motivatie van studenten verandert niet. Studenten met studieachterstand worden niet tot nauwelijks actief hierop aangesproken door de instelling of opleiding.

De contacttijd is, met name in het eerste jaar, toegenomen. Het merendeel van de studenten hecht veel waarde aan contactonderwijs. Zes van de tien studenten vinden de contacttijd zeker van toegevoegde waarde en acht van de tien studenten achten de contacttijd waardevol om de binding met de opleiding en de medestudenten te houden. Volgens studenten zelf is de studie zeer goed te doen in de tijd die ervoor staat. Meer dan de helft van de studenten zegt een onderdeel te kunnen afronden in minder tijd dan er voor staat. In deze groep zijn mannen oververtegenwoordigd.

Er is geen duidelijke indicatie dat studenten als gevolg van de maatregelen verdiepende of verbredende activiteiten vermijden. Er is geen aanleiding te veronderstellen dat de maatregelen op dit moment studenten ontmoedigen om voor studiedoeleinden naar het buitenland te gaan. Het aantal studenten dat voor de studie naar het buitenland gaat, stijgt, zowel bij de bachelors als bij de masters. Het percentage bachelors dat bestuurstaken verricht, daalt licht.

Het aandeel studenten met een bijbaan verandert nauwelijks. Wel is er een lichte daling van de tijd die men aan een bijbaan besteedt. De breuklijn bij het verrichten van betaalde arbeid zonder gevolgen voor de studie ligt op ongeveer tien uur per week.
Werken studenten meer dan tien uur per week, dan heeft de bijbaan mogelijk negatieve consequenties voor de studievoortgang en het studiegedrag en voor de tevredenheid van studenten over de balans tussen studie en werk. De tevredenheid over deze balans is in 2012 afgenomen. Een disbalans is er met name voor studenten met een functiebeperking, uitwonende studenten, allochtone studenten en studenten uit de lagere sociale klasse. Ruim zes van de tien studenten legt de nadruk bij de opleiding in vergelijking met andere bezigheden. De groep die de opleiding van ondergeschikt belang vindt, wordt kleiner. Voor ruim 90 procent is de studie de voornaamste bezigheid.

Aan studenten is rechtstreeks gevraagd wat zij zouden veranderen als gevolg van de maatregelen. Niet alle studenten zijn even goed op de hoogte van de nieuwe beleidsmaatregelen. Voor degenen die wel op de hoogte zijn, is het afzien van een tweede studie of het aangaan of verhogen van een studielening de meest gekozen strategie om op de maatregelen te reageren. Ook noemen studenten het tegengaan van studieswitch of het opgeven van een bijbaan. Een kwart zal afzien van bestuurswerk, vrijwilligerswerk of studeren in het buitenland. Slechts een minderheid vindt het nodig om het eigen studiegedrag aan te passen. Wel blijkt uit de resultaten dat instellingen een wat pro-actiever beleid kunnen voeren bij het aanspreken van studenten op studieachterstand. Op dit moment gebeurt dat niet of nauwelijks.

Voor de helft van de studenten is het vermijden van een studielening een belangrijk en steeds belangrijker wordend motief voor het nemen van een bijbaan. Allochtone studenten en studenten uit lagere sociale milieus hebben een grotere noodzaak om te werken. Autochtone studenten en studenten uit hogere milieus geven vaker aan dat zij het geld niet nodig hebben. Van de niet-werkenden ziet twee derde af van een bijbaan vanwege tijdgebrek, een kwart ervaart geen financiële drive en een kwart kan geen werk vinden.

Het aandeel studenten met een studielening is sinds 2007 licht gedaald naar 28 procent en sinds 2009 stabiel. Het gebruik van het collegegeldkrediet neemt toe. Eén op de drie leners heeft geen recht meer op een basisbeurs. Het aandeel studenten in de zogeheten leenfase stijgt heel langzaam. Acht van de tien studenten die lenen, lenen structureel. Het maandelijkse leenbedrag is tussen 2011 en 2012 licht gestegen voor hbo-studenten in de leenfase. De jaarlijkse lening komt in zowel 2011 als in 2012 in de nominale fase op ongeveer € 4.000; in de leenfase rond de € 6.000. De meeste leners zien we bij de groepen met de minst draagkrachtige ouders (allochtone studenten, studenten uit lagere sociale milieus). Zij lenen vaker omdat ze niet anders kunnen en gebruiken de lening ook vaker voor de studie. Over het algemeen besteden studenten hun lening aan de studie en levensonderhoud en veel minder aan consumptieve doeleinden.

Leenmotieven veranderen nauwelijks: noodzakelijke lasten, gunstige leenvoorwaarden, minder werken naast de studie en het feit dat men de ouders niet wil belasten, zijn de belangrijkste motieven om te lenen. Een echte noodzaak om te lenen is meer aanwezig bij lagere sociale milieus dan bij hogere sociale milieus. Bij de laatste groep is lenen meer een bewuste keuze.

Studenten die niet lenen doen dit omdat ze een weerstand hebben tegen het maken van schulden. Dit argument neemt voor studenten in de nominale fase, evenals het feit dat ouders een lening afraden en dat men onzeker is over het toekomstig inkomen, in belang toe. Studenten in de nominale fase uit lagere milieus geven vaker aan niet te lenen omdat men werkt. Voor studenten in de nominale fase uit hogere sociale milieus geldt veeleer dat zij niet lenen omdat ouders bijdragen of omdat ouders een lening afraden. Opvallend is dat de invloed van ouders zowel bij het afraden als bij het aanraden van een studielening in de hogere sociale klasse groter is dan in de lagere klasse.

In deze tussenrapportage is geen aandacht besteed aan het verband tussen lenen, inzet en studievoortgang. In het vervolgrapport is voorzien in een nadere analyse van deze complexe relatie.

1 Inleiding

De overheid draagt de verantwoordelijkheid om de toegankelijkheid en de kwaliteit van het hoger onderwijs te waarborgen. In het vorige regeerakkoord (2010) is de ambitie voor een plek in de top vijf van kenniseconomieën geformuleerd, wat een stimulering van de huidige kenniseconomie vereist. De commissie Toekomstbestendigheid Hoger Onderwijs Stelsel (commissie-Veerman) kwam in april 2010 echter tot de conclusie dat het huidige hogeronderwijsstelsel niet toereikend is om dit streven te vervullen. Genoemd wordt dat de studieuitval te hoog is, talent te weinig wordt uitgedaagd en er te weinig flexibiliteit in het systeem is om de gevarieerde vraag van studenten en de arbeidsmarkt goed te bedienen. In kabinet-Balkenende IV is men al begonnen met een aanzet tot onderwijshervorming gericht op het verhogen van de kwaliteit van het hoger onderwijs en het versterken van de bijdragen van het hoger onderwijs aan de Nederlandse economie. Dit vertaalde zich in een aantal maatregelen die studenten in grotere mate verantwoordelijk maken voor hun eigen studie. Voor studenten zal een relatief laag studierendement ingrijpender financiële consequenties hebben dan voorheen. Het doel van de maatregelen is het verhogen van het studierendement alsook het stimuleren van een kritischer beslissingsproces over het te volgen studietraject en de daarmee gecombineerde nevenactiviteiten. Het kabinet Rutte I was voornemens het geld dat ze hiermee kan besparen terug te investeren op een dusdanige wijze dat het de kwaliteit in het hoger onderwijs ten goede komt. Naast directe financiële besparingen voorziet de overheid een snellere doorstroom van studenten naar de arbeidsmarkt. Ook deze verwachte ontwikkeling leidt tot financiële voordelen voor Nederland.

In juni 2011 heeft de toenmalige staatssecretaris aan de Eerste en Tweede Kamer meegedeeld dat de komende drie jaar de ontwikkeling van de studiekeuze en het studiegedrag gemonitord zal worden in relatie tot de volgende maatregelen: de collegegeldsystematiek van de Wet versterking besturing, de subsidieregeling tweede graden hbo en wo, de afbakening van de bekostiging op één bachelor en één master, de maatregel langstudeerders en de invoering van een sociaal leenstelsel in de masterfase. Daarmee kan een goed beeld gevormd worden van de veranderingen die in het stelsel plaatsvinden en kan er tijdig worden ingegrepen wanneer het beleid niet het gewenste effect oplevert. Ook is toegezegd dat het beleid van de instellingen bij het bepalen van de hoogte van het instellingscollegegeld voor verschillende groepen en de gevolgen daarvan een bijzonder aandachtspunt zijn.[1]

Sinds de val van het kabinet-Rutte in april 2012 en het aantreden van het kabinet Rutte-II in november 2012 is een aantal maatregelen herzien. De belangrijkste wijzigingen, zoals opgenomen in het regeerakkoord tussen VVD en PvdA, betreffen het afschaffen van de langstudeerdersmaatregel, het invoeren van een sociaal leenstelsel met ingang van 2014 en het vervangen van de ov-kaart voor studenten door een kortingskaart in 2015.

Het ministerie van OCW heeft ResearchNed in 2011 gevraagd deze monitor uit te voeren. Voor u ligt de tussenrapportage van het onderzoek naar de effecten van de beleidsmaatregelen in het hoger onderwijs die zijn ingevoerd na 2010. De volgende rapportage is voorzien voor de tweede helft van 2013.

1 Kamerstuk 31821, nr. G.

Om de kwaliteit en de toegankelijkheid van het hoger onderwijs te kunnen blijven garanderen is het belangrijk de gevolgen van beleidsmaatregelen voor studiegedrag en studiekeuze in kaart te brengen. Naast de beleidsmaatregelen die hierboven zijn genoemd, is ook de invoering van de harde knip in het rapport opgenomen, en de onderwerpen uit het wetsvoorstel Studeren is investeren (langere terugbetaalperiode, inkorten reisrecht, vervallen bijverdiengrens ondernemers). Ook zijn de hoofdlijnenakkoorden met VSNU en HBO-raad en de prestatieafspraken met instellingen opgenomen in het onderzoek. Bovendien wil OCW nagaan hoe de voorgestelde maatregelen andere beleidsprioriteiten beïnvloeden, bijvoorbeeld internationalisering en het stimuleren van deelname aan bètatechnisch onderwijs.

De breedte van het pakket maatregelen en de kabinets- en beleidswisselingen maken dat het in dit rapport niet goed mogelijk is een directe relatie aan te tonen tussen de gevonden ontwikkelingen en een specifieke maatregel in het beleid of aan te geven in hoeverre ontwikkelingen te maken hebben met een anticipatie van studenten op specifiek beleid. De monitor geeft een beeld van de ontwikkeling van het studiekeuze- en studiegedrag in relatie tot de maatregelen gezamenlijk. Zo geeft het onderzoek voldoende interessante aanknopingspunten om voorzichtig te concluderen dat in het hoger onderwijs de studiecultuur aan het veranderen is.

2 Beleidsmaatregelen in het hoger onderwijs

Met de invoering van de Wet versterking besturing in februari 2010 limiteert de overheid haar financiële verantwoordelijkheid tot één bachelor- en één mastergraad. De kern van de Wet versterking besturing is de verantwoordelijkheid van de overheid voor de ontwikkeling van de kenniseconomie en in dat kader het belang dat wordt gehecht aan een toegankelijk en kwalitatief sterk hoger onderwijs (KST31821 nr. 2/3 Wet versterking besturing en toelichting). Daarbij hoort een constante aandacht voor het niveau van de opleidingen en het niveau van de deelname aan het hoger onderwijs. Deze beleidsprioriteiten moeten echter wel beschouwd worden in het licht van de huidige budgettaire prioriteiten. Door de toenemende deelname aan het hoger onderwijs en de ongunstige economische ontwikkelingen was de financiering van het hoger onderwijs niet langer houdbaar in de vorm waarin deze bestond. Met het oog op deze ontwikkelingen ontstond de wens om in deze verantwoordelijkheid beperkingen aan te brengen. Het kabinet sprak destijds uit dat 'de overheid het in ieder geval mogelijk [moet] helpen maken dat iemand voldoende is toegerust voor het werkzame leven gelet op de capaciteiten waarover hij of zij beschikt' (KST140420, 2010: 2). Mocht iemand naast deze toerusting meer onderwijs wensen, dan ligt de financiële verantwoordelijkheid daarvoor in sterkere mate bij diegene zelf. In de Wet versterking besturing is daarom een afbakening aangebracht van de financiële verantwoordelijkheid van de overheid: studenten tellen slechts voor één bachelor en één master mee voor de bekostiging, met uitzondering van tweede studies onderwijs en gezondheidszorg, als in die sectoren nog geen diploma behaald is. Dit beleid is geconcretiseerd in de zogeheten collegegeldsystematiek uit de Wet versterking besturing. Binnen de collegegeldsystematiek zijn twee aspecten van belang. Enerzijds de afbakening van de bekostiging op één bachelor en één master en anderzijds de subsidieregeling tweede graden hbo en wo.

2.1 Tweede graden

2.1.1 Afbakening van de bekostiging op één bachelor en één master

De afbakening van de bekostiging op één bachelor en één master betekent concreet een wijziging in de collegegeldsystematiek. Waar de overheid eerst alle studenten jonger dan 30 jaar gedurende tien jaar tegen een wettelijk vastgelegd collegegeld liet studeren, wordt met de invoering van de Wet versterking besturing voortaan een onderscheid gemaakt tussen studenten die een eerste bachelor- en/of masteropleiding volgen, en de studenten die al een graad van bachelor respectievelijk master hebben behaald bij een bekostigde instelling. De overheid houdt zich voortaan (grotendeels) financieel verantwoordelijk voor één bachelor- en één mastergraad die een student binnen het hoger onderwijs behaalt. Daaraan gekoppeld is dat alleen studenten die bezig zijn met het behalen van hun eerste bachelor- of mastergraad het wettelijk collegegeld zullen betalen. Studenten die een tweede bachelor- of mastergraad wensen te behalen, tellen niet mee in de berekening van de rijksbijdrage van de instellingen. Deze studenten betalen het instellingscollegegeld. Aangezien instellingen vrij zijn in het vaststellen van de kosten die zij aan studenten doorberekenen, kan het instellingscollegegeld per instelling en/of per opleiding variëren.
Een uitzondering op deze maatregel vormen tweede graden binnen de sectoren onderwijs en zorg. Studenten kunnen een tweede bachelor- of mastergraad binnen deze sectoren tegen het wettelijk vastgelegd collegegeld behalen, mits ze in deze sectoren niet eerder een diploma hebben behaald.

Deze uitzondering wordt gemaakt vanwege de bijzondere verantwoordelijkheid die de overheid draagt voor deze sectoren en hiermee ook voor de gesignaleerde arbeidsmarkttekorten binnen deze sectoren.

De nieuwe collegegeldsystematiek geldt voor alle studenten binnen het hoger onderwijs. De regeling biedt voor sommige groepen een voordeel of verbetering. Binnen de oude regelgeving bestonden er groepen studenten die altijd al het instellingscollegegeld dienden te betalen; 30-plussers, deeltijdstudenten en duale studenten. Met de verandering in collegegeldsystematiek betalen ook deze studenten voor hun eerste bachelor- of mastergraad het (gedeeltelijke) wettelijk collegegeld en voor hun tweede bachelor- of mastergraad het (gedeeltelijke) instellingscollegegeld. Ook studenten die een zogeheten schakelprogramma of premaster volgen (dit geldt vooral voor hbo-bachelors die willen doorstromen naar een wo-master) zullen geconfronteerd worden met dit hogere collegegeldtarief.

2.1.2 Subsidieregeling tweede graden hbo en wo

Om de overgangsproblematiek van de nieuwe bekostiging van één bachelor- en één mastergraad gefaseerd (zie paragraaf 2.1.1) in te voeren, is bij de invoering besloten om gedurende drie jaar tweede bachelor- en mastergraden hbo en tweede mastergraden wo onder bepaalde voorwaarden te subsidiëren. De subsidieregeling tweede graden hbo en wo (Staatscourant 2010, nr. 20735) dient tevens als een overgangsregeling voor studenten die gedurende hun eerste opleiding al aan een tweede opleiding waren begonnen. De subsidieregeling houdt in dat in de studiejaren 2010-2011, 2011-2012 en 2012-2013 een *instellingscollegegeld gelijk aan het wettelijk tarief* gehanteerd wordt onder voorwaarde dat (zie artikel 3 van de subsidieregeling) de opleiding gestart is tijdens een eerste opleiding en ononderbroken gevolgd is, en waarvan de graad ten minste zes maanden ná een eerste graad behaald is. Als de student afstudeert aan de tweede opleiding, krijgt de instelling diplomabekostiging. Deze studenten zouden volgens de regelgeving het instellingscollegegeld moeten betalen, maar in de praktijk betalen zij instellingscollegegeld ter hoogte van het wettelijk collegegeld. De subsidieregeling wordt in 2013 geëvalueerd.

2.2 Wet verhoging collegegeld langstudeerders

Op 5 juli 2011 is de Wet verhoging collegegeld langstudeerders door de Eerste Kamer aangenomen. Indien studenten hun bachelor- of masteropleiding niet binnen de nominale studieduur vermeerderd met één uitloopjaar voltooien, zou voor hen een collegegeldverhoging van € 3.063 op het wettelijk collegegeld worden toegepast. Studenten aan een driejarige bacheloropleiding moesten hierdoor in hun eventuele vijfde studiejaar het wettelijk collegegeld betalen, plus de verhoging van € 3.063. Deze verhoging gold alleen voor studenten die bezig waren met hun eerste bachelor- of mastergraad. Voor studenten die bezig zijn aan een tweede bachelor- of mastergraad geldt het instellingscollegegeld (zie paragraaf 2.1.1 en 2.1.2).
Uitzondering hierbij was ook weer een tweede opleiding leraren- of gezondheidszorg, mits niet eerder in die sector een diploma was behaald. Langstudeerders die het verhoogde collegegeld niet of slechts gedeeltelijk kunnen betalen, konden gebruikmaken van een leenvoorziening (collegegeld-langstudeerderskrediet). Studies waarvan de nominale studieduur niet in hele jaren omgezet kan worden, werden naar boven afgerond. Het uitloopjaar kon niet worden gespaard of meegenomen naar de master maar benut worden voor (bijvoorbeeld) extra verdieping.

De maatregel gold voor alle studenten, binnen alle opleidingsvormen, aan alle opleidingen. Voor studenten die een jaar verlenging van de prestatiebeurs krijgen vanwege een functiebeperking gold dat zij eenmalig een jaar extra zouden krijgen. Daarnaast vormden deeltijdstudenten die voor 1 februari 2011 aan de studie zijn begonnen en waarvan toen al duidelijk was dat deze langer zou duren dan de voltijdvariant, een uitzondering.

De maatregel zou getemporiseerd worden ingevoerd per september 2012. In het studiejaar 2011-2012 was er nog geen sprake van verhoogd collegegeld van ruim € 3.000 euro voor langstudeerders, deze was gelijkgesteld aan € 0; de verhoging zou een jaar later worden ingevoerd (2012-2013). Naar verwachting zouden hierdoor vrijwel alle studenten geholpen worden die feitelijk niet meer in staat zouden zijn om de opgelopen achterstand in te halen. Het kabinet wilde met de maatregel ook de kwaliteit en het rendement van het hoger onderwijs verbeteren. Vrijgekomen middelen als gevolg van de maatregel zouden worden geherinvesteerd in het onderwijs.

In het regeerakkoord[2] van VVD en PvdA dat op 29 oktober 2012 verscheen, wordt deze maatregel met terugwerkende kracht per 1 september 2012 afgeschaft. De Tweede Kamer is akkoord met het afschaffen van de maatregel en naar verwachting gaat de Eerste Kamer begin 2013 akkoord met dit voorstel. De minister heeft de besturen van de hogescholen en universiteiten begin oktober middels een brief kenbaar gemaakt hoe te handelen. Samenvattend gaat het om het volgende[3]:

- het 'verhoogd wettelijk collegegeld' wordt met terugwerkende kracht per 1 september 2012 afgeschaft: studenten die als langstudeerder zijn aangemerkt, betalen dus het 'gewone' wettelijk collegegeld;
- onderwijsinstellingen worden verzocht om het teveel betaalde collegegeld (de verhoging) voor 1 december 2012 terug te betalen aan de studenten;
- de minister heeft gevraagd studenten voor wie de langstudeerdersmaatregel reden was om zich niet in te schrijven de gelegenheid te bieden zich alsnog in te schrijven;
- DUO schort aanvragen voor het collegegeldkrediet voor het betalen van de opslag en het langstudeerderskrediet op totdat de wet formeel is ingetrokken;
- studenten kunnen voor 1 maart 2013 het collegegeldkrediet voor de opslag en het langstudeerderskrediet zonder rente terugbetalen.

Door de invoering van de Wet verhoging collegegeld langstudeerders verwachtte het kabinet na vier jaar een structurele afname van het aantal langstudeerders met 25 procent. Men verwachtte dat de maatregel niet alleen gevolgen zou hebben voor het studiekeuzegedrag, het studiegedrag en als gevolg daarvan op de studierendementen, maar ook dat instellingen zich op verschillende manieren zouden gaan inspannen voor een verhoging van het studierendement.

2 Bruggen slaan. Regeerakkoord VVD - PvdA. 29 oktober 2012: http://www.kabinetsformatie2012.nl/actueel/documenten/regeerakkoord.html.
3 Zie onder andere: http://www.ib-groep.nl/particulieren/studeren/langstudeerders/afschaffing_maatregel.asp.

2.3 Invoering harde knip uit Wet ruim baan voor talent

Op 8 juli 2011 is de Wet ruim baan voor talent aangenomen door de Eerste Kamer. Met deze wet wordt de harde knip, ook voor doorstroommasters, verplicht gesteld voor alle onderwijsinstellingen per 1 september 2012 (met ingang van het studiejaar 2012-2013). Deze maatregel is van toepassing op studenten die in 2012-2013 met een universitaire masteropleiding willen beginnen[4]. De harde knip houdt in dat studenten eerst de corresponderende bachelor volledig moeten hebben afgerond voordat zij kunnen beginnen aan de master. Tot die tijd was het voor studenten mogelijk om met een (met name doorstroom)master te beginnen zonder dat zij hun bachelor hadden afgerond. Met de invoering van de harde knip is de scheiding tussen bachelor en master duidelijker gemarkeerd. Een voordeel hierbij is dat aan alle studenten dezelfde inhoudelijke toegangseisen worden gesteld, ongeacht waar ze vandaan komen. Dit uitgangspunt sluit aan bij de Europese aanpak in het kader van het Bolognaproces.

De Inspectie van het Onderwijs noemt in haar rapport over transparantie van toelatingseisen en -procedures voor masteropleidingen[5] uit 2010 ook een nadeel van de invoering van de harde knip. Studenten kunnen eerder studievertraging oplopen, wanneer zij nog enkele studiepunten van de bachelor moeten halen en een jaar moeten wachten om die punten te behalen voordat ze met de master kunnen beginnen. Het bachelorprogramma wordt hierdoor minder flexibel. Studeren in het buitenland of bestuurswerk wordt problematischer. In de *Monitor invoering harde knip* ('Eerst je bachelor, dan je master') uit 2012 geeft de Inspectie van het Onderwijs aan dat de invoering van de harde knip bijdraagt aan de afronding van het implementatieproces van de bachelor-masterstructuur. Studenten zullen door de harde knip bewuster gaan kiezen voor een master. Dit zou inhouden dat de vanzelfsprekende keuze voor een doorstroommaster afneemt en de (internationale) mobiliteit toeneemt. Daarnaast noemt de inspectie in haar rapport als reden voor de wetsaanpassing dat deze leidt tot een 'gelijk speelveld voor alle universiteiten' en een gezondere concurrentie tussen universiteiten. Het in stand houden van de zachte knip zou op een oneigenlijke manier een vorm van 'studentbinding' creëren omdat het voor studenten moeilijk is over te stappen naar een andere universiteit.

Een afgeleid gevolg van de invoering van de harde knip is dat de bachelorrendementen in het wo beter berekend kunnen worden en meer vergelijkbaar zullen zijn tussen instellingen omdat er een duidelijker belang en druk ontstaat voor studenten om de bachelor af te ronden.

2.4 Studeren is investeren

Op 11 maart 2011 bracht het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de beleidsnotitie studiefinanciering 'Studeren is investeren' uit. In deze beleidsnotitie zijn meerdere voorstellen voor het hoger onderwijs, die het vorige kabinet in de loop van 2011 heeft gedaan, uiteengezet:

- het voor masteropleidingen onderbrengen van de basisbeurs in het sociaal leenstelsel;
- het verbeteren van het sociaal leenstelsel door een langere terugbetalingsperiode;
- het inkorten van het studentenreisrecht;
- het moderniseren van de dienstverlening aan alle studenten inclusief eenvoudiger regelgeving.

4 Zie ook de Inspectie van het Onderwijs (2012), 'Eerst je bachelor, dan je master', monitor invoering harde knip tussen bachelor- en masterfase in het universitaire onderwijs.

5 Inspectie van het Onderwijs (2010). *Toelating tot de universitaire masteropleiding. Onderzoek naar de transparantie van de toelatingseisen en –procedures voor de masteropleidingen.* Utrecht.

De maatregelen zouden volgens het voorstel in september 2012 ingaan en gelden voor alle studenten, ook voor studenten die al bezig zijn met een studie. Het vorige kabinet verwachtte dat de voorgestelde maatregelen zouden leiden tot een aantal positieve ontwikkelingen. Studenten zouden naar verwachting hun studie meer prioriteit geven, waardoor zij eventuele nevenactiviteiten kritischer zouden overwegen. Daarnaast zouden studenten een kritischere kosten-batenafweging gaan maken die tot een beter overwogen masterkeuze leidt. Ook verwachtte men dat de vraag van studenten naar begeleiding of alternatieve trajecten zou veranderen, aangezien studenten een groter financieel belang zouden hebben bij een goede studievoortgang. Het kabinet zag geen reden om te vrezen voor een afname van studenten aan meerderjarige masteropleidingen omdat de keuze voor een (meerderjarige) master voornamelijk inhoudelijk gedreven is en ook na invoering van de voorgestelde maatregelen een goede investering zou blijven. Echter, voordat het wetsvoorstel Studeren is investeren zou worden behandeld in een wetgevingsoverleg viel het kabinet-Rutte. Nieuwe onderhandelingen van de zogeheten Kunduzcoalitie hebben geleid tot een uitgeklede versie van het wetsvoorstel. In de ingediende vierde nota van wijziging (KST33145-32, 2012: 2) was een aantal politiek gevoelige onderdelen van het oorspronkelijke voorstel geschrapt. Het ging hierbij om het sociale leenstelsel in de masterfase, de langere terugbetalingsperiode van studieleningen van vijftien naar twintig jaar en de vereenvoudigingen van de dienstverlening. De inkorting van het reisrecht voor studenten is wel deel blijven uitmaken van het wetsvoorstel. Daarnaast is toegevoegd het voorstel om de bijverdiengrens voor ondernemers in hun laatste studiejaar te laten vervallen. Het voorstel is op 10 juli 2012 door de Eerste Kamer als hamerstuk afgedaan (KST33145-A, 2012: 1) en gepubliceerd in het Staatsblad in augustus 2012 (Stb. Jaargang 2012; nr. 368).

2.4.1 Sociaal leenstelsel in de masterfase

Het kabinet stelt in eerste instantie voor om de basisbeurs in de masterfase te vervangen door een sociaal leenstelsel. De eventuele aanvullende beurs blijft nog wel bestaan in de masterfase, evenals het collegegeldkrediet en het studentenreisrecht (mits niet al vijf jaar van het studentenreisrecht is verbruikt). Waar studenten eerst vier jaar basisbeurs ontvingen, moeten zij in de meeste gevallen het bedrag van de basisbeurs in de masterfase lenen. Hierdoor zal in de meeste gevallen de studieschuld van studenten oplopen. Het kabinet stelt dat het inperken van de basisbeurs gerechtvaardigd is, omdat het behalen van een mastergraad in de regel de student inkomensprofijt oplevert. Ieder jaar hoger onderwijs zou zes tot acht procent inkomensstijging opleveren. Zoals in paragraaf 2.4 is aangegeven is dit onderdeel niet opgenomen in het uiteindelijke goedgekeurde wetsvoorstel.

In het regeerakkoord van VVD en PvdA van oktober 2012 is de invoering aangekondigd van een sociaal leenstelsel voor de basisbeurs in de bachelor- en in de masterfase voor nieuwe studenten met ingang van september 2014. Om de toegankelijkheid van het onderwijs te garanderen, is de aanvullende beurs buiten het sociale leenstelsel gehouden. De Tweede Kamer en de Eerste Kamer moeten nog akkoord gaan met dit voorstel. De opbrengsten van de maatregelen in de studiefinanciering zullen volgens het regeerakkoord geherinvesteerd worden in onderwijs en onderzoek. Een bedrag van 20 miljoen wordt beschikbaar gesteld voor de compensatie van onbedoelde effecten van het vrijgeven van het collegegeld voor een tweede studie.

2.4.2 Langere terugbetalingsperiode

In het oorspronkelijke wetsvoorstel werd de terugbetaaltermijn van de studieschuld verlengd met vijf jaar: van vijftien naar twintig jaar. Studenten mochten volgens dit voorstel na hun studie voortaan twintig jaar doen over het terugbetalen van hun studieschuld. Studieschulden zouden dan ook voortaan pas na twintig jaar kwijtgescholden worden. Door de terugbetaaltermijn te verlengen speelde het kabinet in op een verwachte stijging van de opleidingskosten voor studenten en de daarmee samenhangende hogere studieschuld als gevolg van maatregelen als de langstudeerdersheffing en het sociaal leenstelsel. De draagkrachtregeling en de mogelijkheid tot de inzet van jokerjaren (waarin de terugbetaling tijdelijk stopgezet kan worden) bleven gehandhaafd. Het kabinet stelde dat hiermee 'maatwerk aan de achterkant' bij het terugbetalen van de studieschuld voldoende gewaarborgd bleef, waardoor het oplopen van een studieschuld ook voor studenten die na hun studie minder gaan verdienen, gerechtvaardigd bleef. Ook dit onderdeel is uiteindelijk niet opgenomen in het aangenomen wetsvoorstel.

2.4.3 Inkorten van het studentenreisrecht

De oorspronkelijke en ook de uiteindelijke notitie bevat een voorstel om het studentenreisrecht met twee jaar in te korten, door dit recht van nominaal plus drie jaar naar nominaal plus één jaar terug te brengen. Voor het merendeel van de studenten houdt dit in dat zij voortaan recht hebben op vijf jaar studentenreisrecht (vier jaar nominale studie, plus één extra jaar) in plaats van zeven jaar (vier jaar nominale studie, plus drie extra jaren). Het inkorten van het studentenreisrecht gaat per 1 januari 2013 in (Stb. Jaargang 2012; nr. 368; augustus 2012). In het regeerakkoord van VVD en PvdA van oktober 2012 is afschaffing van de ov-kaart voor studenten en de invoering van een kortingskaart in 2015 aangekondigd. De Tweede Kamer en de Eerste Kamer moeten nog akkoord gaan met dit voorstel.

2.4.4 Moderniseren van de dienstverlening

In de oorspronkelijke notitie werd voorgesteld om in lijn met de ambitie de bureaucratie terug te dringen en enkele procedures van DUO te vereenvoudigen door het terugbrengen van uitzonderingsregels. Zo zou de berekeningswijze van de aanvullende beurs worden vereenvoudigd, zou de partnertoeslag worden afgeschaft, gold de regeling bij weigerachtige of onvindbare ouders niet meer, werd bij de veronderstelde ouderlijke bijdrage geen rekening meer gehouden met minderjarige broers en zusjes van de student ('telkinderen') en zouden aanvraagtijdstippen worden versoepeld. Doel was het verbeteren en versimpelen van de dienstverlening en het terugbrengen van de kosten van de huidige procedures. Vanwege de gevolgen voor studenten lagen deze vereenvoudigingen politiek gevoelig. Dit onderdeel is uiteindelijk in zijn geheel geschrapt en niet opgenomen in het definitieve voorstel.

2.4.5 Vervallen van de bijverdiengrens ondernemers in laatste studiejaar

In de Wet studiefinanciering 2000 is een bijverdiengrens voor studenten opgenomen. De overheid gaat er vanuit dat studiefinanciering een middel is om studeren mogelijk te maken. Wanneer studenten meer dan een bepaald bedrag verdienen, heeft men geen financiële steun nodig om te kunnen studeren. Komen studenten boven de bijverdiengrens met hun bijverdiensten, dan moet daarom het bedrag dat boven de grens ligt terugbetaald worden. Dit bedrag kan nooit meer zijn dan het totaal aan ontvangen basisbeurs, eventueel aanvullende beurs en studentenreisproduct. Daarnaast moet rente betaald worden over het bedrag dat teveel is bijverdiend.

De uiteindelijke notitie bevat een uitzondering op de bijverdiengrens voor studenten die in hun laatste studiejaar zitten en een onderneming gestart zijn. Het kabinet wil studenten zo stimuleren om zich voor te bereiden op de arbeidsmarkt. De bijverdiengrens voor ondernemers gaat met terugwerkende kracht in op 1 januari 2011 (Stb. Jaargang 2012; nr. 368; augustus 2012).

2.5 Hoofdlijnenakkoorden en prestatieafspraken

Naast bovengenoemde maatregelen gericht op studenten zijn er maatregelen ingevoerd om het hoger onderwijs en onderzoek te verbeteren. Dit heeft geresulteerd in prestatieafspraken tussen individuele hogescholen en universiteiten enerzijds en de verantwoordelijke bewindslieden anderzijds. In hoofdlijnenakkoorden met de koepelorganisaties is vastgelegd dat de afspraken gemaakt zouden worden en welke gezamenlijke doelen ermee bereikt moesten worden. De afspraken zijn (november 2012) vastgelegd voor een periode van vier jaar en gaan over de onderwijskwaliteit en het studiesucces van studenten, de profilering en differentiatie van het onderwijs, de zwaartepuntvorming in het onderzoek en kennisvalorisatie. De instellingen hebben hiertoe zelf een voorstel ingediend, uitgaande van hun eigen sterktes en zwaktes en strategische plannen. Er is een Reviewcommissie Hoger Onderwijs en Onderzoek ingesteld die de minister adviseert over de voorstellen op basis van een beoordelingskader, en het proces van prestatieafspraken monitort.

De prestatieafspraken zijn gekoppeld aan prestatiebekostiging (7% van de onderwijsbekostiging). Een deel betreft voorwaardelijke financiering die voor vier jaar wordt toegekend als er sprake is van voldoende ambitieuze en realistische plannen. Na afloop van die periode wordt bekeken of elke instelling de eigen ambities op het onderdeel onderwijskwaliteit en studiesucces heeft behaald of niet. Dat heeft consequenties voor de bekostiging in de periode na 2016. Er is ook een deel van het budget selectief toegekend, waarbij de beste plannen een relatief groter deel van het budget hebben ontvangen. Bij de beoordeling voor het selectieve budget telde met name zwaar hoe een instelling inspeelt op stelseldoelstellingen, zoals inspelen op de topsectoren, differentiatie van het onderwijs en zwaartepuntvorming in het onderzoek. De instellingen waren verplicht om ambities op te stellen op de volgende indicatoren voor onderwijskwaliteit en studiesucces:

- kwaliteit/excellentie: studentenoordeel over de opleiding in het algemeen (uit de Nationale Studenten Enquête of NVAO-oordelen of deelname van studenten aan excellentietrajecten;
- Studiesucces: uitval, switch en bachelorrendement (alle drie uit het 1CijferHO);
- opleidingsniveau van docenten (hbo: aandeel master/PhD, wo: aandeel met BKO);
- onderwijsintensiteit (aandeel opleidingen met minder dan 12 contacturen);
- maatregelen: indirecte kosten (hbo: ratio OP/OOP en wo: overhead conform benchmark methodiek).

In de prestatieafspraken is aandacht voor een meer gedifferentieerd onderwijsaanbod. Dat kan zich bijvoorbeeld uiten in een toenemend aanbod van honoursprogramma's, het invoeren van meer brede bachelors en een masteraanbod met meer profiel. Ook komen er verkorte driejarige trajecten voor vwo'ers in het hbo. Er is bovendien voorzien in een definitieve invoering van de Associate-degree (Ad) in het hoger beroepsonderwijs. Een Ad is een tweejarig programma in het hoger beroepsonderwijs dat opleidt tot een wettelijke graad en is qua niveau te situeren tussen mbo 4- en hbo-niveau. Een Ad-programma is met name aantrekkelijk voor studenten die willen doorstromen van mbo naar hbo.

Voor studenten betekenen de prestatieafspraken dat er aandacht moet worden besteed aan betere voorlichting over de studie, een uitdagender studieklimaat, meer contacttijd en betere voorlichting over de kansen op de arbeidsmarkt. Deze maatregelen moeten studenten in de gelegenheid stellen om beter en meer onderwijs krijgen zodat zij een betere studiekeuze kunnen maken, minder lang over hun studie doen en meer uit de studie kunnen halen.

2.6 Samenvatting

Er is een scala van maatregelen aangekondigd en/of ingevoerd met als centraal doel reductie van studieuitval, verkorting van studieduur (rendementsverhoging), verbetering van onderwijskwaliteit en het realiseren van een uitdagender studieklimaat. Deze maatregelen hebben (financiële) gevolgen voor zowel studenten als voor individuele instellingen. Consequenties van de maatregelen bestuderen we aan de hand van de volgende indicatoren (zie ook tabel 2.1):

- instroom (vwo-studenten in het hbo, Ad-programma's, brede bachelors);
- instroom tweede studies (gezondheidszorg/onderwijs en overige sectoren);
- instroom deeltijders en oudere studenten;
- instroom 'moeilijke' studies;
- instroom in master (hbo-bachelor naar wo-master en wo-bachelor naar wo-master);
- studiekeuze en studiekeuzevoorlichting;
- studievoortgang, uitval en switch;
- uitdagender studieklimaat, verbreding, verdieping en excellentie;
- onderwijsintensiteit (contacttijd);
- internationale en nationale mobiliteit;
- werk- en leengedrag;
- (vergelijkbaarheid) bachelorrendementen wo.

Deze indicatoren worden in kaart gebracht gedurende de loop van het onderzoek (2010-2011, 2011-2012 en 2012-2013). Niet alle maatregelen zijn in deze periode al van kracht. Figuur 2.1 bevat een chronologisch overzicht van de belangrijkste maatregelen.

Voor een aantal indicatoren is het te vroeg om te monitoren in deze tussenrapportage, met name de effecten van de invoering van de harde knip en het gevolg van de prestatieafspraken. In hoofdstuk 3 gaan we in op concrete onderzoeksvragen, ontleend aan tabel 2.1, en beschrijven we de gebruikte databronnen. De relatie tussen maatregelen en effecten resulteert in dit hoofdstuk in de formulering van een aantal concrete onderzoeksvragen die thematisch worden beantwoord in de hoofdstukken die volgen. Hoofdstuk 4 heeft betrekking op de instroom en studiekeuze in de bachelor, hoofdstuk 5 handelt over studieuitval, studievoortgang en studiegedrag in de bachelor. In hoofdstuk 6 staat de instroom en studiekeuze in de master centraal en in hoofdstuk 7 besteden we aandacht aan het leengedrag en leenmotieven van studenten.

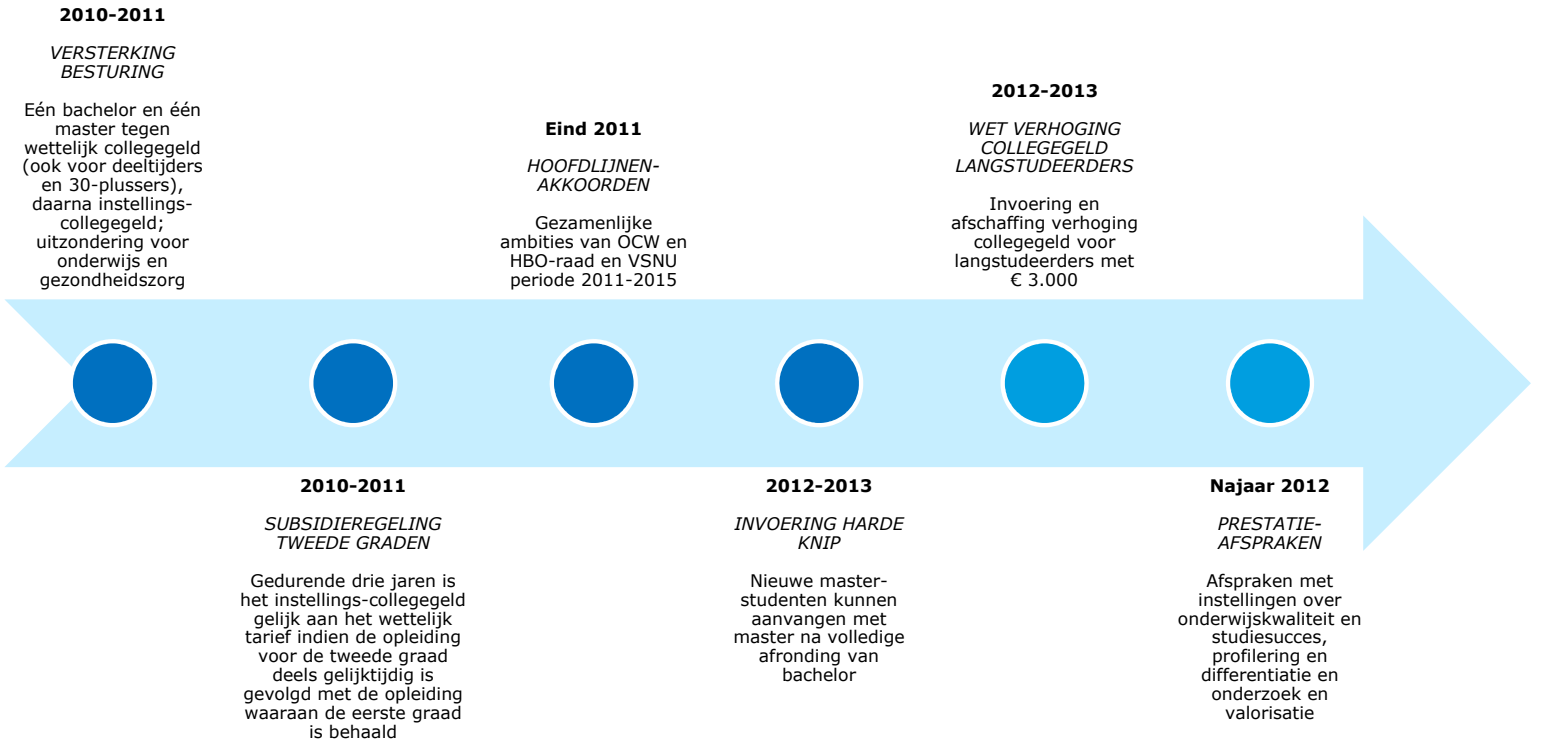

Figuur 2.1: Chronologisch overzicht van belangrijkste beleidsmaatregelen

Tabel 2.1: Relatie tussen maatregelen en verwachte effecten

Maatregel →	Te verwachten effect	Harde knip	Tweede studies en subsidie-regeling	Lang-studeerders-maatregel (anticiperend gedrag)	Sociaal leenstelsel (anticiperend gedrag)	Hoofdlijnen-akkoord en prestatie-afspraken	Inkorting reisrecht
Ingangsdatum →		2012-2013	2010-2011	-	-	11-2012	01-2013
Instroom vwo-studenten in het hbo	2013-2014			X	X	X	
Instroom in Ad-programma's	2013-2014					X	
Instroom in brede bachelors	2013-2014					X	
Instroom tweede studie gezondheidszorg/onderwijs	2010-2011		X				
Instroom tweede studies in overige sectoren	2010-2011		X				
Instroom deeltijders en oudere studenten	2010-2011		X	X			
Instroom in 'moeilijke' studies	2010-2011			X	X		
(Premaster) doorstroom hbo-bachelor → wo-master	2011-2012		X	X	X		
Doorstroom wo-bachelor →wo-master	2010-2011	X			X		
Studiegedrag	2011-2012			X			
Studiekeuze	2011-2012	master		X		X	master
Studiekeuzevoorlichting	2012-2013	master				X	
Studievoortgang	2011-2012			X		X	
Uitval en switch	2013-2014			X		X	
Uitdagender studieklimaat	2013-2014					X	
Verbreding, verdieping en excellentie	2011-2012			X	X	X	X
Onderwijsintensiteit (contacttijd)	2011-2012			gebruik		aanbod	
Internationale en nationale mobiliteit	2012-2013	X					X
Werk- en leengedrag	2010-2011		X	X	X		X
(Vergelijkbaarheid) bachelorrendementen wo	2013-2014	X					

3 Vraagstelling en onderzoeksopzet

3.1 Vraagstelling

Het doel van dit onderzoek is met behulp van verschillende bronnen na te gaan wat het effect is van de hiervoor beschreven voorgenomen c.q. reeds ingevoerde beleidsmaatregelen in het hoger onderwijs voor studenten en instellingen. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt:

Treden er na de invoering van de maatregelen veranderingen op (1) in de studiekeuze en het studiegedrag van studenten en (2) in het beleid van instellingen?

Zoals gezegd in het vorige hoofdstuk is het in deze tussenrapportage niet mogelijk om 'harde' effecten van het beleid vast te stellen of causale relaties te meten. Dit heeft vooral te maken met het feit dat het beleid ten aanzien van maatregelen in het hoger onderwijs behoorlijk heeft gefluctueerd in de periode 2010-2012. Bovendien is hard 'effectonderzoek' in dit kader niet mogelijk. Dit zou een design vereisen met een controlegroep die niet geconfronteerd wordt met de maatregelen. Wel kunnen we in dit onderzoek vaststellen wat er verandert in de periode dat de monitor loopt (2011-2012-2013) en kunnen we aan instellingen en aan studenten de vraag stellen in hoeverre veranderingen in beleid en gedrag veroorzaakt zijn door de recente ontwikkelingen in het hoger onderwijs.

Veel van de beoogde gevolgen van het beleid zijn op dit moment nog niet vast te stellen gewoonweg omdat het beleid nog niet is ingevoerd. Tot op heden is het beleid ten aanzien van tweede studies van kracht (zij het met een uitzonderingsbepaling in de vorm van de subsidieregeling tweede graden). Daarnaast is er in het publieke debat en in de instellingen veel aandacht voor kwaliteit in het algemeen en studiekeuze, switch, uitval, rendementen en contacttijd in het bijzonder. Ten derde zijn er wellicht maatregelen waarvan het effect nog niet kan worden vastgesteld, maar waarvan de aankondiging enerzijds en de publieke opinie anderzijds geleid kunnen hebben tot anticiperend gedrag bij studenten en instellingen.

In dit onderzoek monitoren we de volgende indicatoren (zie ook paragraaf 2.6 op pagina 22):

- instroom (vwo-studenten in het hbo, Ad-programma's, brede bachelors);
- instroom tweede studies (gezondheidszorg/onderwijs en overige sectoren);
- instroom deeltijders en oudere studenten;
- instroom 'moeilijke' studies;
- instroom in master (hbo-bachelor naar wo-master en wo-bachelor naar wo-master);
- studiekeuze en studiekeuzevoorlichting;
- studievoortgang, uitval en switch;
- uitdagender studieklimaat, verbreding, verdieping en excellentie;
- onderwijsintensiteit (contacttijd);
- internationale en nationale mobiliteit;
- werk- en leengedrag;
- (vergelijkbaarheid) bachelorrendementen wo.

De hoofdvraag is uitgewerkt in een aantal deelvragen. Hierbij gaat het niet alleen om algemene effecten of gevolgen, maar ook om effecten bij verschillende doelgroepen. Bij alle deelvragen maken we daarom (voor zover mogelijk) bij het vaststellen van de effecten onderscheid tussen hoofdeffecten en differentiële effecten. Met hoofdeffecten doelen we op effecten die optreden bij de hele studentenpopulatie. Differentiële effecten zijn effecten die optreden bij bepaalde doelgroepen of verschillend zijn c.q. verschillend uitwerken voor deze groepen. Indien er geen significante verschillen zijn vastgesteld, is hierover doorgaans niet gerapporteerd. De hierboven beschreven centrale onderzoekvragen richten zich enerzijds op studenten en anderzijds op instellingen. Dee twee onderzoeksvragen zijn uiteengelegd in een aantal specifieke vragen. Ten aanzien van de effecten bij studenten maken we onderscheid tussen instroom en studiekeuze, studiegedrag en doorstroom naar de master. Dit is als volgt uitgewerkt:

1.1 Bachelor: instroom en studiekeuze

1.1.1 Verandert de instroom in het hoger onderwijs?
1.1.2 Vermijden studenten 'moeilijke' studies?
1.1.3 Verandert het aandeel studenten dat kiest voor een tweede bacheloropleiding, onder andere in de sector zorg of onderwijs?
1.1.4 Stellen studenten de keuze om te gaan studeren uit?
1.1.5 Kiezen studenten bewuster?
1.1.6 Veranderen studiekeuzemotieven en studiekeuzeoriëntatie?
1.1.7 Verandert de mate waarin studenten zichzelf bij hun studie vinden passen?

1.2 Studiegedrag

1.2.1 Vermindert de uitval en switch in of direct na het eerste jaar dan wel verbetert het studiesucces in het eerste jaar?
1.2.2 Verbetert de studievoortgang?
1.2.3 Verandert de motivatie en de inzet van studenten?
1.2.4 Verandert de tijd die studenten aan hun studie besteden?
1.2.5 Verandert het aandeel studenten met verdiepende of verbredende ervaring (studiegerelateerde buitenlandervaring of bestuurswerk)?
1.2.6 Verandert het aandeel studenten dat werkt naast de studie (betaalde arbeid) en verandert de tijd die studenten besteden aan betaalde arbeid?
1.2.7 Verandert de studiestrategie van studenten na invoering van de beleidsmaatregelen?

1.3 Leengedrag

1.3.1 Verandert het aandeel studenten met een studielening?
1.3.2 Veranderen het leengedrag en de hoogte van het leenbedrag?
1.3.3 Veranderen leenmotieven en bestedingsdoelen?

1.4 Master: instroom en studiekeuze

1.4.1 Veranderen de doorstroomambities van studenten?
1.4.2 Verandert het aantal studenten dat kiest voor een master?
1.4.3 Verandert de instroom naar type master en type student?
1.4.4 Veranderen de motieven die studenten hebben bij een keuze voor een master?

1.4.5 Verandert het aandeel studenten dat kiest voor een tweede masteropleiding, onder andere in de sector zorg of onderwijs?

1.5 Beleid van instellingen

1.5.1 Welke activiteiten bieden instellingen aan om studiesucces te bevorderen en is er sprake van opleidingsspecifiek of doelgroepspecifiek (differentieel) beleid?
1.5.2 Is er een relatie tussen de beleidsmaatregelen en de introductie of intensivering van de activiteiten?
1.5.3 Zijn er in de ogen van studenten belangrijke veranderingen opgetreden in het instellingsbeleid?
1.5.4 Wat is de hoogte van het instellingscollegegeld en in welke mate differentieert dit tussen opleidingen of groepen studenten?

3.2 Bronnen

In dit onderzoek is indien mogelijk gebruikgemaakt van registers danwel aansluiting gezocht bij bestaande onderzoeken. In deze paragraaf worden deze bronnen kort beschreven.

3.2.1 1CijferHO

Het 1CijferHO is een (geanonimiseerd) register van inschrijvingen in het hoger onderwijs dat benut kan worden voor het genereren van beleidsinformatie. De instellingen voor hoger onderwijs verstrekken informatie over inschrijvingen van studenten aan het CRIHO, beheerd door de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO). DUO registreert deze gegevens en vult deze aan met informatie afkomstig uit het GBA. De gegevens worden tevens benut voor het verstrekken van beleidsinformatie, door middel van het Eén Cijfer Hoger Onderwijs (1CijferHO). Het 1CijferHO is een extract uit het Centraal Register Inschrijving Hoger Onderwijs (CRIHO). Hierin staan alle inschrijvingen en examens van studenten in het bekostigd hoger onderwijs (hogescholen en universiteiten). Tot en met 2010 zijn de gegevens beschikbaar van het hele studiejaar. De gegevens uit het studiejaar 2011-2012 zijn van peildatum 30 september. In het 1CijferHO zijn attributen aan de gegevens van het CRIHO toegevoegd volgens een eenduidige definitie. Het 1CijferHO is gebruikt om voor de onderzoeksvragen met betrekking tot de instroom in bachelor en master de gegevens te analyseren van alle instroomcohorten vanaf het studiejaar 2006-2007 in het hoger onderwijs. Voor de gebruikte definities verwijzen we naar bijlage 2: definities (pagina 151).

3.2.2 Studentenmonitor Hoger Onderwijs

De Studentenmonitor Hoger Onderwijs is in 2000 door het ministerie van OCW geïntroduceerd met het doel om door een bundeling van de tot op dat moment relevante studentonderzoeken meer systematisch en periodiek de ontwikkelingen op de sociaal-economische dimensie van studeren in het hoger onderwijs in kaart te brengen en te volgen, met behulp van kengetallen en bevraging van doelgroepen.
Het monitorsysteem heeft vooral een signaleringsfunctie bij de ontwikkeling van beleid en genereert informatie op de momenten dat dit volgens de beleidscyclus nodig is. Met de Studentenmonitor wil het ministerie structureel zicht krijgen op de toegankelijkheid van het hoger onderwijs en nagaan in welke mate specifieke doelgroepen in dit kader problemen ondervinden.

De Studentenmonitor (zo werd in 2000 omschreven) diende een bijdrage te leveren aan: '(1) het zo exact mogelijk in kaart brengen van kenmerken en aan studie gerelateerde gedragingen en opvattingen van de Nederlandse studentenpopulatie, (2) het traceren van ontwikkelingen in samenstelling, keuzes, motivatie en gedrag van de studentenpopulatie en (3) het vaststellen van effecten van beleid op samenstelling, gedrag, studieprestaties en opvattingen van de studentenpopulatie in Nederland'. In de Studentenmonitor staan sinds 2000 studievoortgang, motivatie, studiekeuze, studiegedrag, tevredenheid, tijdbesteding, inkomsten en uitgaven centraal. Dit alles vooral gerelateerd aan de sociaal-economische achtergrond van studenten.

De Studentenmonitor van 2011 is gebruikt voor de eerste meting. In deze tussenrapportage worden de resultaten van de Studentenmonitor 2011 vergeleken met die van 2012. In zowel 2011 als in 2012 zijn extra vragen toegevoegd aan de Studentenmonitor die betrekking hebben op de maatregelen. Allereerst is meer specifiek gevraagd naar het leengedrag en de leenmotieven. Verder is in 2012 gevraagd naar het oordeel over het aantal contacturen, de toegevoegde waarde van de contacturen, het oordeel over de binding met de opleiding als gevolg van het aantal contacturen en de studielast (moet men meer of minder tijd besteden aan een vak dan ervoor staat) en de reden waarom een student niet werkt. Verder wordt vanaf 2012 aan studenten gevraagd of zij veranderingen hebben waargenomen ten aanzien van het aantal contacturen, de groepsgrootte van hoorcolleges of werkgroepen, aanwezigheidsplicht, aan- of afraden van studiegerelateerd buitenlandverblijf, aan- of afraden van nevenactiviteiten (bijv. bestuurswerk), aan- of afraden van het volgen van extra vakken, het aantal herkansingen bij tentamens, de intensiteit van de begeleiding, training van studievaardigheden, de inzage in studievoortgang en de mate waarin men wordt aangesproken op studieachterstanden. Het veldwerk van de studentenmonitor vond plaats in het voorjaar van 2011 en 2012 onder een steekproef van in Nederland studerende studenten. De studenten zijn deels benaderd via DUO en deels via een studentenpanel. In totaal hebben in 2011 24.270 studenten deelgenomen aan de Studentenmonitor Hoger Onderwijs, een bruikbare netto respons van 37 procent. In 2012, waar een kleinere steekproef werd getrokken, participeerden 12.777 studenten aan de monitor, een respons van ongeveer 25 procent[6]. De resultaten in de Studentenmonitor zijn zodanig gewogen dat het beeld representatief is voor de landelijke studentenpopulatie.

3.2.3 Startmonitor

De Startmonitor is een initiatief van ResearchNed. De Startmonitor is een landelijk onderzoek dat instromende studenten in het hoger onderwijs volgt vanaf hun entree in hbo of wo tot aan het einde van het eerste studiejaar. De Startmonitor onderzoekt de verschillen tussen aanmeldingen en inschrijvingen, brengt het gebruik van voorlichtingsmateriaal en het studiekeuzeproces in kaart en inventariseert hoe studenten 'landen' in hun opleiding en of hun eerste jaar naar tevredenheid verloopt. De Startmonitor wil echter vooral in dat proces van studiekeuze, start en integratie van studenten in hun opleiding de determinanten opsporen van studiesucces en studieuitval in het eerste studiejaar. De resultaten van het onderzoek moeten alle betrokkenen bij studiekeuze en studieuitval vanuit voortgezet onderwijs, hoger onderwijs en overheid – voorlichters, docenten, decanen, studieadviseurs, bestuurders en beleidmakers – in staat stellen het studiekeuzeproces van studenten en hun entree in het hoger onderwijs zodanig te begeleiden en te faciliteren dat studieuitval wordt teruggebracht.

6 Voorlopige responsgegevens. De definitieve respons is nog niet vastgesteld.

De Startmonitor wordt jaarlijks uitgevoerd sinds het studiejaar 2008-2009. Een onderzoeksopzet die optimaal is toegesneden op dit thema kan niet volstaan met één meetmoment. Daarom worden studenten gevolgd door het hele eerste studiejaar heen en worden de gegevens verzameld op drie cruciale momenten, namelijk de start van het studiejaar (september-oktober); na enkele maanden studie (december-januari) en aan het einde van het eerste studiejaar (juni-juli). Op deze drie momenten wordt aandacht besteed aan de definitieve keuze, gebruik van voorlichtingsmateriaal, motieven en achtergronden van studiekeuze en studiesucces, en studieuitval. Deze gegevens kunnen gerelateerd worden aan het oordeel van studenten over de aansluiting, de waardering van de opleiding, de match tussen student en opleiding en de mate waarin de student is geïntegreerd in de opleiding. Het mooie van deze monitor is dat we aan het eind van het jaar weten welke studenten met hun opleiding zijn gestopt en welke nog studeren en dit kunnen koppelen aan de wijze waarop ze aan hun studie begonnen. De Startmonitoren die voor deze analyses zijn gebruikt bevatten gegevens van 11.769 (2009-2010), 14.615 (2010-2011) en 24.315 (2011-2012) studenten (in totaal 50.699 studenten). De gegevens zijn gewogen zodat het beeld representatief is voor de landelijke studentenpopulatie.

3.3 Doelgroepen

In de analyses is steeds een onderscheid gemaakt naar doelgroepen. Soms zijn dat doelgroepen van het beleid (bijvoorbeeld bètastudenten, studenten met een functiebeperking). Soms zijn het doelgroepen die ook centraal staan in de Studentenmonitor en op basis waarvan de toegankelijkheid van het onderwijs bestudeerd kan worden.

Studenten met een functiebeperking

Studenten met een functiebeperking kunnen gebruikmaken van extra recht op studiefinanciering. Voor deze studenten is bij de langstudeerdersmaatregel een uitzondering gemaakt. Het hebben van een functiebeperking is in de Studentenmonitor en de Startmonitor op dezelfde wijze vastgesteld (studenten die door hun functiebeperking belemmerd worden in hun studie).

Allochtone studenten

Studenten die behoren tot een allochtone doelgroep vallen sinds lange tijd onder de aandacht van het beleid bij het monitoren van studiesucces in en de toegankelijkheid van het hoger onderwijs. Met behulp van de resultaten kunnen de overheid en instellingen richting geven aan hun diversiteitsbeleid. Het al dan niet behoren tot de allochtone bevolkingsgroep is vastgesteld op basis van de definities van het CBS[7] (Studentenmonitor en Startmonitor) of ontleend aan het 1CijferHo (niet-westers allochtonen).

Sociaal-economische herkomst van studenten

De sociaal-economische herkomst van studenten is vooral gebruikt in de Studentenmonitor. In tegenstelling tot de definitie die in eerdere publicaties is gebruikt, is hier gebruikgemaakt van de inschatting van studenten zelf. Tabel 3.1 bevat de aantallen die in de categorieën zijn ingedeeld. In het verleden is steeds de sociaal-economische status van studenten vastgesteld op basis van opleidingsniveau, beroepsniveau en inkomen van de ouders. op basis van deze drie indicatoren werd in de vorm van factorscores een relatieve maat voor sociaal-economische status geconstrueerd.

7 Zie onder andere: http://www.cbs.nl/nl-nl/menu/methoden/begrippen

De groep studenten is op basis van deze indicatoren in drie groepen verdeeld: laag-midden-hoog. Hierbij is het voorstelbaar dat de studenten die met deze methode als 'lag' zijn gekwalificeerd bij een zelfinschatting zich in 'midden' plaatsen. Ondanks het feit dat er een relatie bestaat tussen beide indicatoren is er een verschuiving tussen de groepen (een derde van de studenten die vroeger als 'laag' werden ingedeeld, plaatsen zich bij een zelfinschatting in de middengroep). Voor deze zelfinschatting is gekozen omdat deze ook in internationaal (Eurostudent-verband) wordt gebruikt. Bij de interpretatie van de resultaten kan niet zonder meer vergeleken worden met eerdere Studentenmonitor-rapportages waarin de ses-indicator werd gebruikt die gebaseerd was op opleidingsniveau, beroepsniveau en inkomen van de ouders.

Tabel 3.1: Indeling sociale klasse (Studentenmonitor)

Laag	Lage sociale klasse	199	1%
	2	397	1%
	3	1.212	3%
	4	1.837	5%
	5	3.394	9%
Midden	6	6.711	18%
	7	9.530	26%
Hoog	8	10.062	27%
	9	2.939	8%
	Hoge sociale klasse	765	2%

Studenten met een mbo- en vwo-vooropleiding

In een aantal analyses is uitgesplitst naar vooropleiding. Hierbij hebben de mbo-studenten die doorstromen naar het hbo (en doorgaans snel weer uitvallen) en de vwo-scholieren die doorstromen naar het hbo (in het kader van het stimuleren van deze doorstroom) extra aandacht.

Bètastudenten

Of een student al dan niet studeert aan een bètatechnische opleiding is vastgesteld door de opleidingscode (croho-code) te koppelen aan het conversiebestand van het Platform Bèta Techniek dat ResearchNed voor het platform beheert. In dit bestand is een onderscheid gemaakt naar opleidingsclusters. De studenten die behoren tot cluster 1 (sector natuur & techniek) en cluster 2 (opleidingen met meer dan 50% bètavakken) zijn als bètastudenten aangemerkt.

Oudere studenten (LLL)

Op basis van de leeftijd is bij een aantal analyses onderscheid gemaakt tussen studenten die 30 jaar of jonger zijn, studenten tussen 30 en 40 jaar oud en studenten ouder dan 40 jaar.

3.4 Structuur van het onderzoek

Onderstaande figuur 3.1 toont de structuur van het totale onderzoek. Deze rapportage bevat de resultaten van de voormeting en de tussenmeting. Hierna volgt een vervolgmeting (2012-2013) en eventueel nog een tweede nameting (2013-2014), afhankelijk van de beleidsontwikkelingen.

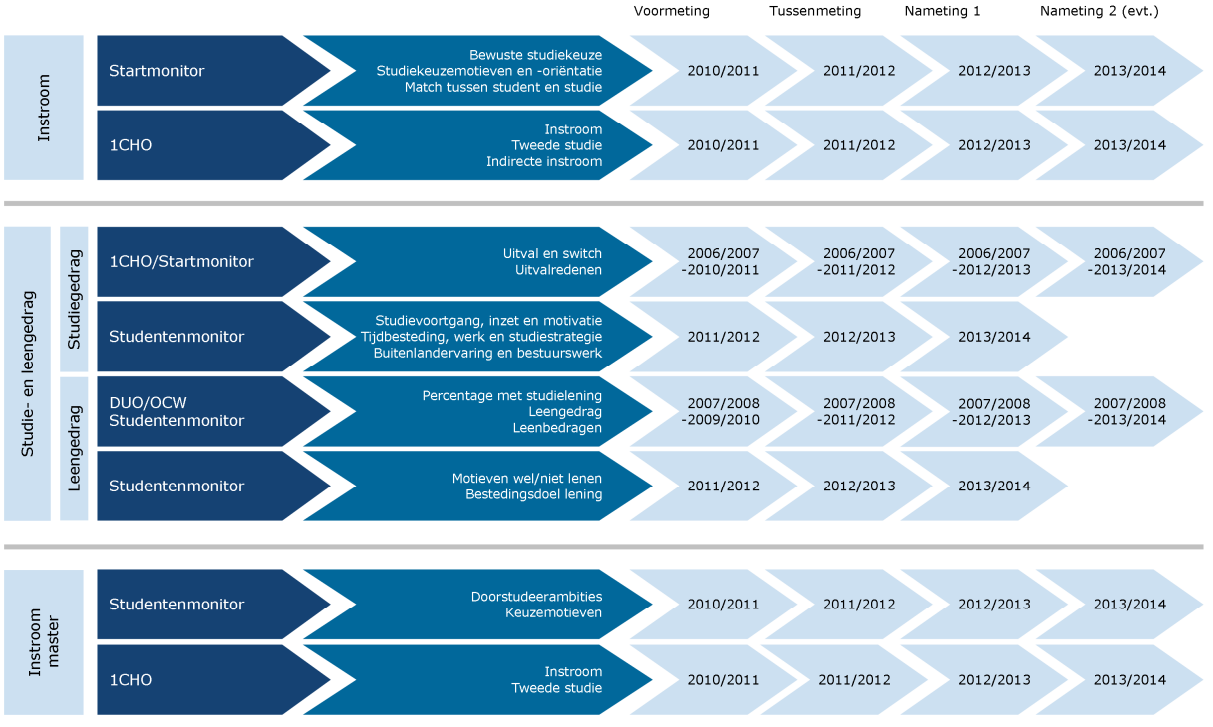

Figuur 3.1: Design

4 Instroom en studiekeuze in de bachelor

4.1 Inleiding en vraagstelling

In dit hoofdstuk kijken we naar studenten bij de start in het hoger onderwijs. We beginnen bij de instroom in het hoger onderwijs en de eventuele veranderingen die zich daarin voordoen als gevolg van de invoering van de beleidsmaatregelen. Deze analyses zijn gemaakt op basis van de 1CijferHo-bestanden (voltijdstudenten, deeltijdstudenten en duale studenten; Ad's zijn buiten beschouwing gelaten). Er zijn zes jaren naast elkaar gezet om de trends inzichtelijk te maken. Vervolgens kijken we naar het keuzeproces van studenten. Maken studenten andere afwegingen bij de keuze voor een studie dan voorheen? Voor de analyses van de studiekeuze zijn drie jaren Startmonitor bekeken: 2009-2010 (weergegeven als 2009); 2010-2011 (weergegeven als 2010) en 2011-2012 (weergegeven als 2011). In elke Startmonitor zijn drie meetmomenten: september, december en juli/augustus. Data van acht onderzoeken zijn meegenomen (de gegevens van het derde meetmoment – juli 2012 – waren op het moment van het vervaardigen van deze rapportage nog niet beschikbaar). De meeste resultaten zijn afkomstig uit de septembermeting: vragen die aan de studenten gesteld zijn direct bij de start in het hoger onderwijs (het moment dat het keuzeproces nog niet gekleurd is door de ervaringen op de opleiding). De instroom en studiekeuze beschrijven we in dit hoofdstuk aan de hand van de volgende onderzoeksvragen:

1.1.1 Verandert de instroom in het hoger onderwijs?
1.1.2 Vermijden studenten 'moeilijke' studies?
1.1.3 Verandert het aandeel studenten dat kiest voor een tweede bacheloropleiding, onder andere in de sector zorg of onderwijs?
1.1.4 Stellen studenten de keuze om te gaan studeren uit?
1.1.5 Kiezen studenten bewuster?
1.1.6 Veranderen studiekeuzemotieven en studiekeuzeoriëntatie?
1.1.7 Verandert de mate waarin studenten zichzelf bij hun studie vinden passen?

4.2 Instroom hoger onderwijs

4.2.1 Samenstelling van de instroom

Met de invoering van de beleidsmaatregelen bestaat het risico dat de toegankelijkheid van het Nederlandse hoger onderwijs onder druk komt te staan. Financiële consequenties van maatregelen als de langstudeerdersmaatregel kunnen potentiële studenten ervan weerhouden om aan een studie in het hoger onderwijs te beginnen. Ook is het mogelijk dat studenten eerder voor een makkelijkere, kortere en/of goedkopere studie kiezen om financiële consequenties te vermijden. Bètatechnische studies worden in dit opzicht dan mogelijk minder aantrekkelijk. Hoewel de langstudeerdersmaatregel wordt afgeschaft, is het mogelijk dat studenten vanwege de invoeringsplannen ervan anticiperend gedrag zijn gaan vertonen, resulterend in veranderingen in de instroom in het studiejaar 2011-2012. Voor de keuze van een tweede studie kunnen gevolgen zichtbaar zijn vanaf het studiejaar 2010-2011.

In deze paragraaf bekijken we dan ook of zich veranderingen voordoen in de samenstelling van de Nederlandse studentpopulatie. In de rapportage van 2013 wordt de instroom eveneens in verband gebracht met de uitstroomcohorten uit het voortgezet onderwijs. Voor de analyses van de instroom-aantallen is gebruikgemaakt van de 1CijferHO-gegevens van de jaren 2006-2011. Alleen hoofd-inschrijvingen van bachelors (voltijd, deeltijd en duaal) met het label 'student' zijn meegenomen. Na een stijging in de periode 2006-2009 blijft de instroom van nieuwe studenten in 2010 en 2011 betrekkelijk stabiel (figuur 4.1). In 2011 neemt het aantal instromers in het hbo licht af en in het wo juist licht toe.

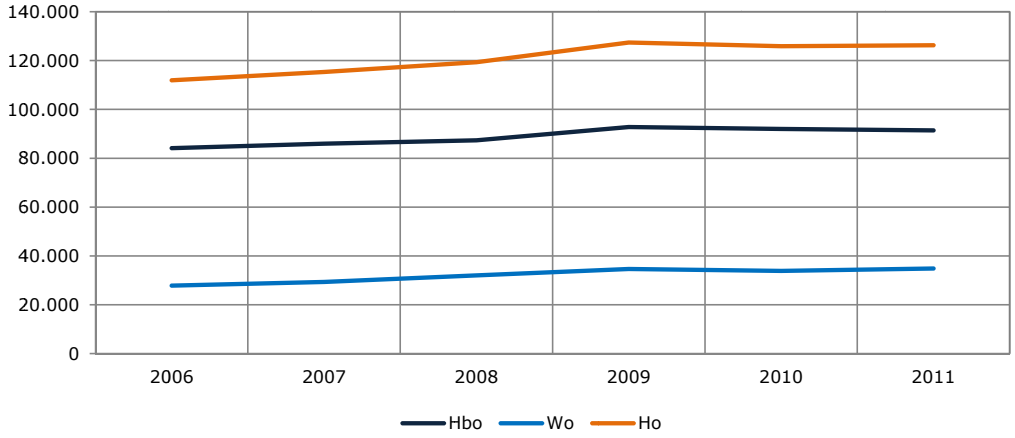

Figuur 4.1: Instroom in het hoger onderwijs (absolute aantallen) naar soort hoger onderwijs en jaar (bron: 1CijferHO)

De sector economie blijft het meest in trek in het hbo (figuur 4.2)[8]. Zo'n veertig procent van de studenten studeert hbo-economie (in aantal: ruim 35.000). De sector onderwijs verliest de afgelopen jaren aan populariteit onder de hbo-studenten. In 2006 lag de instroom nog op ruim 13.000 studenten (16% van de totale instroom). In 2011 is dat gedaald naar zo'n 10.500 (12%).

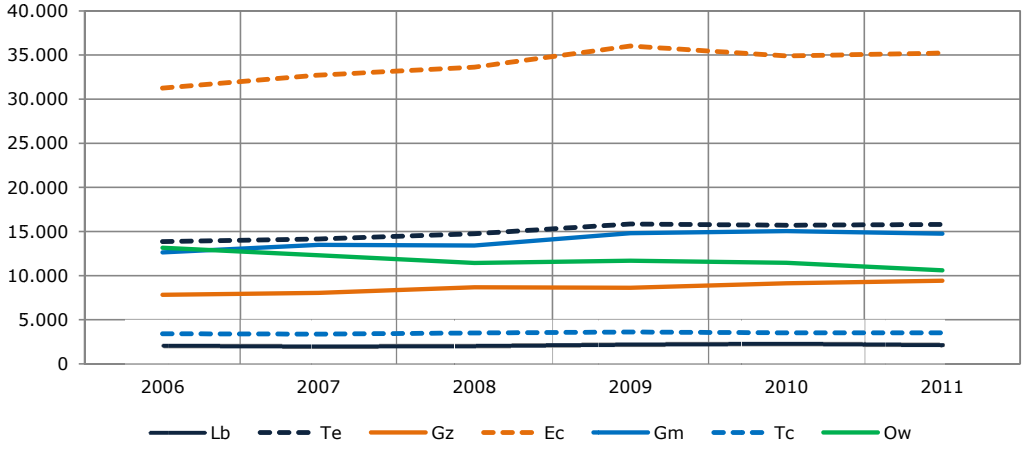

Figuur 4.2: Bachelorinstroom in het hbo naar sector en jaar (bron: 1CijferHO)

8 Zie voor lijst van afkortingen bijlage 3, pagina 175.

In de zorgsector zien we een omgekeerde trend: opleidingen binnen deze sector trekken elk jaar meer studenten. Hier zien we een stijging van 7.800 in 2006 (9% van de instroom) naar 9.400 studenten in 2011 (10%). Ook bij techniek en gedrag & maatschappij deed zich een stijging in instroomaantallen voor. Deze trend heeft zich vanaf 2009 gestabiliseerd; de instroom in deze twee sectoren ligt rond de 15.000 studenten.

Figuur 4.3 toont de instroom in het wo. Voor de leesbaarheid zijn de sectoroverstijgende opleidingen in de figuur achterwege gelaten; deze vertonen nagenoeg dezelfde trend als de sector landbouw & natuurlijke omgeving. Ondanks dat een mogelijk gevolg van met name de langstudeerdersmaatregel zou kunnen zijn dat 'moeilijke' opleidingen minder in trek raken, zien we in het wo bij opleidingen in de sector natuur en in de sector techniek vanaf 2011-2012 geen opvallende trends in het aantal instromers. De sector natuur groeit van ongeveer 3.100 studenten in 2010 naar 3.400 in 2011. In de sector techniek is die stijging vergelijkbaar (van ruim 4.200 in 2010 naar een kleine 4.500 in 2011). De sector taal & cultuur laat een afname van het aantal instromers zien (van 4.000 in 2010 naar ongeveer 3.750 in 2011).

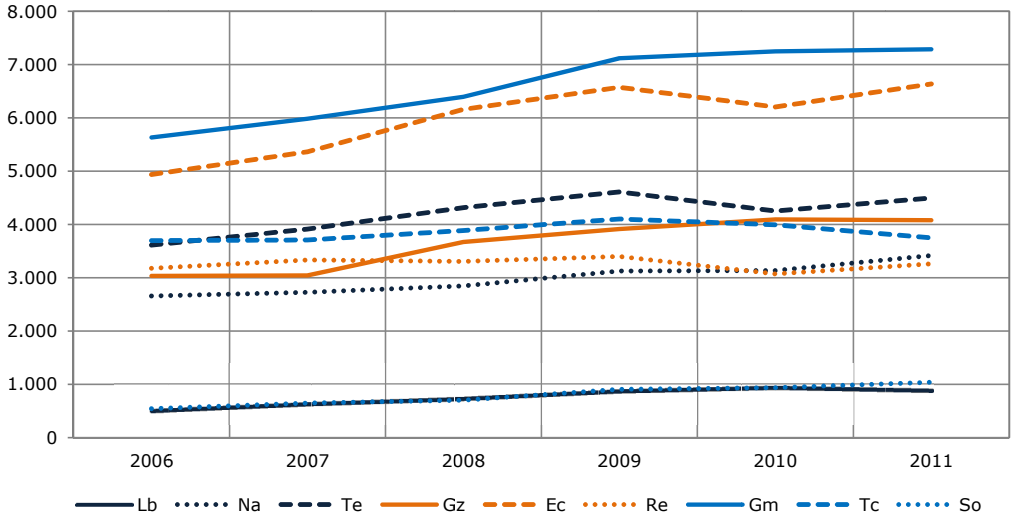

Figuur 4.3: Bachelorinstroom in het wo naar sector en jaar (bron: 1CijferHO)

In figuur 4.4 zijn de instroompercentages van de aandachtsectoren zorg, bèta en onderwijs weergegeven ten opzichte van het totaal aantal instromers in hbo en wo. In de sector onderwijs is er sprake van een relatieve daling sinds 2006: het aandeel studenten dat deze studie kiest, daalt van zestien procent in 2006 naar twaalf procent in 2011. In absolute zin betekent dit een daling van 13.500 naar ongeveer 11.000 nieuwe instroom in deze sector. De hbo-zorgsector trekt, na een lichte (relatieve) daling na 2008 (toen stroomden ongeveer 8.700 studenten in, een aandeel van 10%), weer wat aan in 2011 (met ruim 9.100 nieuwe studenten, een aandeel van 10%).

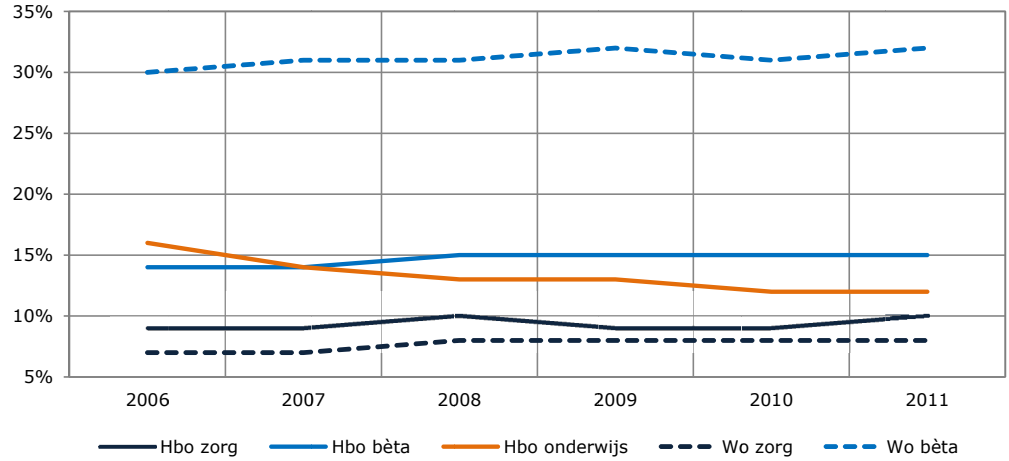

Figuur 4.4: Percentage bachelorinstroom in zorg, onderwijs en bèta ten opzichte van de totale instroom (bron: 1CijferHO)

De samenstelling van de instromende studentpopulatie naar geslacht verandert niet: in zowel hbo als wo blijft het percentage vrouwen net iets hoger dan het percentage mannen (hbo: 47% man, wo: 48% man). Figuur 4.5 toont de instroom in percentages naar wel of geen vwo-diploma. Een van de ambities naar aanleiding van de hoofdlijnenakkoorden is het verhogen van de vwo-instroom in het hbo, onder andere door middel van de invoering van verkorte trajecten. Omdat op dit moment nog geen direct resultaat verwacht kan worden van dit streven, kan onderstaande figuur worden opgevat als een nulmeting. Van de totale instroom in het hbo is ongeveer zes à zeven procent afkomstig uit het vwo. Dit verandert niet of nauwelijks in de bestudeerde jaren.

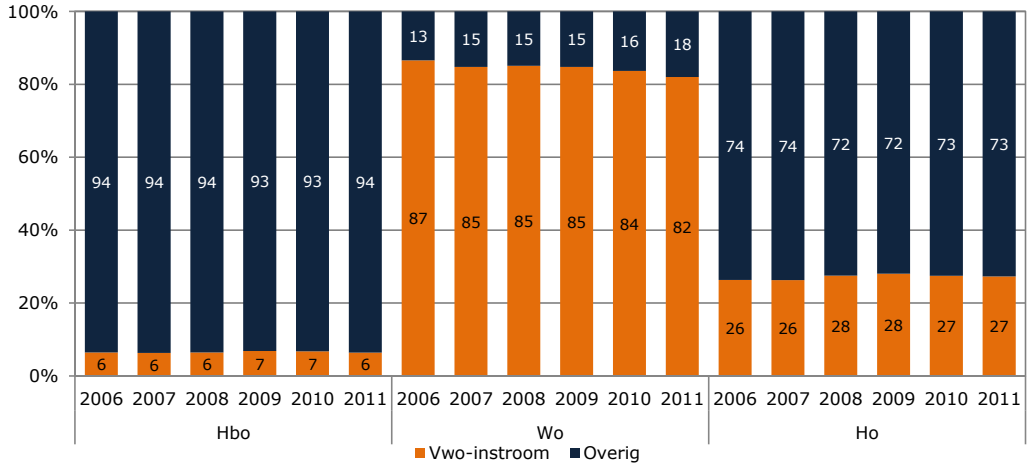

Figuur 4.5: Bachelorinstroom in het hoger onderwijs naar wel/geen vwo-diploma, soort hoger onderwijs en jaar (bron: 1CijferHO)

Figuur 4.6 toont de percentages autochtone en allochtone studenten naar hbo, wo en ho totaal. Ongeveer 70 procent van de studenten is van autochtone herkomst, zestien procent in het hbo en elf procent in het wo is niet-westers allochtoon en de overige studenten (13% in hbo en 19% in wo) zijn van westers allochtone afkomst (figuur 4.6). In het wo neemt het aandeel westers allochtone studenten licht toe; het aandeel niet-westers allochtone studenten blijft stabiel.

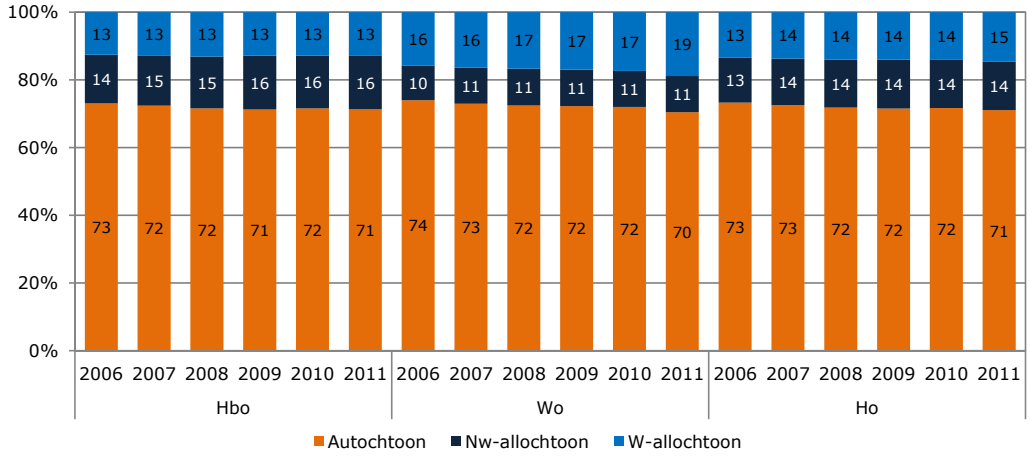

Figuur 4.6: Bachelorinstroom in het hoger onderwijs naar etniciteit, soort hoger onderwijs en jaar (bron: 1CijferHO)

Voorheen betaalden studenten van 30 jaar of ouder instellingscollegegeld, waarbij het aan de instelling was om de hoogte daarvan te bepalen. Met de verandering in collegegeldsystematiek betalen ook deze studenten nu voor hun eerste bachelor- of mastergraad het wettelijk collegegeld en pas voor hun tweede bachelor- of mastergraad het instellingscollegegeld. Figuur 4.7 toont de percentages studenten naar 30- en 31+. Het sterkst is de verandering in het hbo (van ruim 6% oudere studenten naar bijna 4%). In het wo blijft de leeftijdsopbouw vooralsnog stabiel: 99 procent van de studenten is hier maximaal 30 jaar.

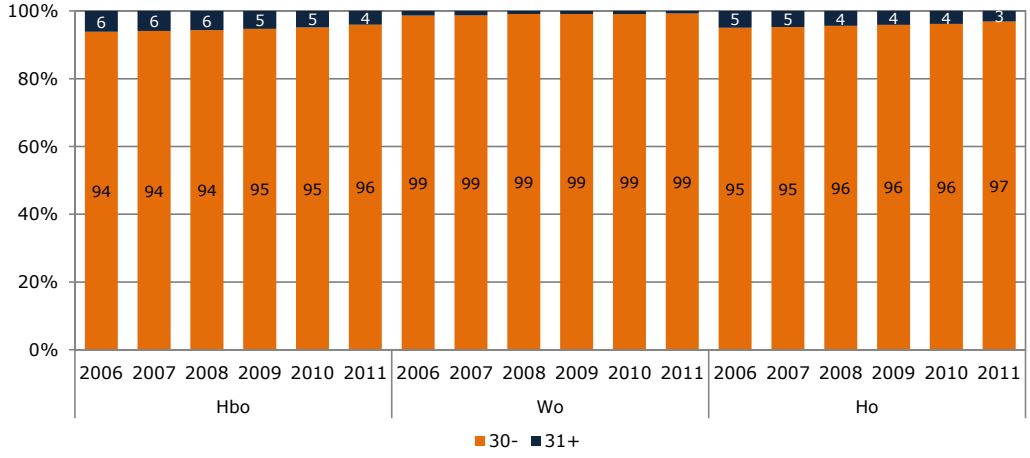

Figuur 4.7: Bachelorinstroom in het hoger onderwijs naar leeftijd, soort hoger onderwijs en jaar: voltijd, deeltijd en duaal (bron: 1CijferHO)

Ondanks het feit dat de nieuwe wetgeving het vanaf 2010-2011 voor 30-plussers financieel aantrekkelijker heeft gemaakt om in het hoger onderwijs te gaan studeren, zien we eerder een afname dan een toename van het aandeel oudere studenten binnen de Nederlandse studentpopulatie.

4.2.2 Vermijden van moeilijke studies

In het kader van de invoering van de langstudeerdersmaatregel was het de vraag of studenten hierdoor 'moeilijke' studies zouden vermijden. Van bètastudies is aangetoond (onder andere gepubliceerd in het rapport over 10 jaar Studentenmonitor) dat het in vergelijking met andere studies meer tijd kost om een studiepunt te behalen. Een afname in instroom in bètaopleidingen zou daarom een mogelijk bijeffect kunnen zijn van de langstudeersmaatregel, waarop studenten hadden kunnen anticiperen vanaf 2011-2012. In figuur 4.8 is de bèta-instroom zowel absoluut (de staafjes) als relatief (de stippellijnen) weergegeven. In het hbo is na een toename tussen 2006 en 2009 de instroom in de bèta-opleidingen stabiel te noemen. In het wo is er een lichte toename in het aandeel bèta-studenten. Er is vooralsnog geen sprake van een daling van bètastudenten in 2011-2012.

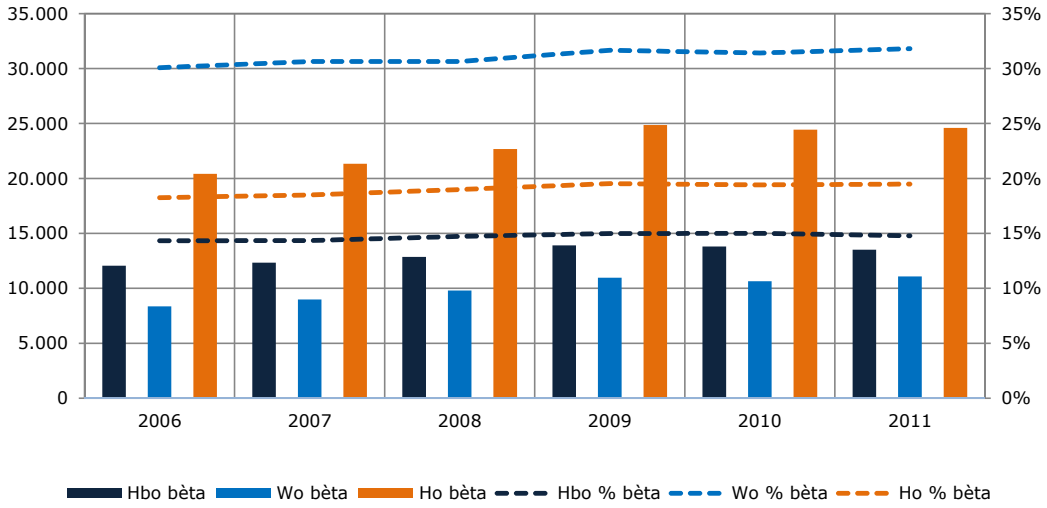

Figuur 4.8: Bachelorinstroom in bètastudies (in absolute aantallen en als percentage van de totale bachelorinstroom) naar soort hoger onderwijs en jaar (bron: 1CijferHO)

Ondanks het feit dat het volgen van een bèta-opleiding in het hbo voor mannen nog altijd gebruikelijker is, zien we in het hbo toch een stijging van het aandeel bèta-studenten onder het vrouwelijk deel van de studentpopulatie (figuur 4.9). In het wo is het verschil in de instroom in bètastudies tussen mannen en vrouwen iets kleiner dan in het hbo. Al zien we het aandeel wo-bètastudenten onder de mannen dit jaar in tegenstelling tot dat onder de vrouwen licht stijgen. In het hbo blijft de belangstelling voor een bèta-opleiding stabiel. Dit geldt eveneens voor de bètadeelname per leeftijdscategorie.

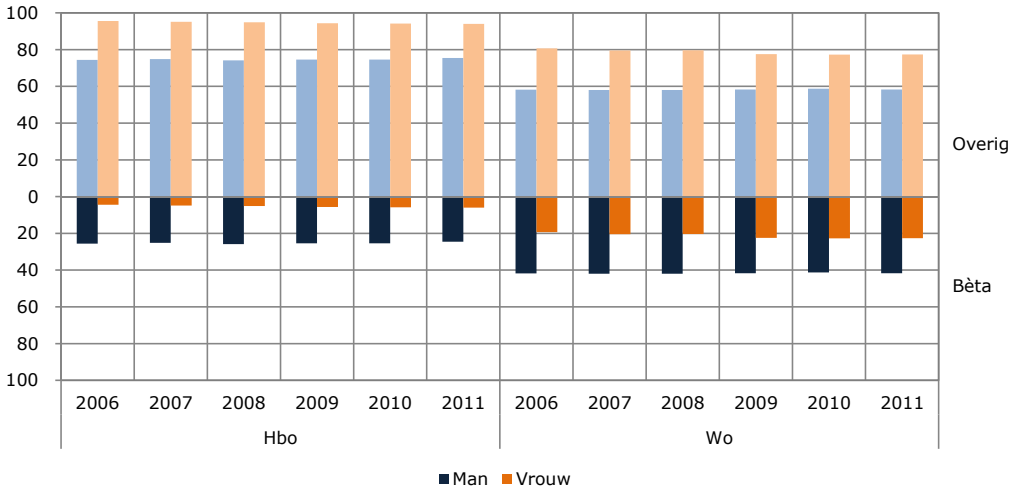

Figuur 4.9: Percentage bachelorinstroom in bèta-opleidingen naar geslacht en jaar (bron: 1CijferHO)

4.3 Een tweede bacheloropleiding

Eén van de maatregelen betrof de wijzigingen in de collegegeldsystematiek: de overheid financiert met ingang van het studiejaar 2010-2011 voortaan slechts één bachelor en één master in plaats van de regeling daarvoor die het studenten jonger dan 30 jaar toestond gedurende tien jaar tegen een wettelijk vastgesteld collegegeld te studeren. Zodra de student een bachelor of master heeft afgerond en een tweede bachelor of master wil starten, moet hij instellingscollegegeld in plaats van wettelijk collegegeld betalen, waarbij de instelling bepaalt hoe hoog het bedrag wordt. Een uitzondering op deze maatregel vormen tweede studies binnen de sectoren onderwijs en zorg. Studenten kunnen een tweede bachelor- of mastergraad binnen deze sectoren wel tegen het wettelijk vastgelegd collegegeld behalen. Naast de instroom in de opleiding kijken we in deze paragraaf naar tweede bachelorstudies. We gaan daarbij specifiek in op de sectoren onderwijs en zorg (zie voor achtergronden van het beleid paragraaf 2.1 op pagina 15).

Figuur 4.10 laat het aandeel studenten zien dat na het afronden van een bachelor een tweede bachelor gaat volgen. Het betreft hier het aantal en aandeel ingeschreven studenten in de sectoren zorg, onderwijs en overig dat een bachelor volgt én in het bezit is van een bachelor- of masterdiploma of doctoraaldiploma (behaald na 1991). De histogrammen geven de aantallen aan (linker as) en de lijnen geven de percentages aan ten opzichte van alle ingeschreven studenten. De meeste studenten die een tweede bachelor doen, doen dit niet in de sector gezondheidszorg of onderwijs, maar in een van de overige sectoren. Deze analyse staat nog los van de uitzondering die gemaakt is voor de sectoren gezondheidszorg en onderwijs. Vanaf het studiejaar 2010-2011 geldt dat alleen studenten die na een bachelor in een andere sector dan gezondheidszorg of onderwijs overstappen naar een bachelor in deze sectoren het wettelijk collegegeld betalen. De overige studenten betalen het instellingscollegegeld.

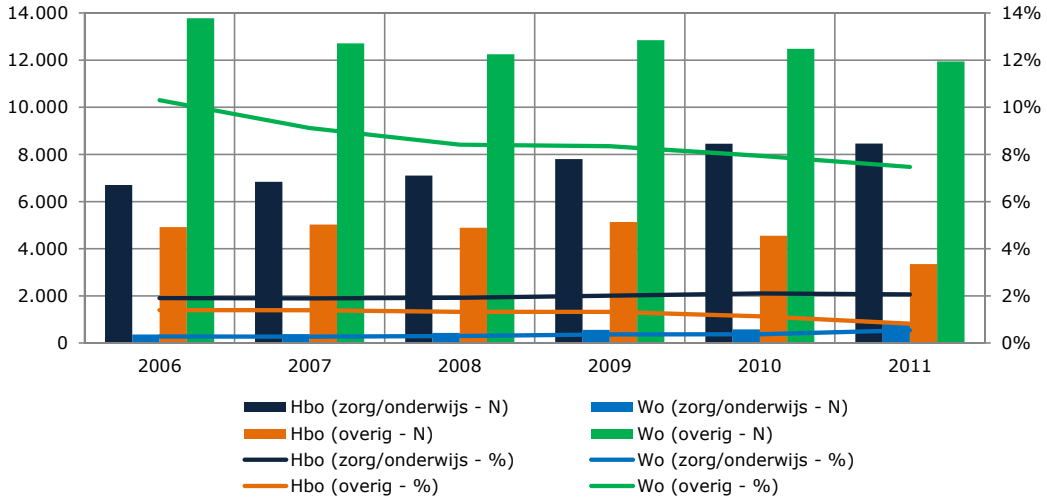

Figuur 4.10: Aantal en aandeel tweede bachelors en sector tweede bachelor ten opzichte van alle ingeschreven bachelors (bron: 1CijferHo)

In totaal volgen in 2011 ruim 24.617 studenten een tweede bachelor, bijna 11.800 in het hbo en ruim 12.800 in het wo. Uit figuur 4.10 blijkt dat het aandeel studenten dat een tweede studie volgt in het wo hoger is dan in het hbo (in 2011 8% versus 3% van alle inschrijvingen). Dit is logisch omdat hierin ook de schakelstudenten (premasters) zijn opgenomen: de hbo-bachelors die via een wo-bachelor een premaster halen en daarna doorstromen naar een wo-master. Binnen de nieuwe maatregelen betreft het hier een tweede bachelor en is men instellingscollegegeld verschuldigd. In het wo zien we veel minder tweede bachelors gezondheidzorg of onderwijs dan in het hbo omdat er gewoonweg minder bacheloropleidingen in die sectoren zijn. De bacheloropleidingen die er zijn in de sector gezondheidszorg zijn minder toegankelijk vanwege de specifieke toelatingseisen en fixus.

Tabel 4.1 toont het aantal studenten dat een tweede bachelor doet. Het betreft hier inschrijvingen, geen instroom. Dit aantal is sinds 2009 licht gedaald met zeven procent (van 26.346 naar 24.617). Relatief is het percentage studenten dat een tweede studie doet gering (in 2011 in het hoger onderwijs 4,3%). Na de inwerkingtreding van de wet (gearceerde kolommen) is het aandeel studenten (ten opzichte van alle ingeschreven studenten) dat een tweede bachelor volgt, gedaald van 4,9 procent (2009) naar 4,7 procent in 2010 en verder naar 4,3 procent in 2011. In het wo is deze daling nog groter (tussen 2009 en 2011 van 8,7% naar 8,3% naar 8,0%). In het hbo is deze daling klein (tussen 2009 en 2011 van 3,3% naar 3,2% naar 2,9%). Opvallend is dat de tweede bachelors nagenoeg in alle categorieën afnemen, behalve het aantal studenten dat doorstroomt van een overige bachelor naar een bachelor in gezondheidszorg of onderwijs. We komen hier later op terug.

Tabel 4.1: Aantal studerenden in een tweede bachelor naar sector ho-diploma (onderwijs, zorg, overig) en sector tweede bachelor (onderwijs, zorg, overig) (bron: 1CijferHo)

		2006	2007	2008	2009	2010	2011
Hbo	Overig > zorg/onderwijs	4.441	4.404	4.259	4.724	5.379	5.698
	Overig > overig	3.792	3.889	3.713	3.904	3.509	2.567
	Zorg/onderwijs > zorg/onderwijs	2.265	2.432	2.842	3.077	3.078	2.766
	Zorg/onderwijs > overig	1.123	1.135	1.179	1.232	1.045	782
	Totaal tweede bachelor	11.621	11.860	11.993	12.937	13.011	11.813
	Geen tweede bachelor	341.000	349.386	358.659	376.243	389.134	398.942
	% Tweede bachelor	3,3%	3,3%	3,2%	3,3%	3,2%	2,9%
Wo	Overig > zorg/onderwijs	139	173	199	270	269	345
	Overig > overig	11.871	10.877	10.381	11.008	10.758	10.512
	Zorg/onderwijs > zorg/onderwijs	226	201	229	291	314	515
	Zorg/onderwijs > overig	1.908	1.831	1.871	1.840	1.723	1.432
	Totaal tweede bachelor	14.144	13.082	12.680	13.409	13.064	12.804
	Geen tweede bachelor	119.597	126.269	132.902	140.512	144.207	147.077
	% Tweede bachelor	10,6%	9,4%	8,7%	8,7%	8,3%	8,0%
Ho	Overig > zorg/onderwijs	4.580	4.577	4.458	4.994	5.648	6.043
	Overig > overig	15.663	14.766	14.094	14.912	14.267	13.079
	Zorg/onderwijs > zorg/onderwijs	2.491	2.633	3.071	3.368	3.392	3.281
	Zorg/onderwijs > overig	3.031	2.966	3.050	3.072	2.768	2.214
	Totaal tweede bachelor	25.765	24.942	24.673	26.346	26.075	24.617
	Geen tweede bachelor	460.597	475.655	491.561	516.755	533.341	546.019
	% Tweede bachelor	5,3%	5,0%	4,8%	4,9%	4,7%	4,3%

Bron: 1CijferHO 2006-2011; bewerking ResearchNed. Betreft alle hoofdinschrijvingen in de bachelor.

Er zijn nauwelijks trendverschillen in het aandeel studenten dat een tweede bachelor volgt. Figuur 4.11 toont de totalen van 2011. De verschillen zijn vooral groot voor de leeftijdsgroepen (met name de groep tussen 31 en 40 jaar) en opleidingsvorm (deeltijders). Zij volgen veel vaker dan anderen een tweede bachelor.

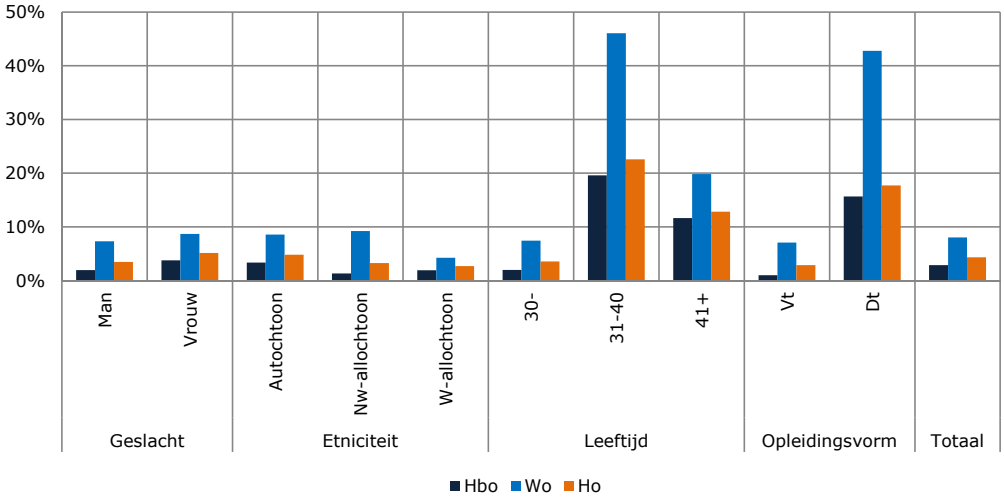

Figuur 4.11: Aandeel bachelorstudenten in tweede studie in 2011 naar achtergrondkenmerken en soort hoger onderwijs (ten opzichte van populatie bachelors) (bron: 1CijferHo)

In figuur 4.12 (hbo) en figuur 4.13 (wo) is aangegeven in welke sector studenten hun tweede bachelor volgen en in welke sector zij het eerste diploma hebben behaald. Deze figuren zijn gebaseerd op alle studenten die een tweede bachelor volgen. Van de studenten die een tweede bachelor in het hbo volgen, doet in 2011 48 procent dit vanuit een overige sector naar de onderwijs- of zorgsector (in 2009 was dit 37%; na de invoering van de wet is dit percentage dus fors gestegen). In absolute aantallen is dit een stijging van 4.724 hbo-studenten in 2009 naar 5.698 hbo-studenten in 2011, een stijging van 21 procent tegenover een algemene daling met negen procent in het hbo.

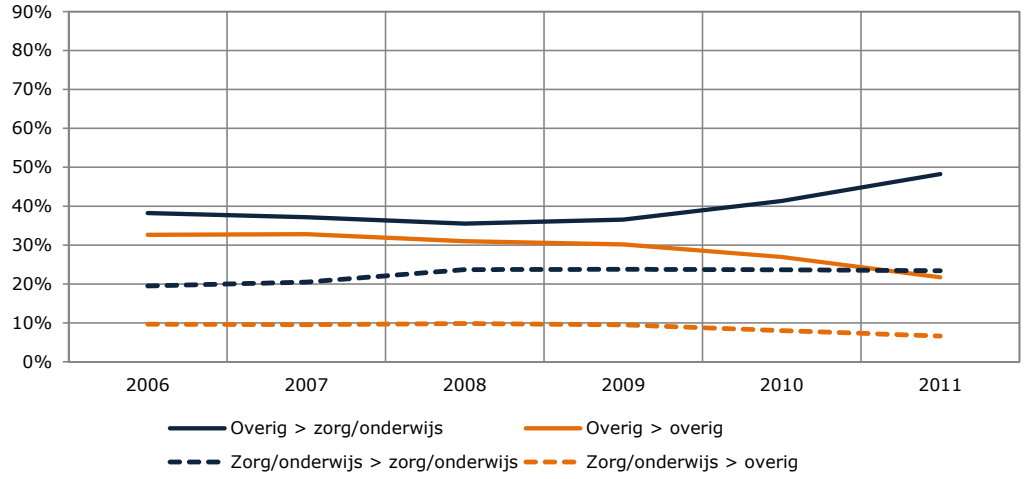

Figuur 4.12: Aandeel tweede hbo-bachelors naar sector ho-diploma en sector tweede hbo-bachelor ten opzichte van alle hbo-bachelors met een tweede bachelor (bron: 1CijferHo)

Ook in het wo stijgt het aantal studenten uit een overige sector dat een tweede bachelor volgt in de onderwijs- of zorgsector na 2009 van 270 naar 345 studenten in 2011 (figuur 4.13). Dit is een stijging van 28 procent, tegenover een daling van tweede studies in het totale wo sinds 2009 met vijf procent.

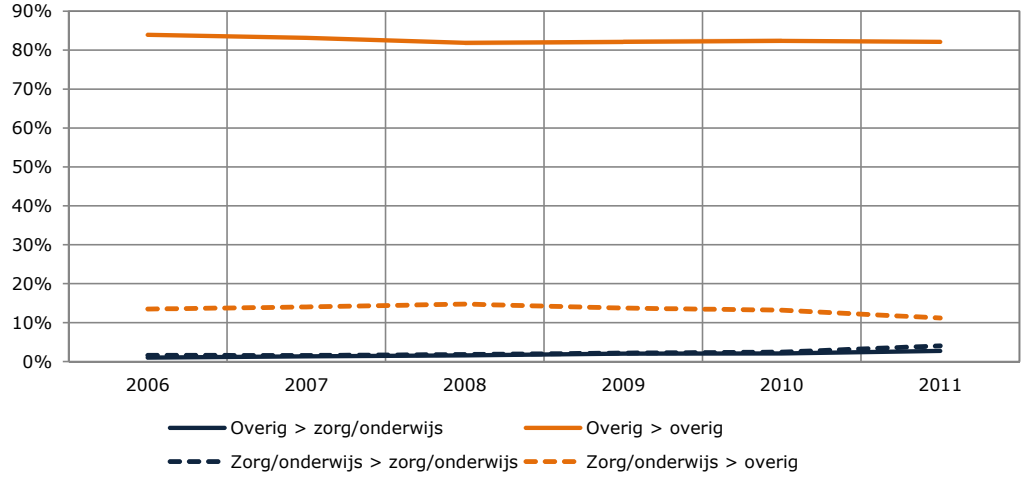

Figuur 4.13: Aandeel tweede wo-bachelors naar sector ho-diploma en sector tweede wo-bachelor ten opzichte van alle wo-bachelors met een tweede bachelor (bron: 1CijferHo)

In het wo gaan nagenoeg alle studenten met een tweede bachelor instellingscollegegeld betalen (licht dalend van 98% naar 97%). Het betreft hier veel doorstroom van hbo-bachelor naar wo-bachelor. Van alle studenten met tweede studies in het wo was in 2009 80 procent afkomstig uit het hbo; dit aandeel is gestegen naar 85 procent in 2011. Dit houdt in dat het merendeel van de studenten die instellingscollegegeld betalen, bestaat uit hbo-studenten die doorstromen naar een wo-bachelor, waarschijnlijk om daarna verder te studeren aan een wo-master.

In figuur 4.14 laten we zien welk percentage van de studenten met een tweede bachelorstudie het wettelijk collegegeld betaalt en voor welk percentage het instellingscollegegeld geldt. De twee groepen zijn ten opzichte van elkaar vergeleken. De percentages in de figuur zijn gerelateerd aan het totaal aantal bachelors. Het aandeel dat een tweede bachelor volgt en te maken krijgt met instellingscollegegeld is ten opzichte van alle hbo-studenten in 2011 in vergelijking met 2010 iets gedaald (1,9% naar 1,5%). In het wo daalt dit percentage van 8,1 procent naar 7,8 procent. Dat betekent dat van alle bachelors in het hoger onderwijs 3,7 procent (2010) respectievelijk 3,3 procent (2011) instellingscollegegeld verschuldigd is. Hierin zijn de studenten die gebruik kunnen maken van de subsidieregeling buiten beschouwing gelaten. Vertalen we de resultaten naar de situatie in 2011, dan kunnen we concluderen dat 6.115 hbo-studenten en 12.459 wo-studenten (totaal 18.574 studenten) vanwege een tweede bachelor instellingscollegegeld betalen. In totaal 6.043 studenten in het hoger onderwijs (5.698 in het hbo en 345 in het wo) voldoen aan de uitzonderingsbepaling betalen het wettelijk collegegeld.

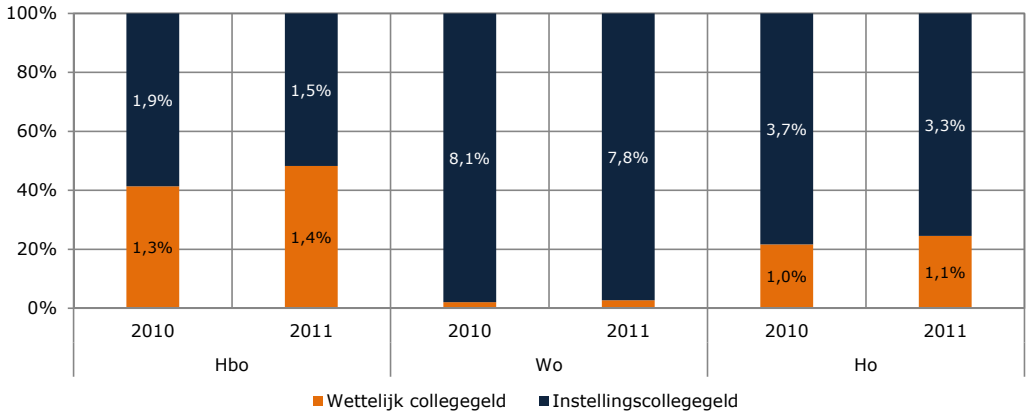

Figuur 4.14: Aandeel ingeschreven studenten aan tweede bachelor en collegegeldregime (bron: 1CijferHo): gegevenslabels gerelateerd aan totaal aantal ingeschreven bachelors

Figuur 4.15 toont de percentages studenten in een tweede studie in het hbo die op basis van de hier geanalyseerde gegevens, instellingscollegegeld moeten betalen ten opzichte van alle bachelors met een tweede studie, onderscheiden naar achtergrondkenmerken (geslacht, etniciteit, leeftijd en opleidingsvorm). In de figuren zijn de jaren 2010 en 2011 weergegeven. In het hbo is het percentage dat instellingscollegegeld moet betalen in 2011 bij alle groepen gedaald. Deze daling is relatief groot bij niet-westers allochtone studenten. In 2011 is het verschil tussen autochtone studenten en niet-westers allochtonen studenten dan ook groter geworden. Voltijdstudenten kozen in 2010 iets vaker dan deeltijdstudenten voor een tweede hbo-bachelor waarvoor instellingscollegegeld verschuldigd is.

In 2011 is dit verschil verdwenen. Als deeltijdstudenten een tweede bachelor kiezen, doen zij dit (net als vrouwelijke studenten) vaker in de sector gezondheidszorg of onderwijs. Mannen betalen vaker instellingscollegegeld dan vrouwen. Dit is te verwachten omdat de sectoren onderwijs en gezondheidszorg in het hbo van oudsher veel vrouwelijke studenten aantrekken. Tussen beide geslachten is het verschil stabiel over de jaren heen.

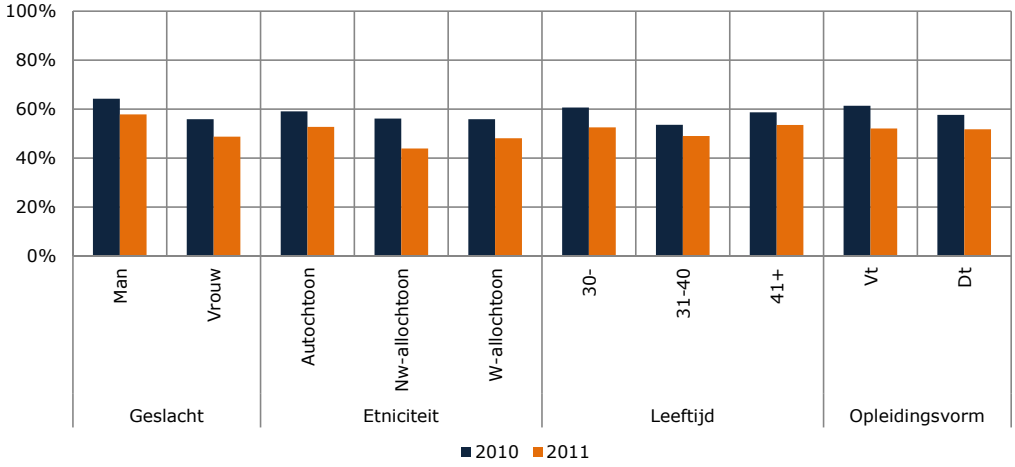

Figuur 4.15: Aandeel ingeschreven studenten in tweede bachelor hbo dat instellingscollegegeld verschuldigd is naar achtergrondkenmerken t.o.v. alle bachelors in tweede studie: 2010 en 2011 (bron: 1CijferHo)

4.4 Indirecte instroom vanuit havo en vwo

Met de invoering van de maatregelen wordt verwacht dat studenten bewuster voor een studie kiezen en meer tijd nemen om de juiste keuze te maken. In plaats van direct vanuit het voortgezet onderwijs of mbo door te stromen naar het hoger onderwijs, is het denkbaar dat scholieren een tussenjaar nemen om zich over de juiste studie te bezinnen. In deze paragraaf besteden we aandacht aan de omvang van deze indirecte instroom. Hiervoor is gebruikgemaakt van de gegevens uit het 1CijferHO en uit de Startmonitor 2009, 2010 en 2011. Er is een selectie gemaakt van de voltijd eerstejaars hoger onderwijs in Nederland. In het 1CijferHO is gekeken bij hoeveel studenten er één jaar verschil zit tussen het behalen van het havo- of vwo-diploma en de eerste instroom in het hoger onderwijs. De gepresenteerde percentages zijn berekend op basis van het totaal aantal instromers vanuit havo en vwo.

Op basis van het 1CijferHO (figuur 4.16) blijkt dat wo-studenten vaker een tussenjaar nemen dan hbo-studenten en dat het aandeel indirecte instromers is toegenomen van acht procent naar elf procent in het hbo en van tien naar twaalf procent in het wo. Het aandeel studenten dat één tussenjaar neemt alvorens in te stromen in het hoger onderwijs is sinds 2006 gestegen met ongeveer twee procentpunten. Voor alle ho-studenten geldt dat in 2011 elf procent één tussenjaar heeft gehad alvorens voor het eerst in te stromen in het hoger onderwijs.

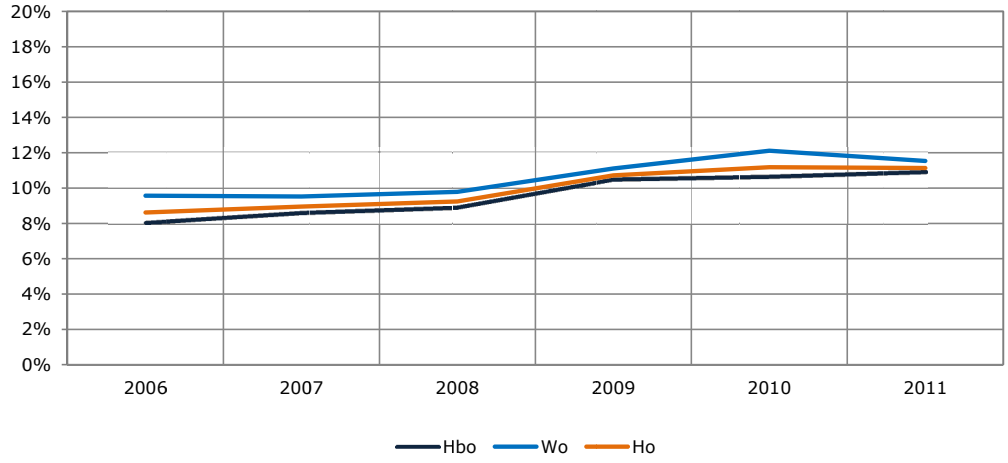

Figuur 4.16: Percentage bachelorstudenten dat de studiekeuze één jaar uitstelt (bron: 1CijferHO, alleen studenten met havo- of vwo-vooropleiding)

Figuur 4.17 toont de resultaten apart voor mannen en vrouwen. Allereerst blijkt dat het aandeel vrouwen dat een tussenjaar neemt iets hoger is dan het aandeel mannen en dat het vooral de vrouwen in het wo zijn die zich onderscheiden van de overige studenten.

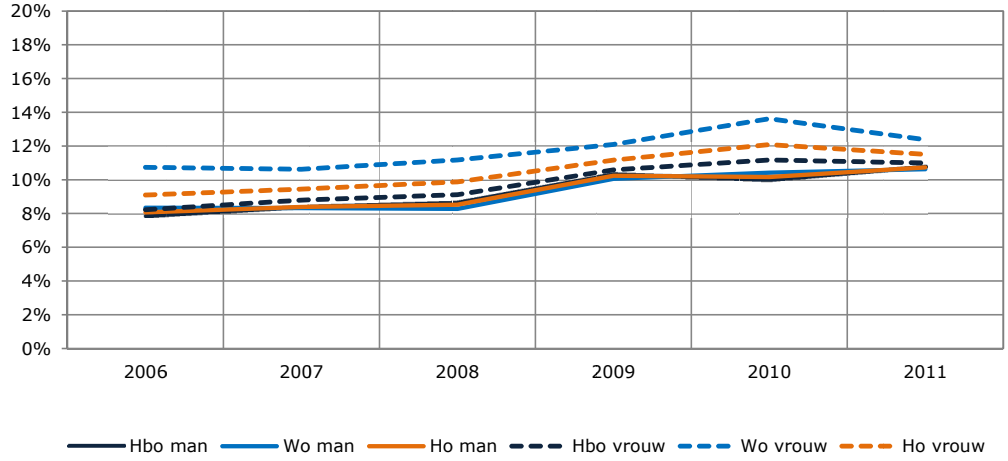

Figuur 4.17: Percentage bachelorstudenten dat de studiekeuze één jaar uitstelt naar geslacht (bron: 1CijferHO, alleen studenten met havo- of vwo-vooropleiding)

Het percentage indirecte instroom bij vwo-studenten is hoger dan bij havo-studenten. Het percentage studenten met een vwo-diploma dat één jaar na het behalen van het diploma instroomt in het hbo is verhoudingsgewijs hoog (figuur 4.18). Na een stijging van het aandeel studie-uitstellers tot en met 2010 is er tussen 2010 en 2011 sprake van een stabilisatie.

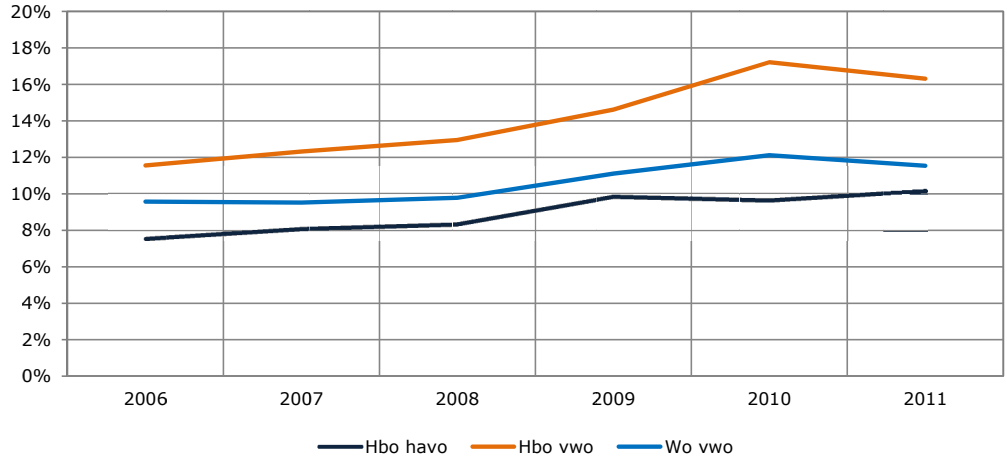

Figuur 4.18: Percentage bachelorstudenten dat de studiekeuze één jaar uitstelt naar geslacht (bron: 1CijferHO, alleen studenten met havo- of vwo-vooropleiding)

De indirecte instroom onder de autochtone studenten is hoger dan onder de allochtone studenten (niet-westers); zie figuur 4.19. Bij allochtone studenten is het percentage indirecte instromers de laatste drie jaren stabiel rond tien procent en heeft de stijging zich vooral gemanifesteerd na 2008. Er zijn geen verschillen tussen bètastudenten en overige studenten.

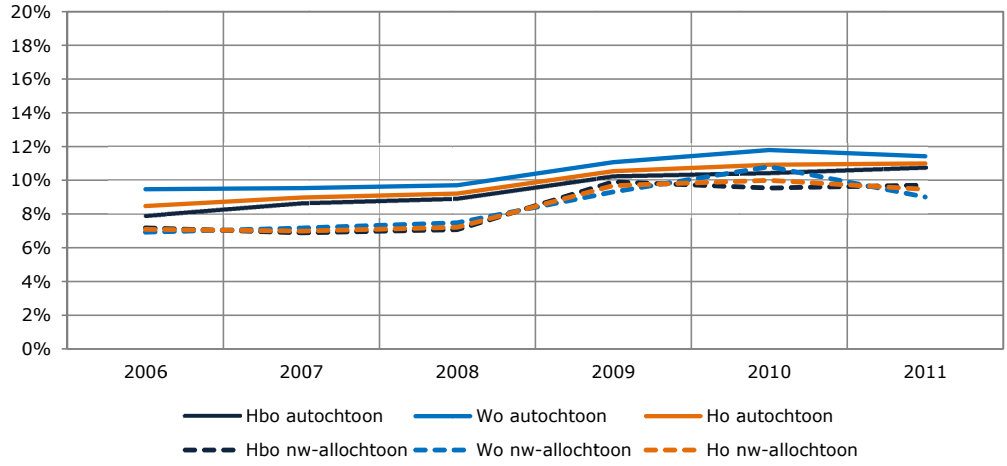

Figuur 4.19: Percentage bachelorstudenten dat de studiekeuze één jaar uitstelt naar etniciteit (bron: 1CijferHO, alleen studenten met havo- of vwo-vooropleiding)

4.5 Bewuste studiekeuze

Naar een bewuste keuze voor een studie is in de Startmonitor als volgt gevraagd: 'Vind je dat je goed hebt nagedacht over de voor- en nadelen van je keuze voor een opleiding?'. Figuur 4.20 toont de percentages studenten die zelf aangeven dat ze een bewuste keuze hebben gemaakt voor hbo, wo en ho.

In lijn met de verwachting dat studenten met de aankondiging van de beleidsmaatregelen een meer afgewogen beslissing voor het volgen van een studie maken, zien we ook hier een stijging van het percentage eerstejaarsstudenten dat (zeer) goed heeft nagedacht over de opleidingskeuze.

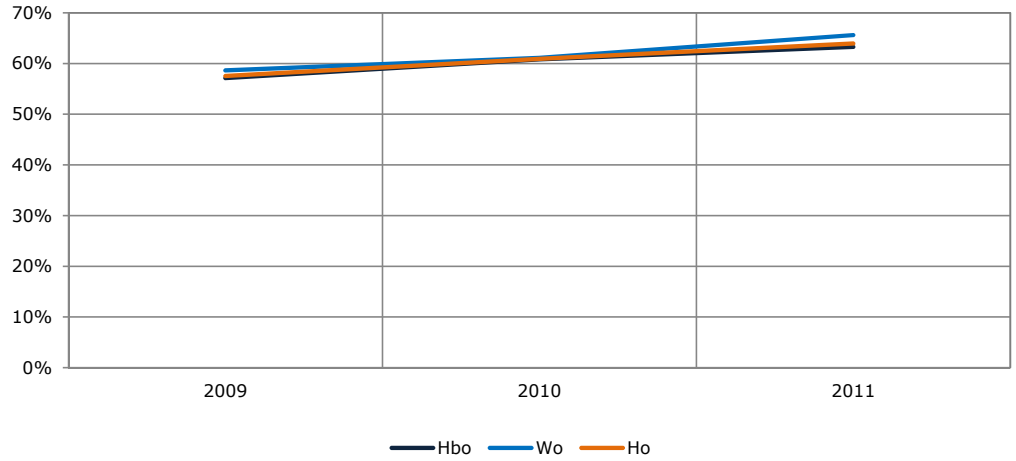

Figuur 4.20: Percentage eerstejaarsstudenten dat (zeer) goed heeft nagedacht over de keuze voor een opleiding naar soort hoger onderwijs en jaar

De stijging zien we in het hbo bij (bijna) alle subgroepen terug (figuur 4.21). Enige uitzondering zijn de studenten met een functiebeperking; de mate waarin zij nadenken over hun studiekeuze varieert bij deze studenten licht over de jaren, met een sterke stijging tussen 2009 en 2010.

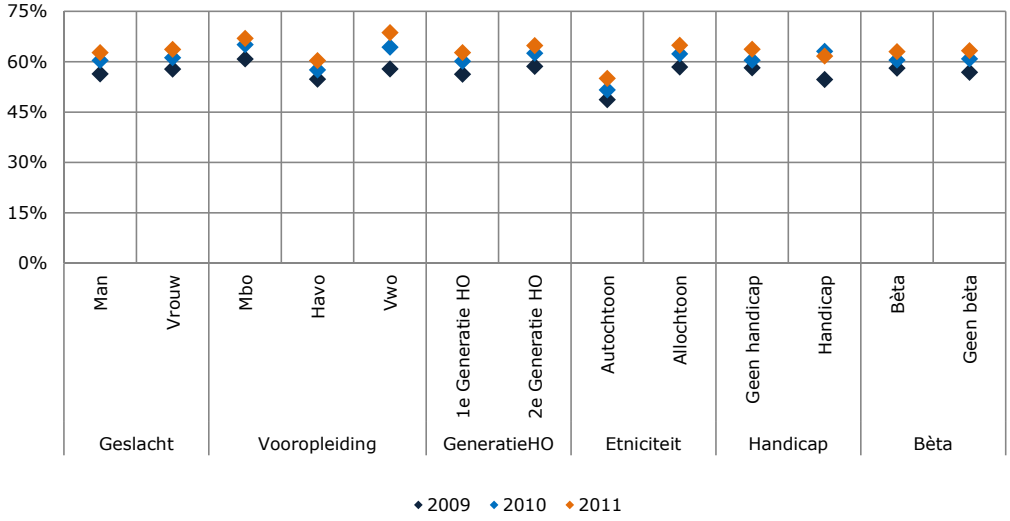

Figuur 4.21: Percentage eerstejaarsstudenten in het hbo dat aangeeft (zeer) goed te hebben nagedacht over de keuze voor een opleiding naar achtergrondkenmerken en jaar

Vrouwelijke hbo-studenten geven aan beter over hun studiekeuze te hebben nagedacht dan mannelijke studenten; studenten met een vwo- of een mbo-vooropleiding hebben naar eigen zeggen beter nagedacht dan studenten met een havo-vooropleiding. Studenten met ouders die in het hoger onderwijs studeerden, geven aan bewuster gekozen te hebben dan studenten die als eerste generatie het hoger onderwijs betreden; dit geldt ook voor allochtone studenten in vergelijking met autochtone studenten. Ook in het wo zien we de stijgende lijn in de mate waarin studenten goed over hun studiekeuze nadenken terug bij vrijwel alle subgroepen (figuur 4.22).

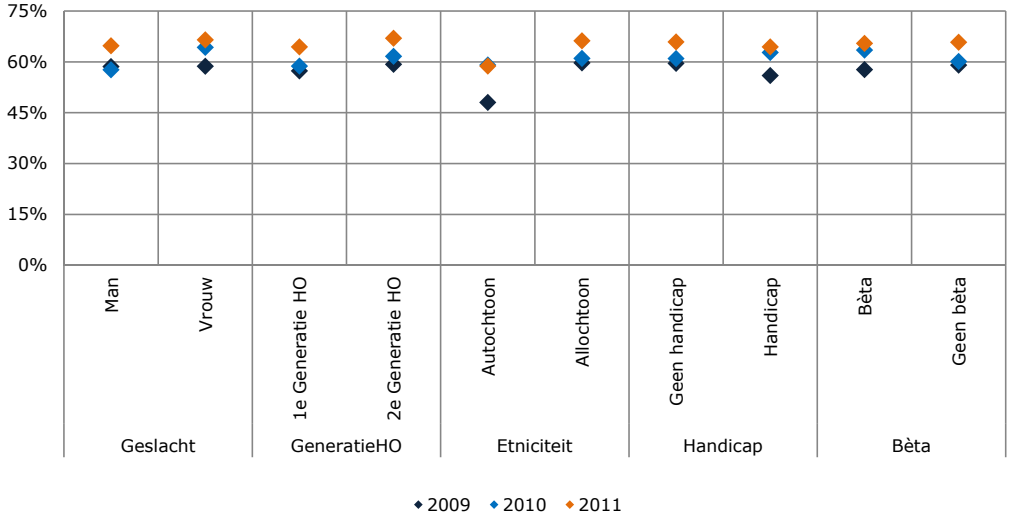

Figuur 4.22: Percentage eerstejaarsstudenten in het wo dat aangeeft (zeer) goed te hebben nagedacht over de keuze voor een opleiding naar achtergrondkenmerken en jaar

De doorwerking van de beleidsmaatregelen is ook direct aan de studenten in zowel de Startmonitor als de Studentenmonitor voorgelegd. In paragraaf 5.8 wordt hierover meer uitgebreid verslag gedaan. In dit hoofdstuk besteden we er kort aandacht aan. Het gaat hier om de mate waarin eerstejaars onder invloed van de invoering van de beleidsmaatregelen voor een andere studie hebben gekozen en de mate waarin ze zeker zijn van hun studiekeuze (oftewel 'de beleidsmaatregelen hebben ertoe geleid dat de kans kleiner is dat ik van studie verander').

Figuur 4.23 laat zien dat studenten slechts in heel beperkte mate iets anders zijn gaan studeren dan ze oorspronkelijk van plan waren. Wel zijn ze zekerder van hun keuze (al dan niet financieel gedwongen): zo'n veertig procent van de studenten geeft aan dat ze onder invloed van de maatregelen de kans kleiner achten dat ze van studie zullen veranderen.

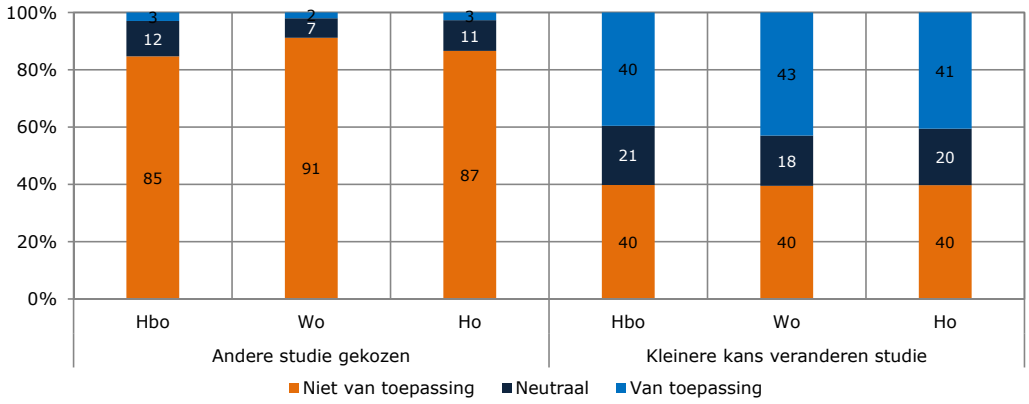

Figuur 4.23: Invloed van beleidsmaatregelen op zekerheid studiekeuze naar soort hoger onderwijs

4.6 Studiekeuzemotieven en studiekeuzeoriëntatie

Een verkeerde studiekeuze kan met de invoering van de beleidsmaatregelen financiële gevolgen hebben voor studenten. Het is daarom de vraag of studenten zich anders op hun studie oriënteren en mogelijk ook om andere redenen de uiteindelijke keuze voor een studie maken in 2011 in vergelijking met de jaren ervoor. We gaan in deze paragraaf allereerst in op de studiekeuzemotieven en vervolgens op de wijze van oriënteren tijdens het studiekeuzeproces. We vergelijken daarbij drie jaren uit de Startmonitor om een beeld te krijgen van de veranderingen die zich bij eerstejaars al dan niet voor hebben gedaan.

4.6.1 Studiekeuzemotieven

In de Startmonitor wordt elk jaar een reeks aan studiekeuzemotieven aan studenten voorgelegd. De motieven zijn ten behoeve van het overzichtelijk rapporteren van trends ingedikt naar drie hoofdcategorieën die qua onderliggende items over de jaren te vergelijken zijn.

1. Inhoudelijke interesse:
- de opleiding is inhoudelijk interessant;
- de opleiding sluit aan bij mijn capaciteiten en vaardigheden.
2. Inrichting opleiding:
- mogelijkheden in de studie om praktijkervaring op te doen;
- aandacht voor theoretische grondslagen;
- aandacht voor onderzoeksvaardigheden;
- ik kan deze opleiding met een redelijke inspanning tot een goed einde brengen.
3. Beroepsperspectieven:
- het specifieke beroep dat ik hiermee kan gaan uitoefenen spreekt mij aan;
- beroepsmogelijkheden;
- kans op een baan;
- hoog salaris;
- maatschappelijk aanzien/status;
- mogelijkheid een verkorte onderwijsroute te volgen/vrijstellingen te krijgen.

De inhoud van de opleiding is voor studenten de belangrijkste reden om voor een opleiding te kiezen. In 2011 kiezen studenten een opleiding meer dan de jaren ervoor omdat de inhoud hen aanspreekt (figuur 4.24). De andere motieven zijn meer stabiel over de jaren. Hbo-studenten hechten meer dan wo-studenten aan de praktische kant van een opleiding: beroepsperspectieven en de inrichting van de opleiding. Hierin zijn we geen verschil tussen de jaren.

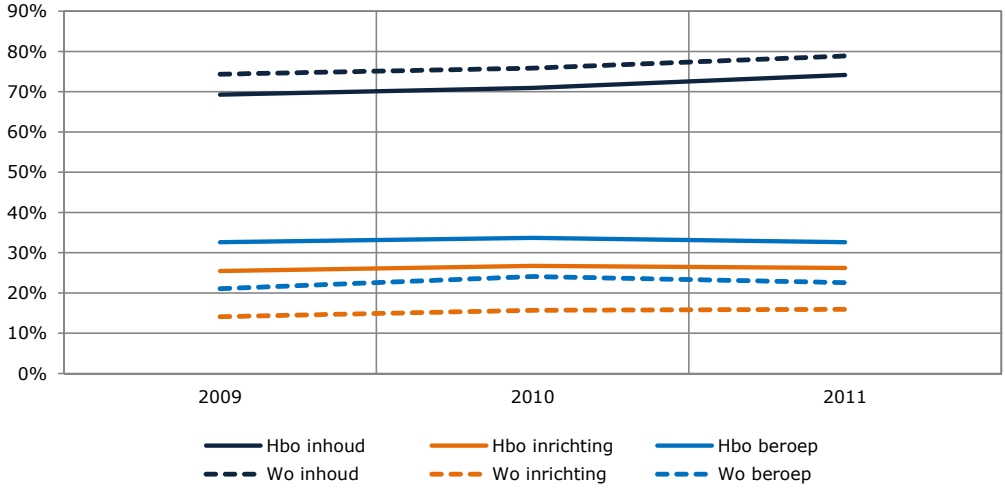

Figuur 4.24: Belangrijke studiekeuzemotieven van eerstejaars naar soort ho en jaar (%)

Figuur 4.25 toont de studiekeuzemotieven van hbo'ers naar achtergrondkenmerken. Studenten uit het vwo en studenten met een beperking maken iets hun studiekeuze op basis van inhoud. Mannen stellen meer dan vrouwen beroepsperspectieven centraal. Dit geldt ook voor studenten met een mbo-opleiding, studenten van wie de ouders geen ho-opleiding hebben, allochtone studenten en bètastudenten.

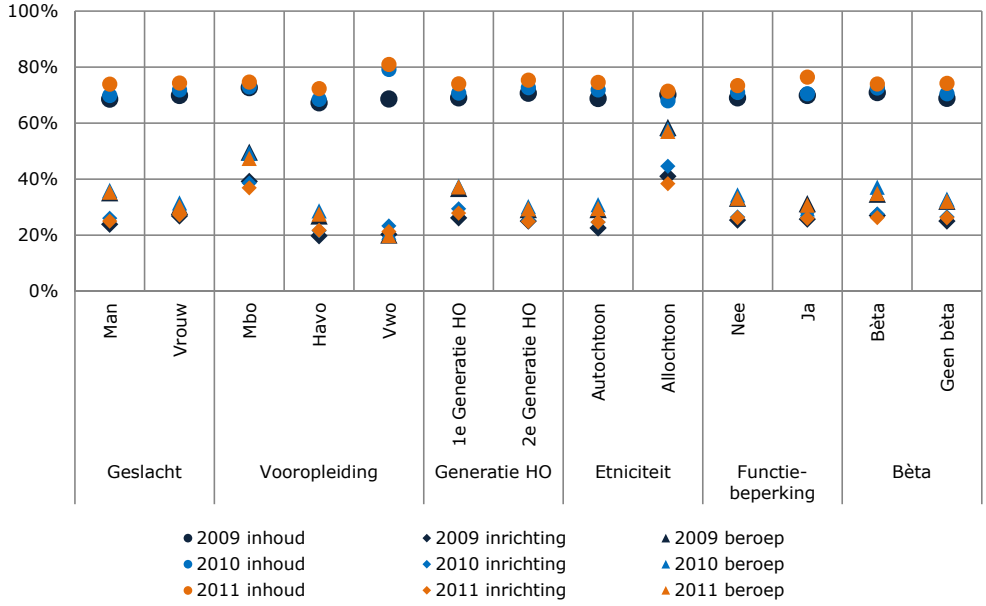

Figuur 4.25: Belangrijke studiekeuzemotieven van hbo-eerstejaars achtergrondkenmerken en jaar (%)

In het wo (figuur 4.26) is inhoud de belangrijkste motivator om voor een bepaalde opleiding te kiezen. Dat verschilt in 2011 nagenoeg niet of nauwelijks tussen subgroepen. Het belang dat gehecht wordt aan de inrichting van de opleiding en met name aan de beroepsperspectieven die een studie biedt, speelt voor een aantal groepen studenten meer een rol dan voor anderen. Mannelijke studenten, eerste-generatie-ho-studenten, allochtone studenten en studenten aan niet-bèta-opleidingen hechten meer aan beroepsperspectieven dan anderen. De wijze waarop de opleiding is ingericht, heeft voor allochtone studenten meer meegespeeld in de keuze voor een studie dan voor autochtone studenten.

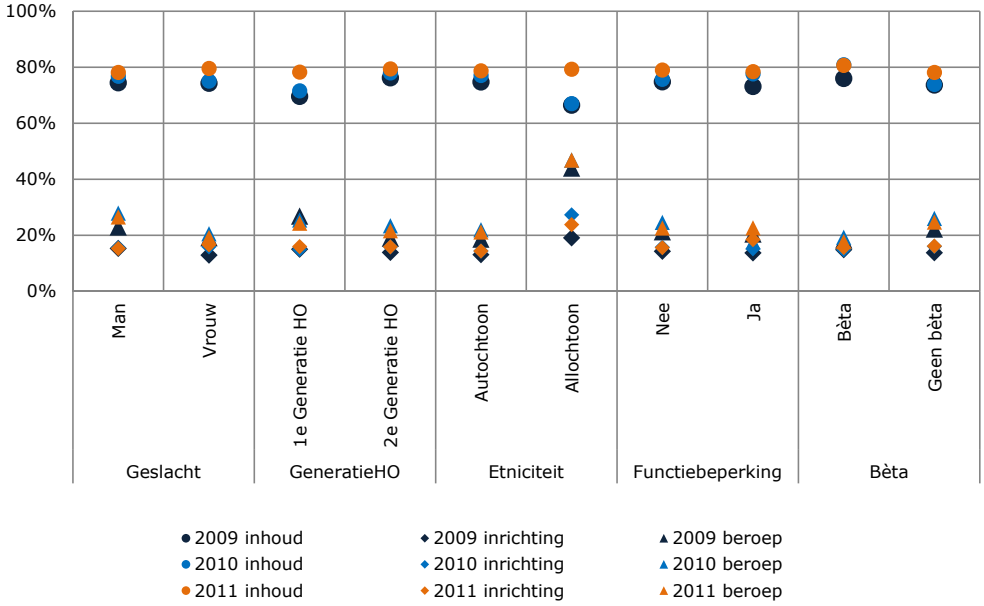

Figuur 4.26: Belangrijke studiekeuzemotieven van wo-eerstejaars achtergrondkenmerken en jaar (%)

4.6.2 Studiekeuzeoriëntatie

Door de overheid is de laatste jaren veel geïnvesteerd in de studiekeuzeoriëntatie van studenten, bijvoorbeeld met het opzetten van de onafhankelijke studiekeuzewebsite www.studiekeuze123.nl en de invoering van intake- of studiekeuzegesprekken.

Figuur 4.27 toont de belangrijkste studiekeuzebronnen. In 2011 is een aantal studiekeuzebronnen meer gebruikt door de eerstejaars hbo-studenten dan een of twee jaar eerder, namelijk: websites van instellingen, intensieve voorlichtingsdagen, voorlichting op school, andere vergelijkingssites en onafhankelijke schriftelijke informatie. Minder gebruikt zijn: algemene voorlichtingsdagen (wel nog altijd op plaats 2), folders en de website Studiekeuze123. Het gebruik van de website Studiekeuze123 is overigens wel gestegen tussen 2009 en 2010. Veruit de belangrijkste bronnen voor informatie blijven de website van de instelling zelf en de algemene voorlichtingsdagen. De invloed van de studiebeurs (niet in figuur) is drastisch gedaald van negentien naar negen procent.

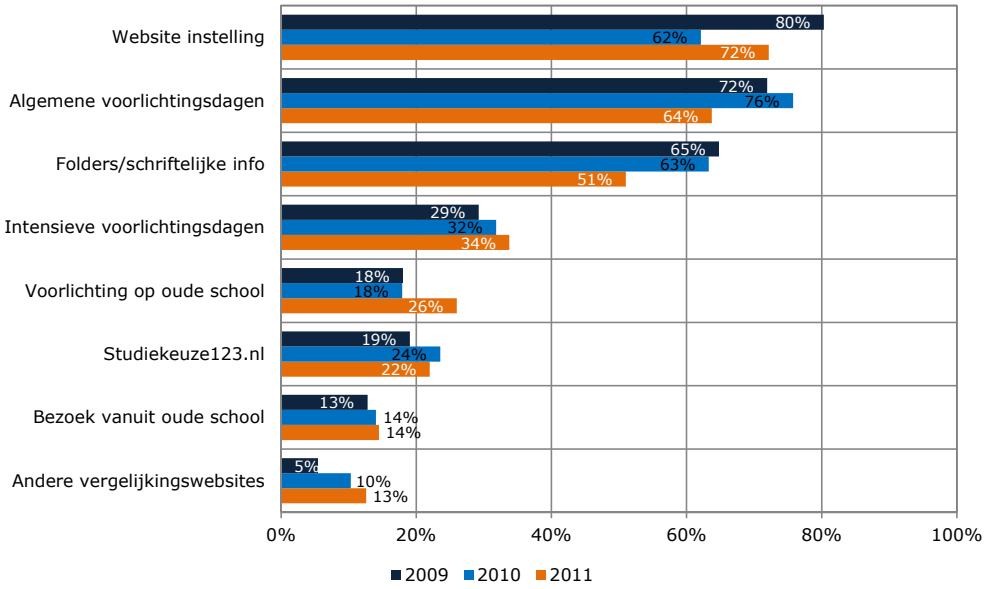

Figuur 4.27: Geraadpleegde informatiebronnen bij studiekeuze eerstejaars in het hbo naar jaar

In het wo (figuur 4.28) lijkt het gebruik van de studiekeuzebronnen op dat in het hbo. Meest geraadpleegd zijn ook hier de website van de instelling en de algemene voorlichtingsdagen. In opkomst zijn de intensieve voorlichtingsdagen (55% gebruik in 2011). De populariteit van de website Studiekeuze123 neemt na een toename in belangstelling in 2010 weer iets af. De belangstelling voor de studiebeurs nam in drie jaar af van 34 naar 13 procent (niet in figuur).

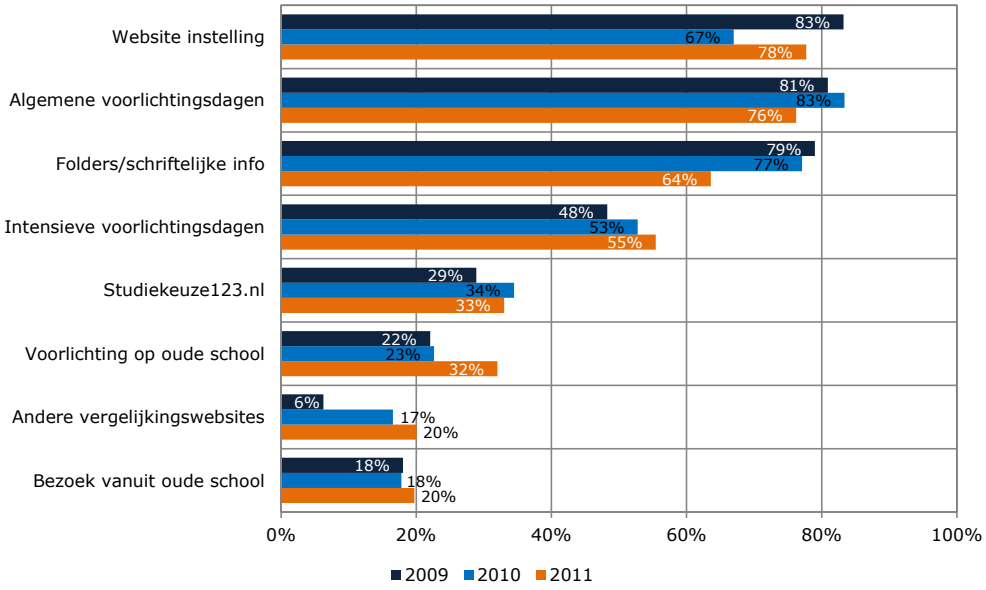

Figuur 4.28: Geraadpleegde informatiebronnen bij studiekeuze eerstejaars in het wo naar jaar

4.7 Match tussen student en studie

In de Startmonitor is ook gekeken naar de mate waarin de studie waarvoor de student koos uiteindelijk bij de student blijkt te passen. Deze vraag over de zogeheten 'match' tussen student en studie wordt in september, december en juni aan de studenten voorgelegd aan de hand van de volgende stellingen:

- deze opleiding is helemaal mijn eigen keuze;
- deze opleiding past perfect bij mijn interesses;
- deze opleiding past perfect bij mijn capaciteiten/vaardigheden;
- de beroepen die ik hierna kan uitoefenen passen perfect bij mijn interesses;
- de beroepen die ik hierna kan uitoefenen passen perfect bij mijn capaciteiten/vaardigheden;
- ik heb een heel goed beeld van wat voor werk en carrière ik na mijn opleiding wil;
- ik ben zeer gemotiveerd om deze opleiding met succes af te ronden;
- ik heb geen enkele twijfel over de juistheid van mijn opleidingskeuze;
- door deze opleidingskeuze zie ik mijn toekomst met vertrouwen en optimisme tegemoet.

Voor deze analyses zijn de septembergegevens gebruikt. Dit is de ervaren match tussen student en studie, gemeten voordat de student aan de studie begint. Deze items vormen samen een betrouwbare schaal om te meten hoe passend de studie is. De schaal kent waarden tussen één en vijf, waarbij een score van vijf staat voor een optimale match en een één voor een slechte match tussen studie en student. Indien de gemiddelde score op alle items hoger is dan 3,4 spreken we van een goede tot zeer goede match. De student is zeer positief over deze match. Over de jaren heen zegt 80 procent van de studenten dat de match goed is. Student en studie passen bij aanvang van de opleiding steeds beter bij elkaar (figuur 4.29). Dit geldt sterker voor het hbo dan voor het wo. Met name in het wo zien we een (significante) toename van 71 procent in 2009 naar 78 procent in 2011.

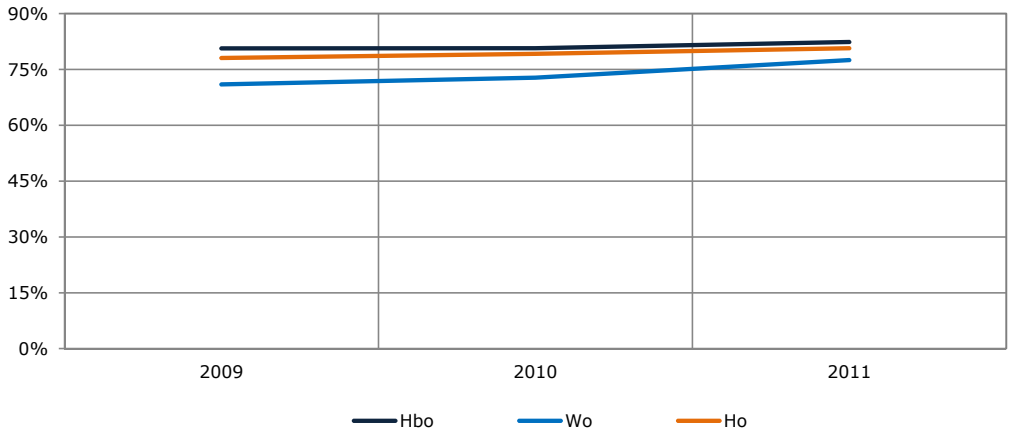

Figuur 4.29: Match tussen student en studie, alleen eerstejaars naar soort hoger onderwijs en jaar

In het hbo is bij mannen, studenten uit het vwo en allochtone studenten de match tussen studie en student in studiejaar 2011 verbeterd (figuur 4.30). Een conclusie is dan ook dat vwo'ers en mbo-studenten die doorstromen naar het hbo aangeven beduidend beter in het hbo te passen dan havisten. Een opmerkelijk resultaat gezien het feit dat het havo specifiek voorbereidt op het hbo.

Als we kijken naar de losse items die aan deze schaal ten grondslag liggen (niet in tabel of figuur) dan blijkt de minder positieve score van de havisten bij alle items terug te komen, maar zich het sterkst voor te doen bij de items 'past perfect bij interesses' (hierop scoren vwo'ers het hoogst), 'goed beeld van gewenste carrière' en 'geen enkele twijfel over studiekeuze' (beide het hoogst gescoord door studenten met een mbo-vooropleiding; dit is begrijpelijk vanwege hun vakkennis).

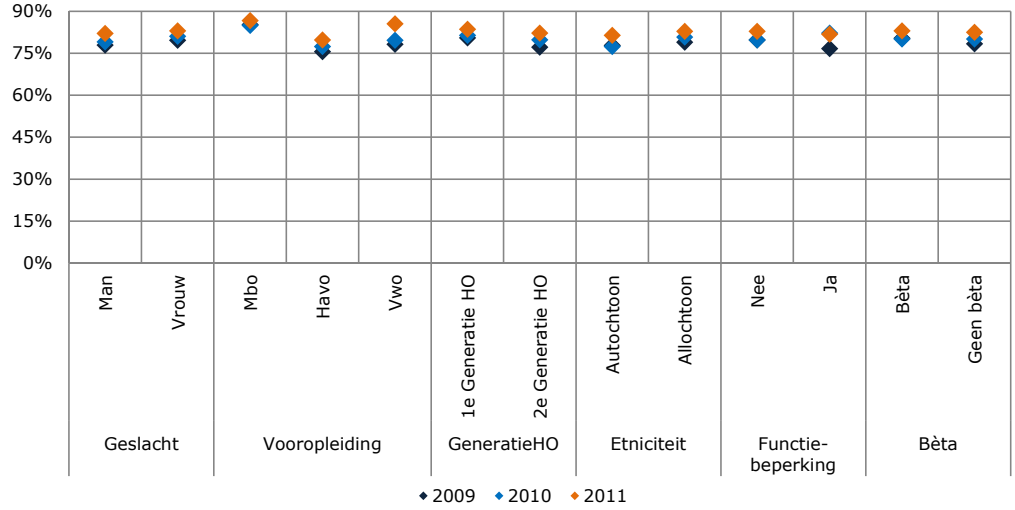

Figuur 4.30: Percentage studenten dat blijk geeft van een goede match tussen student en studie in hbo, alleen eerstejaars naar achtergrondkenmerken en jaar

De match tussen wo-student en studie is bij alle groepen (sterk) verbeterd in studiejaar 2011 (figuur 4.31). Verschillen die er eerder op dit punt waren bij de bètastudenten tegenover de niet-bèta's zijn hiermee grotendeels verdwenen. In het wo geeft gemiddeld 80 procent van de studenten aan (zeer) goed bij hun studie te passen.

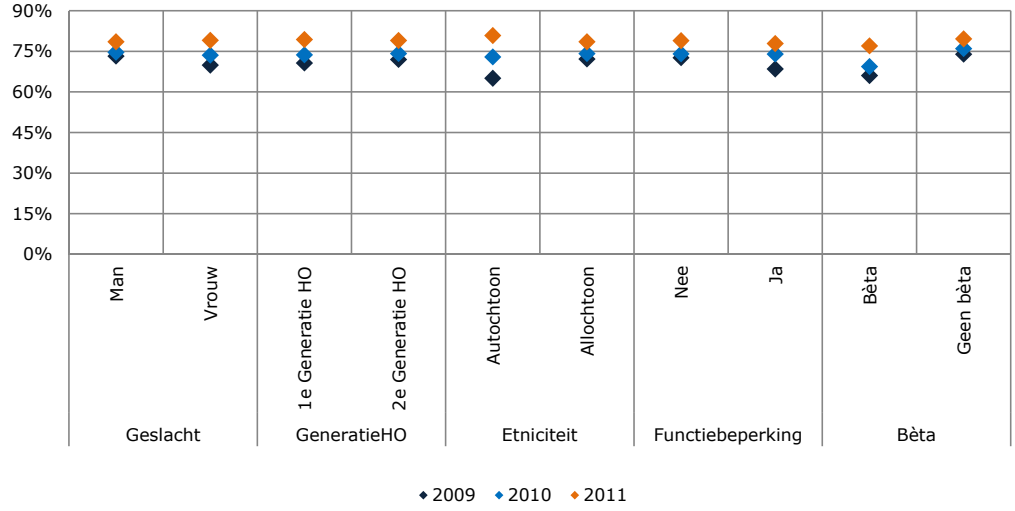

Figuur 4.31: Percentage studenten dat blijk geeft van een goede match tussen student en studie in wo, alleen eerstejaars naar achtergrondkenmerken en jaar

4.8 Samenvatting

In dit hoofdstuk is gekeken naar de start van de opleiding: naar de instroom in het hoger onderwijs en de studiekeuzeprocessen die daaraan voorafgaan. In deze paragraaf vatten we de belangrijkste bevindingen aan de hand van deze vragen kort samen. Ingegeven door de te verwachten effecten van de beleidsmaatregelen zijn daarbij de volgende vragen beantwoord:

1.1.1 Verandert de instroom in het hoger onderwijs?
1.1.2 Vermijden studenten 'moeilijke' studies?
1.1.3 Verandert het aandeel studenten dat kiest voor een tweede bacheloropleiding, onder andere in de sector gezondheidszorg of onderwijs?
1.1.4 Stellen studenten de keuze om te gaan studeren uit?
1.1.5 Kiezen studenten bewuster?
1.1.6 Veranderen studiekeuzemotieven en studiekeuzeoriëntatie?
1.1.7 Verandert de mate waarin studenten zichzelf bij hun studie vinden passen?

Verandert de instroom in het hoger onderwijs?

Het aantal studenten dat in het hoger onderwijs instroomt, is na een stijging sinds 2006, na 2009 stabiel. De hbo-sector onderwijs kent een terugloop in instroomaantallen; de zorgsector ziet de instroom stijgen. In het wo zijn het de sectoren met de 'moeilijke studies' waar de instroom stijgt. Zowel in de sector techniek als de sector natuur neemt de instroom na 2009 toe. Bij taal & cultuur daarentegen doet zich in deze periode een daling in de instroom voor. Wat de samenstelling van de instromende studentpopulatie betreft, zijn de veranderingen beperkt. In het wo neemt het aandeel westers allochtonen iets toe. Ondanks het financieel aantrekkelijk maken van het hoger onderwijs voor studenten van 30 jaar en ouder, zien we hiervan geen effect. In het wo blijft het percentage oudere studenten gelijk, in het hbo neemt het wat af. Het percentage bachelorinstroom in het hbo dat in het bezit is van een vwo-diploma blijft stabiel op ongeveer zes procent.

Vermijden studenten 'moeilijke' studies?

'Moeilijke' studies zijn geïnterpreteerd als studies binnen de sectoren natuur en techniek. Er is niet gekeken naar verschillen en verschuivingen tussen opleidingen binnen deze sectoren. Vooralsnog worden de studies in deze twee sectoren niet gemeden door de instromende studenten. In het hbo blijft de instroom in de bèta-opleidingen stabiel en in het wo is er een lichte toename. Het kan overigens wel zo zijn dat er binnen de sectoren natuur en techniek sprake is van verschuivingen tussen opleidingen of dat bepaalde ontwikkelingen zich bij specifieke opleidingen voordoen. Dit valt echter buiten de scope van deze monitor.

Verandert het aandeel studenten dat kiest voor een tweede bacheloropleiding, onder andere in de sector gezondheidszorg of onderwijs?

Het volgen van een tweede bachelor gaat de studenten in de toekomst meer collegegeld kosten. Uitzondering hierop vormen de studenten die vanuit een afgeronde opleiding in een andere sector dan onderwijs of gezondheidszorg doorstromen naar een tweede bachelor in onderwijs of gezondheidszorg. De conclusies zijn gebaseerd op hoofdinschrijvingen op basis van het 1CijferHO 2006-2011.

In 2011 volgen 24.617 studenten een tweede bachelor. Ten aanzien van de tweede studies kunnen we concluderen dat het aandeel studenten dat kiest voor een tweede studie na de invoering van de wet dalende is. Er zijn meer studenten die een tweede studie doen in het wo dan in het hbo, maar het betreft hier weinig tweede studies in de sector gezondheidszorg of onderwijs. Het grote aantal heeft te maken met de schakelstudenten (doorstroom van hbo-bachelor naar wo-bachelor met als uiteindelijk doel het volgen van een wo-master). Deze groep vormt in 2011 85 procent van de wo-studenten die een tweede studie doen. Het feit dat weinig studenten een tweede wo-bachelorstudie doen in gezondheidszorg of onderwijs komt doordat er geen onderwijsbachelors bestaan in het wo en doordat de gezondheidsbachelors veelal een fixus en/of selectieve toelatingseisen hebben.

Met name in het hbo is de toestroom van studenten die een tweede studie doen in de sector gezondheidszorg of onderwijs na 2009 fors gestegen (met 21% tegenover een algemene daling in het hbo met 9%). Ten opzichte van alle tweede bachelors in het hbo stijgt het percentage dat wettelijk collegegeld verschuldigd is van 37 procent (2009) naar 48 procent (2011). Hoewel het in het wo om kleine aantallen gaat, stijgt het percentage studenten dat wettelijk collegegeld betaalt ook in deze groep (een stijging van 28% tegenover een algemene daling in het wo van 5%). Ten opzichte van alle wo-bachelors is dit echter een klein percentage (3,3% tegenover 1,5% in het hbo).

In het hbo betaalt in 2010 59 procent van degenen die een *tweede bachelor* doen instellingscollegegeld; in 2011 daalt dit naar 52 procent. Van *alle studerenden* in het hoger onderwijs is in 2011 ruim drie procent het instellingscollegegeld verschuldigd. Om hoeveel studenten gaat het? In 2011 betalen 6.115 hbo-studenten en 12.459 wo-studenten vanwege een tweede bachelor instellingscollegegeld. In totaal 5.698 in het hbo en 345 in het wo voldoen aan de uitzonderingsbepaling en betalen in 2011 het wettelijk collegegeld. Bij deze berekeningen is geen rekening gehouden met studenten die een beroep kunnen doen op de subsidieregeling. Zijn bepaalde groepen onevenredig vertegenwoordigd? Mannen betalen vaker instellingscollegegeld omdat zij traditioneel minder vaak dan vrouwen kiezen voor gezondheidszorg of onderwijs. Deeltijdstudenten kiezen hun tweede studie eveneens vaker in gezondheidszorg of onderwijs dan voltijdstudenten.

Stellen studenten de keuze om te gaan studeren uit?

Uitgaande van de gegevens uit het 1CijferHo, waarin gekeken is naar het aandeel studenten dat één tussenjaar neemt na het behalen van een vo-diploma (11%), kunnen we concluderen dat wo-studenten vaker een tussenjaar nemen dan hbo-studenten. Er is een lichte toename van de indirecte instroom. Vrouwen zijn iets vaker geneigd een tussenjaar te nemen dan mannen. Vwo-gediplomeerden (met name als zij uiteindelijk kiezen voor een hbo-opleiding) stellen vaker hun studie uit dan havo-studenten.

Kiezen studenten bewuster?

Studenten geven vaker dan voorheen aan dat ze goed hebben nagedacht over de keuze voor een opleiding. Als direct gevraagd wordt naar de relatie met de ingevoerde en in te voeren beleidsmaatregelen geven studenten aan zekerder te zijn van hun keuze voor hun opleiding: veertig procent geeft aan dat ze onder invloed van de maatregelen de kans kleiner achten dat ze van studie zullen veranderen.

Veranderen studiekeuzemotieven en studiekeuzeoriëntatie?

De studiekeuzemotieven van studenten veranderen minimaal. Het belangrijkste motief blijft de inhoudelijke keuze voor een bepaalde studie: studenten kiezen de opleiding omdat ze deze inhoudelijk interessant vinden en goed vinden aansluiten bij de eigen capaciteiten en vaardigheden. Om de juiste keuze te maken, hebben studenten meer dan in voorgaande jaren gebruikgemaakt van websites van de instellingen, intensieve voorlichtingsdagen (met name sterk in opkomst in het wo) en voorlichting op de oude school. Minder gebruikt zijn de algemene voorlichtingsdagen en schriftelijke informatiebronnen. Het gebruik van de website Studiekeuze123.nl is na een stijging in 2009 sinds 2010 licht gedaald.

Verandert de mate waarin studenten zichzelf bij hun studie vinden passen?

Aan de hand van een schaal op basis van negen items is de match tussen student en studie in kaart gebracht. We zien daarin een positieve ontwikkeling: de match tussen student en studie is in studiejaar 2011 verder verbeterd. In het volgende hoofdstuk zullen we constateren dat er een relatie bestaat tussen deze match en studiestaken. Het percentage studiestakers is bij studenten die een goede match ervaren lager dan bij studenten zich niet goed vinden passen bij de opleiding.

5 Studieuitval, studievoortgang en studiegedrag in de bachelor

5.1 Inleiding en vraagstelling

In dit hoofdstuk gaan we nader in op het studiegedrag van studenten. Allereerst besteden we aandacht aan uitval en switch in het eerste jaar. Omdat uitval en switch altijd pas kunnen worden bestudeerd het jaar nadat een student is ingestroomd, is het op dit moment nog niet aannemelijk dat er resultaten gevonden worden die te maken hebben met de beleidsmaatregelen. Wel kunnen verschillen tussen jaren mogelijk worden veroorzaakt doordat studenten anticiperend gedrag vertonen. Daarom beschrijven we in de analyse van switch en uitval de algehele situatie en de trends die zich sinds 2007 hebben voorgedaan. Deze resultaten zijn gebaseerd op het 1CijferHo. Vervolgens kijken we op basis van de Studentenmonitor Hoger Onderwijs in hoeverre er verschillen zijn in de studievoortgang van studenten tussen 2011 en 2012. Hierna zoomen we verder in op het studiegedrag van studenten. We gaan achtereenvolgens na of de motivatie en de inzet verbetert en of er verschillen zijn in de twee onderzochte jaren (2011 en 2012) in het aantal studenten met studiegerelateerde buitenlandervaring of plannen daartoe en het aandeel studenten dat bestuurswerk verricht. Ten slotte kijken we of het aandeel studenten dat een betaalde baan heeft naast de studie verandert dan wel of het totale inkomen dat studenten genereren met betaalde arbeid is veranderd. De volgende vragen staan in dit hoofdstuk centraal:

1.2.1 Vermindert de uitval en switch in of direct na het eerste jaar dan wel verbetert het studiesucces in het eerste jaar?
1.2.2 Verbetert de studievoortgang?
1.2.3 Verandert de motivatie en de inzet van studenten?
1.2.4 Verandert de tijd die studenten aan hun studie besteden?
1.2.5 Verandert het aandeel studenten met verdiepende of verbredende ervaring (studiegerelateerde buitenlandervaring of bestuurswerk)?
1.2.6 Verandert het aandeel studenten dat werkt naast de studie (betaalde arbeid) en verandert de tijd die studenten besteden aan betaalde arbeid?
1.2.7 Verandert de studiestrategie van studenten na invoering van de beleidsmaatregelen?

5.2 Uitval- en switchgedrag na het eerste jaar

In deze paragraaf wordt de status van de bachelorstudenten beschreven na het eerste jaar van de opleiding: het aantal studenten dat doorstudeert, het aantal dat verandert van opleiding en het aantal dat het hoger onderwijs in het tweede jaar verlaat. Daarnaast kijken we naar de status in jaar drie en gaan we na hoeveel van de studenten die het hoger onderwijs in het eerste jaar verlaten hebben, in het derde jaar weer terugkeren: de zogeheten 'doorstarters'. Van alle groepen bestuderen we de achtergrondkenmerken. De analyses zijn uitgevoerd op het 1CijferHO van de jaren 2006 tot en met 2010. In dit bestand zijn alle bachelorstudenten gemarkeerd die voor het eerst zijn ingeschreven aan een opleiding in het hoger onderwijs. Hierbij zijn alleen de hoofdinschrijvingen en de studenten die daadwerkelijk als 'student' zijn ingeschreven meegenomen. Over de instroom aan de masteropleidingen wordt gerapporteerd in hoofdstuk 6. Uitval en switch zijn bepaald aan de hand van de volgende definities:

De *switch* is bepaald door te kijken of studenten in het tweede jaar van hun opleiding zich opnieuw inschrijven voor dezelfde opleiding, ongeacht de instelling waar men studeert. Als bijvoorbeeld een psychologiestudent na het eerste jaar dezelfde opleiding voortzet aan een andere universiteit is deze niet gezien als switcher; de student blijft immers in dezelfde opleiding. Voor het bepalen van het switchgedrag is zowel gekeken naar de actuele opleidingscode als naar de historische equivalent hiervan. Studenten die switchen van studie alsook studenten die omzwaaien van hbo naar wo en vice versa zijn dus altijd aangemerkt als switchers. In sommige gevallen hebben studenten in het eerste jaar hun bachelordiploma behaald of hebben zij een bachelor behaald aan een nevenopleiding. Deze studenten zijn niet als uitval of switcher gemarkeerd. Het gaat hier om bijzonder kleine aantallen. De analyses zijn verricht op zowel voltijd- als deeltijdstudenten.

Om de *uitval* te berekenen is gekeken naar de situatie in het tweede jaar en (voor de uitvallers) naar de situatie in het derde jaar. Voor eerstejaarsstudenten geldt dat de uitval nog niet meetbaar is. Studeert de student in het tweede jaar nog steeds in het hoger onderwijs (al dan niet geswitcht), dan is deze getypeerd als 'geen uitval', ongeacht de situatie in het derde jaar. Alle studenten die in het tweede jaar (T2) niet meer staan ingeschreven in het hoger onderwijs zijn gemarkeerd als uitval. Vervolgens is de groep uitvallers onderscheiden in twee subgroepen: degenen die in T3 wederom niet staan ingeschreven in het hoger onderwijs en degenen die na één jaar uitval (dus in T3) weer zijn gaan studeren. Deze zogenaamde *'doorstarters'* zijn berekend voor de instroom in de jaren 2006 tot en met 2009.

5.2.1 Omvang van studieuitval en studieswitch

Voor de instroom van 2006 tot en met 2010 is gekeken naar de status van studenten in het jaar volgend op de eerste instroom in het hoger onderwijs. Figuur 5.1 toont de resultaten van de studieuitval en de studieswitch voor de bachelorstudenten in hbo en wo naar instroomjaar. De figuur toont zowel de absolute aantallen (doorgetrokken lijnen; linker as) als de percentages ten opzichte van de totale instroom in desbetreffend jaar (stippellijnen; rechter as).

In het hoger onderwijs is het percentage switchers acht procent en het percentage uitvallers veertien procent (alle jaren). In het hbo is het aandeel studenten dat *uitvalt* uit het hoger onderwijs (17% over alle jaren) groter dan het aandeel studenten dat van opleiding *verandert* (3% over alle jaren). In het hbo komt hiermee de totale groep die terugkomt op de initiële opleidingskeuze op ruim negentien procent. In het wo ligt dit precies omgekeerd: daar is de switch 22 procent en de uitval zes procent, een totaal van bijna 28 procent die een verkeerde studiekeuze maakte.

Hoewel het *aantal* uitvallers in het hbo stijgt, blijft, omdat het totale aantal hbo-studenten is gestegen, het *aandeel* uitvallers in 2009 en 2010 stabiel (in 2009 16% en in 2010 17%). Sinds 2007 is het percentage uitvallers in het hbo gedaald van achttien naar zestien procent. Het aantal en het aandeel switchers in het hbo is laag en blijft redelijk stabiel.

Na een stijging tussen 2006 en 2009 is er in het wo sprake van een licht dalende trend van het aantal switchers; dit maakt ook dat er een daling is van het percentage switchers in het wo; in 2010 is het aandeel switchers 21 procent. De uitval in het wo blijft stabiel tussen vijf en zes procent (6% in 2010).

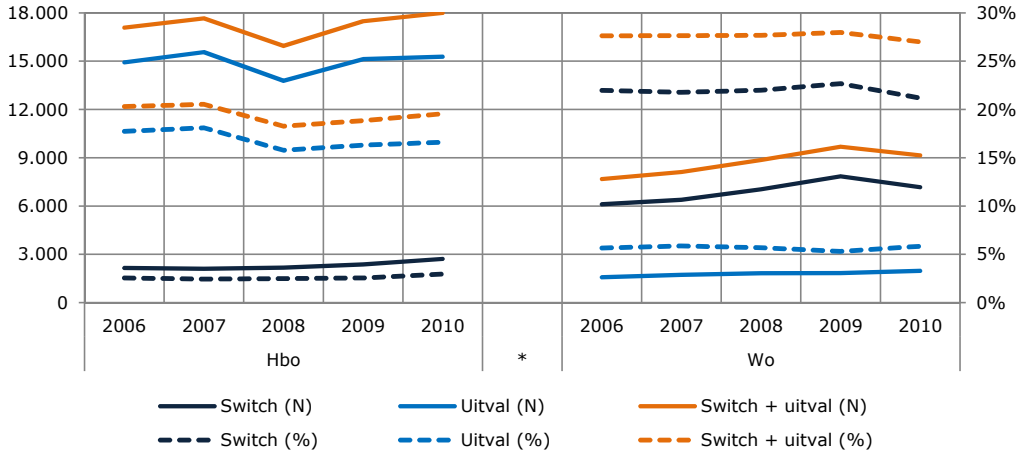

Figuur 5.1: Studieswitch van bachelorstudenten na het eerste jaar naar instroomcohort: studenten die in het tweede jaar niet meer studeren in het ho (uitval) of studeren aan een andere opleiding (switch) naar soort hoger onderwijs en instroomjaar (1CijferHO)

Uit een analyse van de uitval gerelateerd aan achtergrondkenmerken kunnen we concluderen dat er geen sprake is van opvallende trends in zowel switch als uitval bij de subgroepen. Dat geldt voor zowel hbo als wo. Wel zijn er (stabiele) verschillen tussen de subgroepen in switch- en uitvalgedrag. In figuur 5.2 (switch) en figuur 5.3 (uitval) zijn de resultaten weergegeven. Uit deze figuren is af te lezen wat de verschillen zijn tussen de onderscheiden groepen studenten en wat de verschillen zijn tussen hbo en wo. Zoals eerder is beschreven is in het hbo verhoudingsgewijs de uitval groter dan de switch. In het wo ligt dit net andersom. Als hbo'ers besluiten te stoppen met de opleiding, dan verlaten zij vaker het hbo dan dat ze kiezen voor een andere opleiding in het hoger onderwijs; universitaire studenten blijven na het stoppen met hun opleiding vaker in het hoger onderwijs.

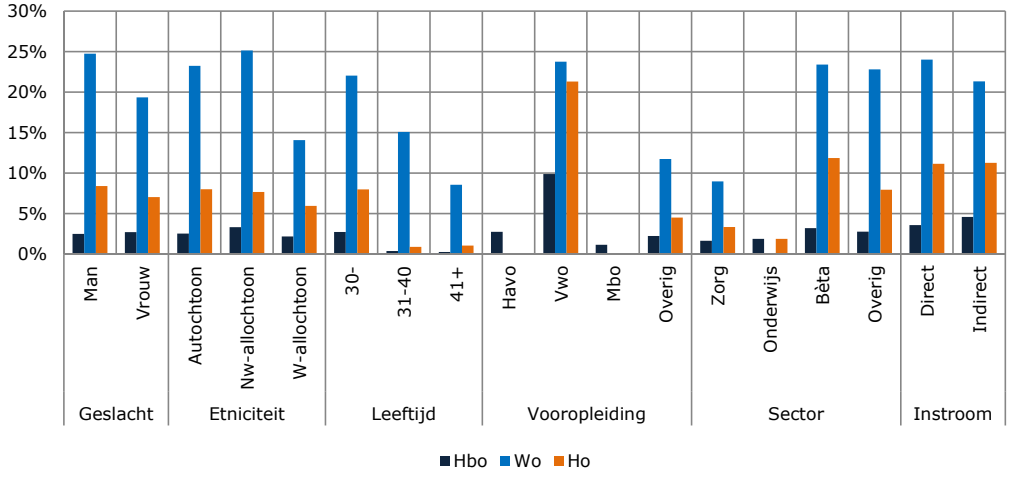

Figuur 5.2: Studieswitch van bachelorstudenten na het eerste jaar naar instroomcohort: studenten die in het tweede jaar niet meer studeren in het ho (uitval) of studeren aan een andere opleiding (switch) naar soort ho en achtergrondkenmerken (1CijferHO)

De totale switch in het hbo bedraagt in 2010 drie procent van de instroom; in het wo 22 procent (8% in het hoger onderwijs). In het hbo vormt de groep studenten met een vwo-vooropleiding een uitzondering. Zij switchen relatief vaak (over alle jaren heen verandert 10% van de vwo'ers die in het hbo studeren van opleiding tegenover 3% in het totale hbo). In het wo veranderen de oudere studenten minder vaak van opleiding dan de jongere studenten en zijn er iets meer switchers bij studenten met een andere vooropleiding dan vwo. Daarnaast kennen de opleidingen in de zorgsector in het wo verhoudingsgewijs weinig switchers en zien we relatief weinig switch bij de westers-allochtonen.

In totaal verdwijnt zeventien procent van de hbo-studenten na een jaar uit het hoger onderwijs (figuur 5.2) tegenover zes procent in het wo (totaal in het hoger onderwijs 14%). In het wo is er sprake van een iets hogere uitval bij westers-allochtone studenten. Deze uitval kan te maken hebben met het feit dat deze groep soms tijdelijk in Nederland verblijft. Studenten jonger dan 30 jaar vallen beduidend minder vaak uit dan oudere studenten. In het hbo vallen studenten met een mbo-vooropleiding of een andere (anders dan reguliere) vooropleiding vaker uit. Dit laatste zien we ook in het wo. Hoewel de switch van studenten met een vwo-vooropleiding die gekozen hebben voor het hbo hoog is, is de uitval onder deze groep relatief laag. Vooral de uitval van studenten met een mbo-vooropleiding in het hbo is hoog (ruim 20%). Reden is wellicht dat studenten met een afgeronde mbo-opleiding toch kiezen voor een baan. Ten slotte zien we in het hbo een iets lagere uitval bij studenten die direct zijn ingestroomd in vergelijking met studenten die een tussenjaar hebben genomen.

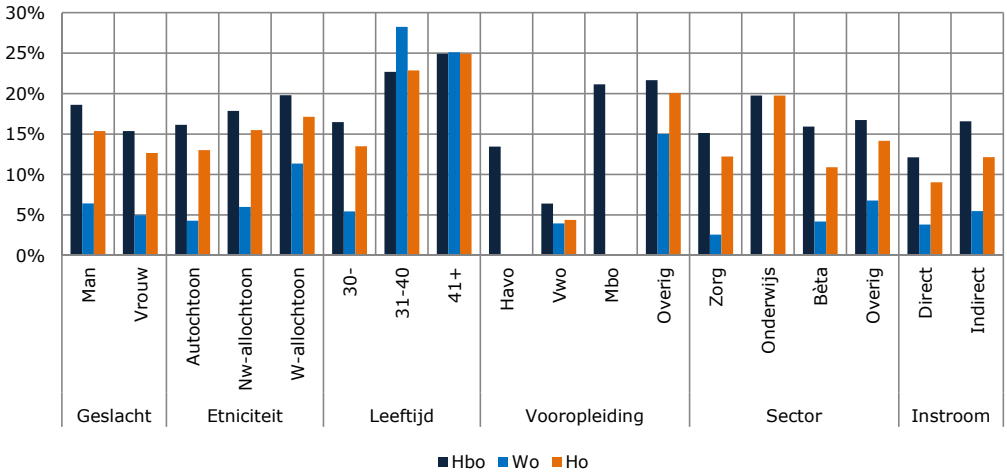

Figuur 5.3: Studieuitval in het tweede jaar van bachelorstudenten na het eerste jaar (T2 niet meer studerend in het hoger onderwijs c.q. studerend aan een andere opleiding) naar soort hoger onderwijs en achtergrondkenmerken (1CijferHO)

In het wo is het vo-eindexamencijfer voor degenen die uitvallen of switchen beduidend lager dan voor degenen die hun studie voortzetten (niet in figuur). Hbo-studenten met een havo-vooropleiding die switchen, hebben een iets hoger eindexamencijfer dan degenen die niet switchen of uitvallen. Uitvallers uit het hbo met een vwo-vooropleiding hebben een lager eindexamencijfer dan hbo-switchers of -doorstromers met een vwo-vooropleiding.

Een volgende interessante vraag is de bestemming van de *switchers* in het hbo en in het wo. Hoeveel van degenen die van opleiding veranderen, blijven in hetzelfde soort hoger onderwijs (hbo of wo) en hoeveel studenten gaan van hbo naar wo en vice versa? Figuur 5.4 laat van alle switchers zien hoeveel er per groep (100%) switchen tussen hbo en wo (*switch tussen soort ho*): (1) hbo met vooropleiding havo; (2) hbo met vooropleiding mbo; (3) hbo met vooropleiding vwo en (4) wo met vooropleiding vwo. Deze percentages tellen samen met de '*switch binnen soort ho*' op tot 100 procent van alle switchers per groep. Het gaat hier alleen om studenten die van studie veranderen, ongeacht de instelling waar ze gaan studeren in het tweede jaar. Dat betekent dat een student die dezelfde opleiding voortzet aan een andere instelling niet als switcher wordt aangemerkt. Zoals eerder vermeld, verandert in het hbo drie procent van opleiding; in het wo is dit 22 procent.

Allereerst zien we de hbo-switchers met een vwo-diploma massaal kiezen voor het wo. Van alle instroom in het hbo is ongeveer zes procent afkomstig uit het vwo terwijl de wo-instroom voor ongeveer 85 procent bestaat uit studenten met een vwo-vooropleiding. Kijken we naar de totale groep instromers met een vwo-vooropleiding, dan kiest ongeveer achttien procent voor het hbo. Eén op de tien studenten uit de vwo-hbo instroom besluit te veranderen van opleiding. Van deze groep vertrekt 95 procent naar het wo. Er zijn weinig opvallende trends over de jaren heen.

Zoals gezegd, is percentage switchers in het hbo is relatief laag vergeleken met het wo. Van alle hbo-studenten met een mbo-vooropleiding switcht 1,3 procent. Bijna de helft van deze groep gebruikt het hbo als springplank naar het wo. Het gaat hier om *0,6 procent* van de totale mbo-hbo instroom. Van alle havisten in het hbo switcht drie procent. Van deze groep gebruikt 64 procent het hbo als opstap naar het wo. In totaal betreft het hier *1,8 procent* van de totale havo-hbo instroom. Er zijn weinig opvallende trends over de jaren heen.

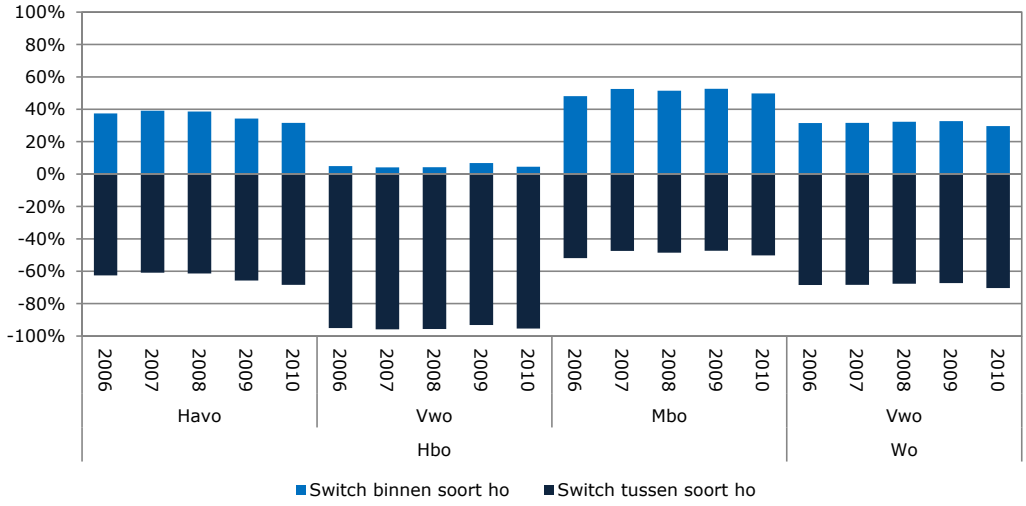

Figuur 5.4: De status van switchers: percentage van het totaal aantal switchers en het al dan niet switchen tussen het soort hoger onderwijs (van hbo naar wo of van wo naar hbo)

Zoals eerder vermeld, heeft in het hbo ongeveer zeventien procent in het tweede jaar geen inschrijving meer in het hoger onderwijs; in het wo is dit zes procent. Over de status van de *uitvallers* weten we uit andere onderzoeken dat een deel van deze studenten afstroomt naar het middelbaar beroepsonderwijs en een deel wellicht een opleiding gaat volgen aan een niet-bekostigde instelling of vertrekt naar een opleiding in het buitenland. Deze aantallen blijven buiten beeld. De getoonde gegevens laten alleen zien welke studenten verloren gaan voor het Nederlandse bekostigde onderwijs. In hoeverre gaat het hier om 'duurzame' uitval en voor welk deel van deze studenten is de uitval tijdelijk? Welk deel schrijft zich in het derde jaar weer in voor een opleiding in het hoger onderwijs?

In het hbo heeft ongeveer 20 procent van de uitvallers na een jaar weer een inschrijving in het hoger onderwijs. Dit percentage stijgt licht; dat wil zeggen dat verhoudingsgewijs steeds meer hbo-studenten uiteindelijk behouden blijven voor het hoger onderwijs. In het wo is niet alleen het aandeel studenten dat uitvalt lager dan in het hbo; ook het aandeel studenten dat na één jaar besluit zich weer in te schrijven voor een opleiding in het hoger onderwijs is hoger en stabiel over de jaren heen: 63 procent van de totale uitval schrijft zich na een jaar weer in.

Daarmee kunnen we concluderen dat van alle wo-studenten die terugkomen op hun initiële opleidingskeuze relatief meer mensen behouden blijven voor het hoger onderwijs dan van de spijtoptanten uit het hbo. De 'duurzame' uitval in het wo is vier procent van de instroom en de 'duurzame' uitval in het hbo daalt van ongeveer vijftien procent van de instroom (2006 en 2007) naar dertien procent (2008 en 2009). In het hoger onderwijs is de 'duurzame' uitval twaalf procent van de instroom in 2006 en 2007 en tien procent in 2008 en 2009.

5.2.2 Studiestakers: studiekeuze en oorzaken van studiestaken

In paragraaf 5.2.1 is gekeken naar de omvang van studieuitval en studieswitch na het eerste jaar en de relatie hiervan met achtergrondkenmerken. In deze paragraaf relateren we de uitval en switch aan kenmerken van het keuzegedrag. Op basis van de Startmonitor 2009, 2010 en 2011 is een analyse verricht van de studiekeuzemotieven die studenten bij aanvang van hun eerste jaar hadden en de status van de student aan het eind van het eerste jaar. Hierbij moet opgemerkt worden dat het voor 2011 gaat om de (voorlopige) decemberuitval. Ook gaan we na of studenten die zich goed georiënteerd hebben een goede binding ervaren, een hogere verwachting hebben ten aanzien van afstuderen en of zij vaker uitvallen of switchen. Omdat in de Startmonitor geen informatie voorhanden is over de status van de studenten in het tweede studiejaar zijn degenen die de opleiding verlaten omschreven als 'studiestakers'.

De groep die gedurende het eerste jaar of aan het eind van dat jaar besluit niet verder te studeren aan de opleiding waaraan ze begonnen is, raadpleegt evenveel *informatiebronnen* als de groep die wel verder studeert (figuur 5.5). Er zijn accentverschillen in het type informatiebron. Studiestakers raadplegen meer passieve bronnen zoals vergelijkingswebsites en website van instellingen, terwijl de groep die de studie voortzet, veelal actief op zoek ging naar informatie, bijvoorbeeld door rechtstreeks contact op te nemen met de instelling of de Studiebeurs te bezoeken.

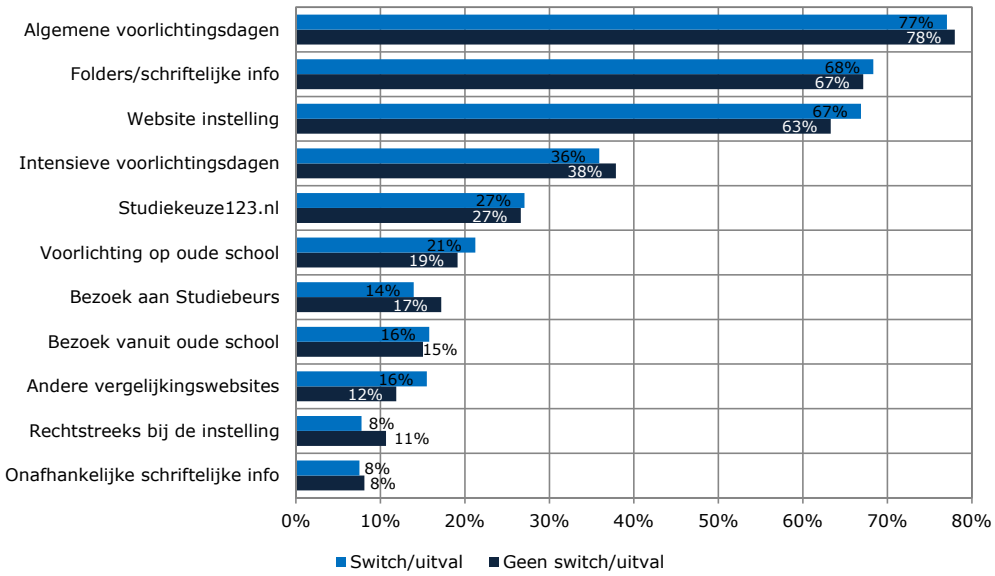

Figuur 5.5: Geraadpleegde informatiebronnen bij studiekeuze naar al dan niet studiestaker

Figuur 5.6 toont het percentage studiestakers in relatie tot de mate waarin studenten bij aanvang van de opleiding hebben nagedacht over hun studiekeuze. Studiestakers hebben minder goed nagedacht over hun keuze dan studenten die hun opleiding voortzetten. Contrasten in het wo zijn groter en explicieter dan in het hbo. Verschillen tussen 2011 en overige jaren kunnen veroorzaakt zijn door het feit dat de definitieve resultaten van de (juni)meting nog niet beschikbaar zijn.

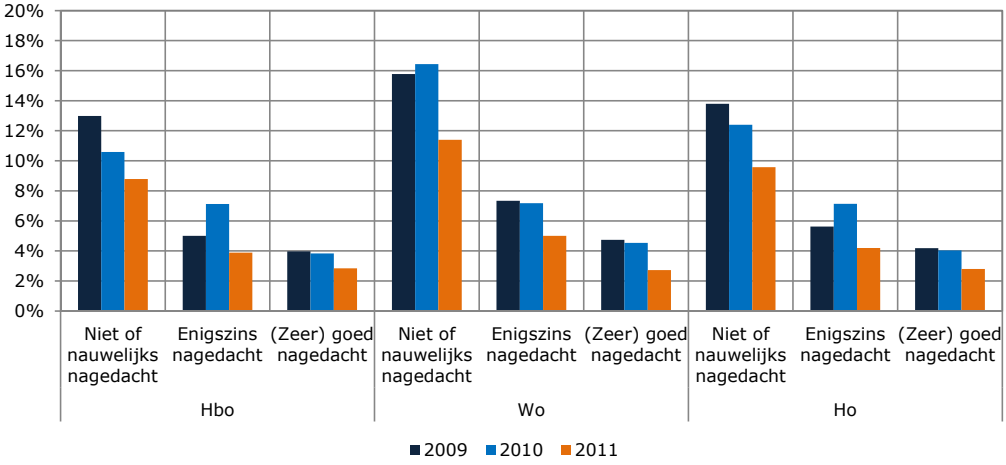

Figuur 5.6: Percentage studiestakers en de mate waarin studenten hebben nagedacht over de studiekeuze

Dat een goede match met de studie van belang is om de studieuitval tegen te gaan, toont figuur 5.7. Het percentage studiestakers onder de groep met een goede match is veel lager dan onder de groep met een matige match. Vooral in het wo is het contrast tussen studenten met een goede en geen goede match groot: de percentages studiestakers liggen daar het verst uit elkaar. De relatie tussen studiestaken en de ervaren match is significant. De daling van het percentage studiestakers in 2011 wordt mede veroorzaakt door het ontbreken van definitieve uitvalcijfers uit de julimeting.

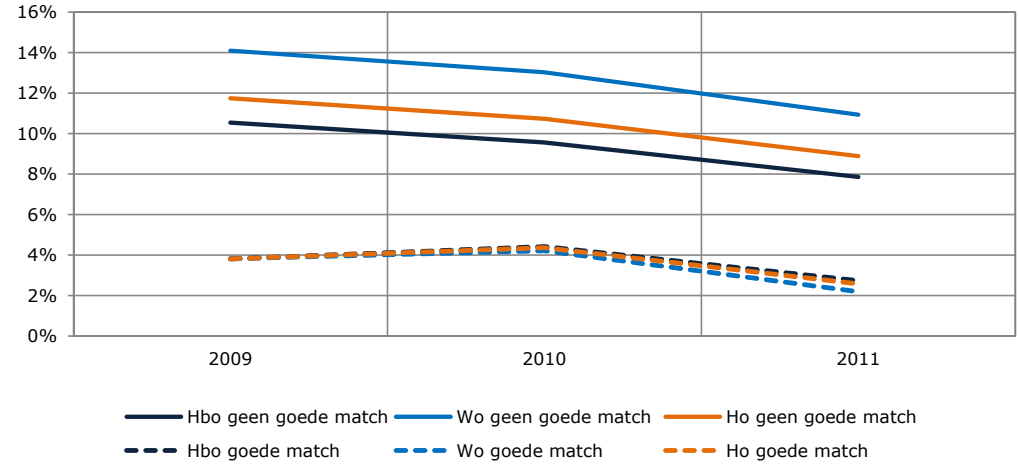

Figuur 5.7: Percentage studiestakers en de mate waarin student en studie matchen

Uit analyses van de kans op studiesucces die studenten zichzelf geven, blijkt dat degenen die gedurende het jaar uitvallen al bij aanvang weinig vertrouwen hadden in de opleiding (niet in tabel of figuur). Deze inschatting die studenten maken over het afronden van de studie is gemaakt bij aanvang van de studie in september. De studiestakers zijn op een veel later tijdstip geïdentificeerd. Bij aanvang schatten zij hun kans op succes lager in dan studenten die doorgaan met de opleiding. Studenten die niet uitvallen, schatten hun kans op afstuderen aan de huidige opleiding op ongeveer 80 procent (zowel in hbo als in wo). Studenten die aan het eind wel uitvallen, hebben hun kansen bij de start van de opleiding al lager ingeschat (ongeveer op 70% in het hbo en op 66% in het wo). Niet alleen schatten toekomstige uitvallers hun kans op afstuderen lager in, ook zijn er verschillen tussen de hbo- en wo-uitvallers in de succesratio die zij verwachten te hebben. Wo-studenten die aan het eind van het eerste jaar stoppen, hebben hun kansen al aan het begin van de opleiding lager ingeschat dan hbo-studenten die hun studie staken. Hiermee is het contrast tussen studiestakers en overige studenten het grootst in het wo. We kunnen voorzichtig concluderen dat mogelijk in het wo de uitval vroegtijdig te traceren is op basis van de hiervoor beschreven kenmerken (bewuste keuze, match tussen student en studie en inschatting van de slaagkans). Deze cijfers zeggen overigens niets over het feit of studenten een jaar na de uitval nog steeds niet studeren in het hoger onderwijs (wo 4% en hbo 13%). Het merendeel van de studiestakers zal uiteindelijk kiezen voor een andere opleiding. Er is geen sprake van opzienbarende ontwikkelingen in het percentage kans op succes dat studenten zichzelf geven.

Er kunnen verschillende oorzaken zijn van uitval- en switchgedrag. In deze paragraaf besteden we ook aandacht aan de redenen die studenten zelf noemen voor hun studiestaken.

Een verkeerde studiekeuze en het niet uitkomen van verwachtingen is voor het grootste deel van de uitvallers in het hbo de belangrijkste reden voor uitval (figuur 5.8).

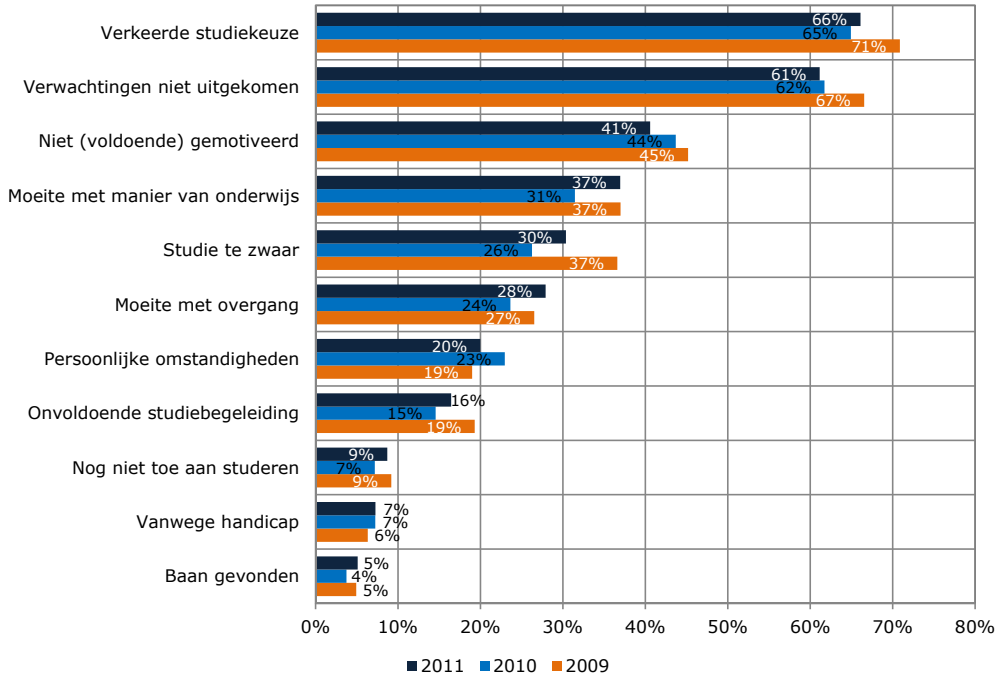

Figuur 5.8: Redenen voor studieuitval in het hbo (bron: Startmonitor 2009-2011)

Het percentage uitvallers dat deze redenen noemt, is licht afgenomen sinds 2009, respectievelijk van 71 naar 66 procent (verkeerde studiekeuze) en van 67 naar 61 procent (verwachtingen niet uitgekomen). In de middenmoot van redenen zitten zaken als motivatie, de zwaarte van de studie, een moeizame overgang van voortgezet naar hoger onderwijs, persoonlijke omstandigheden en onvoldoende begeleiding. Het percentage dat uitvalt omdat de studie te zwaar is, daalt in het hbo van 37 naar 30 procent.

In het wo zijn evenals in het hbo een verkeerde studiekeuze en het niet uitkomen van de verwachtingen de belangrijkste redenen om de studie voortijdig te staken. Ook hier nemen deze redenen in belang af van 74 naar 70 procent (verkeerde studiekeuze) en van 63 naar 54 procent (verwachtingen niet uitgekomen). Dit zou kunnen duiden op een betere en weloverwogen keuze en een reëler beeld van wat de studie inhoudt, mogelijk veroorzaakt door een verbetering van de studiekeuzeoriëntatie. Dit is in lijn met overige resultaten die duiden op een bewustere studiekeuze: het percentage studenten dat zelf aangeeft goed nagedacht te hebben over de studiekeuze is sinds 2009 gestegen.

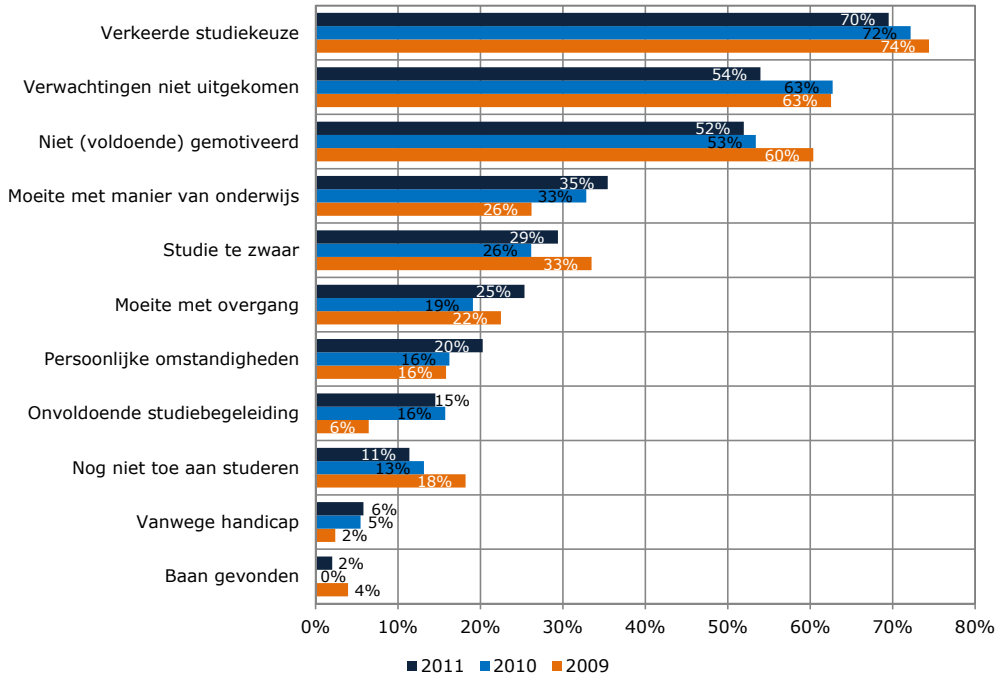

Figuur 5.9: Redenen voor studieuitval in het wo (bron: Startmonitor 2009-2011)

5.3 Ontwikkeling van studievoortgang

De studievoortgang is berekend door het percentage van de studie dat een student met succes heeft afgerond te delen door het percentage studietijd dat is verbruikt. Het resultaat van deze berekening is een percentage dat een waarde van '100' heeft als de student perfect op schema loopt. Uit de resultaten van de analyses van tien jaar Studentenmonitor is gebleken dat er de laatste jaren een verbetering is van de studievoortgang. In deze paragraaf zijn we met name geïnteresseerd of er een verschil is in de studievoortgang van hbo- en wo-bachelors (voltijd) tussen het studiejaar 2010-2011 (vóór de invoering van de maatregelen) en 2011-2012 (toen er reeds maatregelen van kracht waren). Vanaf dat moment is het voorstelbaar dat studenten in hun studiegedrag anticiperen op of rekening houden met ingevoerde en in te voeren maatregelen. De dataverzameling vond steeds plaats in het voorjaar (2011 en 2012). Vandaar dat deze jaren als aanduiding worden gebruikt.

Figuur 5.10 toont de resultaten. In de figuur zijn de 95%-betrouwbaarheidsintervallen weergegeven. Omdat de Studentenmonitor een steekproefonderzoek is, zijn de gemiddelden slechts een schatting van de werkelijkheid en ligt de 'werkelijke' waarde in een gebied rondom dit gemiddelde. Er is getoetst of de verschillen tussen de twee jaren significant zijn. In 2011 hadden de studenten in het hoger onderwijs gemiddeld 86 procent van de geprogrammeerde onderdelen afgerond; in 2012 was dit bijna 87 procent. In het hbo is de studievoortgang nagenoeg gelijk gebleven tussen 2011 en 2012. In het wo is er sprake van een significante stijging van de studievoortgang van 84 naar 86 procent. Overigens is de studievoortgang in het hbo in beide jaren significant beter dan in het wo. Het lijkt erop dat het wo een inhaalslag heeft ingezet.

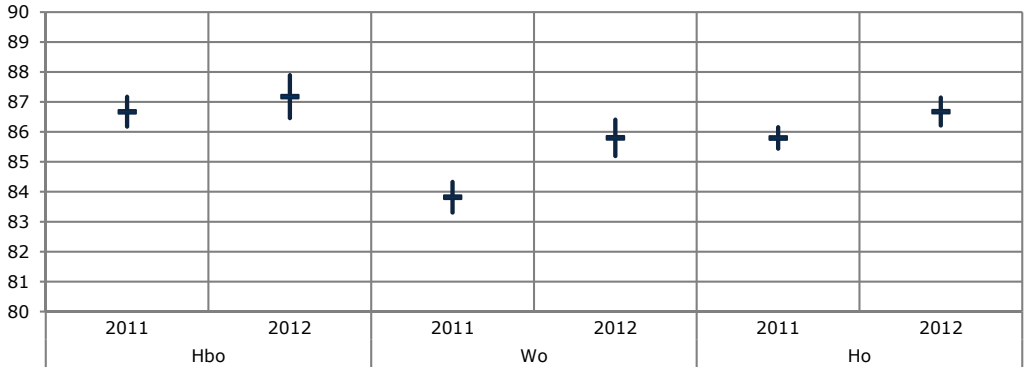

Figuur 5.10: Studievoortgang van hbo- en wo-voltijd bachelors (en totaal ho) in 2011 en 2012: 95%-betrouwbaarheidsintervallen van studievoortgang (100=op schema)

Hierna is met een regressieanalyse onderzocht wat de invloed is van achtergrondkenmerken op de studievoortgang. Er is *geen* rekening gehouden met studiegedrag en inzet. De analyses zijn uitgevoerd om na te gaan welke achtergrondkenmerken (gecontroleerd voor andere achtergrondkenmerken) de meeste relatie vertonen met de studievoortgang. De verklaringskracht is dan ook beperkt tot drie à vier procent. Tabel 5.1 toont de resultaten voor het hoger onderwijs. Voor het totale hoger onderwijs zien we allereerst dat er een significant verschil is tussen de onderzochte jaren. Dit verschil, zo constateerden we eerder, duidt op een algehele verbetering van de studievoortgang. Deze significante trend is alleen aanwezig in het wetenschappelijk onderwijs. Dit neemt niet weg dat in het hbo de studievoortgang beter is dan in het wo (gemiddeld 2,36 %-pnt. beter). Het is duidelijk zichtbaar dat bij studenten die last hebben van een functiebeperking[9] de studievoortgang behoorlijk achterblijft (9,3%-pnt.). Vrouwen doen het in het totale hoger onderwijs beter en de studievoortgang van bèta's is iets slechter dan van overige studenten. Niet-westers allochtone studenten lopen in het totaal 3,5 procentpunten achter op autochtone studenten. De overige achtergrondkenmerken (eerstejaars/ ouderejaars, topsport, woonsituatie of sociale klasse) hebben voor de totale groep voltijd bachelors geen aanvullende invloed op de studievoortgang.

Tabel 5.1: Relatie tussen studievoortgang en achtergrondkenmerken: hoger onderwijs

		B	Bèta	t	Sig.	
Ho-totaal	(Constant)	86,48		110,33	0,00	
	Studiejaar (0=2011)	1,30	0,03	3,87	0,00	**
	Soort hoger onderwijs (0=hbo)	-2,36	-0,05	-6,69	0,00	**
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	0,75	0,02	2,15	0,03	
	Last van functiebeperking (0=nee)	-9,34	-0,14	-20,48	0,00	**
	Geslacht (0=man)	1,02	0,02	3,06	0,00	**
	Bèta (0=nee)	-1,93	-0,04	-4,84	0,00	**
	Beoefent topsport (0=nee)	0,21	0,00	0,19	0,85	
	Woonsituatie (0=thuis)	0,04	0,00	0,13	0,89	
	Allochtoon (0=nee)	-3,48	-0,04	-5,90	0,00	**
	Sociale klasse (1-10)	0,12	0,01	1,17	0,24	

Bron: OCW Studentenmonitor 2011; bewerking ResearchNed. Voltijd bachelor; ** p≤0,01; n=20.313. Het betreft afgeronde gewogen aantallen. Ongestandaardiseerde en gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten.

9 Selectie van studenten met een functiebeperking die hiervan in de studie ook daadwerkelijk last hebben.

In hoeverre bepaalde achtergrondkenmerken invloed hebben in het hbo dan wel in het wo en of er in 2012 sprake is van een verbetering of verslechtering van bepaalde groepen ten opzichte van 2011 is voor het hbo weergegeven in tabel 5.2 en voor het wo in tabel 5.3. In het hbo (tabel 5.2) zien we significante verschillen in studievoortgang tussen eerstejaars en ouderejaars (eerstejaars hebben 2,18 %-pnt. minder studievoortgang behaald); zien we grote verschillen tussen studenten zonder functiebeperking en studenten die last hebben van een functiebeperking (in totaal 7,92 %-pnt. verschil: in 2011 is dit verschil 7,86 %-pnt. en in 2012 8,06 %-pnt.) en tussen allochtone en autochtone studenten (totaal verschil -3,38 %-pnt.). Daarnaast zien we in 2012 in het hbo een klein verschil tussen de sociale klassen[10]. Dit is door de studenten zelf ingevuld op een schaal van 1-10. Per punt dat de sociale klasse stijgt, stijgt de studievoortgang met 0,71. In 2011 is dit verschil niet significant; ook niet voor beide jaren samen.

Tabel 5.2: Relatie tussen studievoortgang en achtergrondkenmerken: hbo

		B	Bèta	t	Sig.	
Hbo-totaal	(Constant)	85,21		88,86	0,00	
	Studiejaar (0=2011)	0,93	0,02	2,20	0,03	
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	2,09	0,04	4,81	0,00	**
	Last van functiebeperking (0=nee)	-7,92	-0,12	-14,44	0,00	**
	Geslacht (0=man)	-0,03	-0,00	-0,08	0,93	
	Bèta (0=nee)	-0,30	-0,01	-0,58	0,56	
	Beoefent topsport (0=nee)	-0,32	-0,00	-0,23	0,82	
	Woonsituatie (0=thuis)	0,85	0,02	2,11	0,04	
	Allochtoon (0=nee)	-3,38	-0,04	-4,62	0,00	**
	Sociale klasse (1-10)	0,14	0,01	1,10	0,27	
Hbo-2011	(Constant)	86,85		73,57	0,00	
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	2,18	0,04	4,08	0,00	**
	Last van functiebeperking (0=nee)	-7,86	-0,12	-11,38	0,00	**
	Geslacht (0=man)	0,40	0,01	0,77	0,44	
	Bèta (0=nee)	-0,61	-0,01	-0,93	0,35	
	Beoefent topsport (0=nee)	1,57	0,01	0,93	0,35	
	Woonsituatie (0=thuis)	0,98	0,02	1,96	0,05	
	Allochtoon (0=nee)	-4,29	-0,05	-4,63	0,00	**
	Sociale klasse (1-10)	-0,15	-0,01	-0,98	0,33	
Hbo-2012	(Constant)	83,08		51,62	0,00	
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	1,92	0,04	2,58	0,01	**
	Last van functiebeperking (0=nee)	-8,06	-0,14	-9,00	0,00	**
	Geslacht (0=man)	-0,96	-0,02	-1,33	0,18	
	Bèta (0=nee)	0,11	0,00	0,12	0,90	
	Beoefent topsport (0=nee)	-4,82	-0,03	-1,88	0,06	
	Woonsituatie (0=thuis)	0,47	0,01	0,69	0,49	
	Allochtoon (0=nee)	-1,71	-0,02	-1,44	0,15	
	Sociale klasse (1-10)	0,71	0,05	3,49	0,00	**

Bron: OCW Studentenmonitor 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Hbo-voltijd bachelor; ** p≤0,01; n-2011= 9.138; n-2012=4.350; n-totaal=13.488. Afgeronde gewogen aantallen. Ongestandaardiseerde en gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten.

In figuur 5.11 zijn de hierboven getoonde significante verschillen tussen deze subgroepen grafisch weergegeven (hbo). Het betreft hier de 95%-betrouwbaarheidsintervallen van studievoortgang. In de regel zijn verschillen tussen jaren significant als de betrouwbaarheids-intervallen elkaar niet overlappen.

10 Voor een definitie zie paragraaf 3.3 op pagina 31.

Een dergelijke overlap is bij alle subgroepen het geval. Dat betekent dat er geen differentiële effecten zijn van tijd voor subgroepen. We kunnen op basis van deze analyses concluderen dat de studievoortgang van hbo-studenten beter is dan die van wo-studenten, maar dat er geen opvallende verbetering heeft plaatsgevonden tussen 2011 en 2012, noch voor het totale hbo, noch voor specifieke subgroepen. Binnen het hbo is er sprake van achterstanden bij een aantal subgroepen, met name bij allochtone studenten en studenten die last hebben van een functiebeperking.

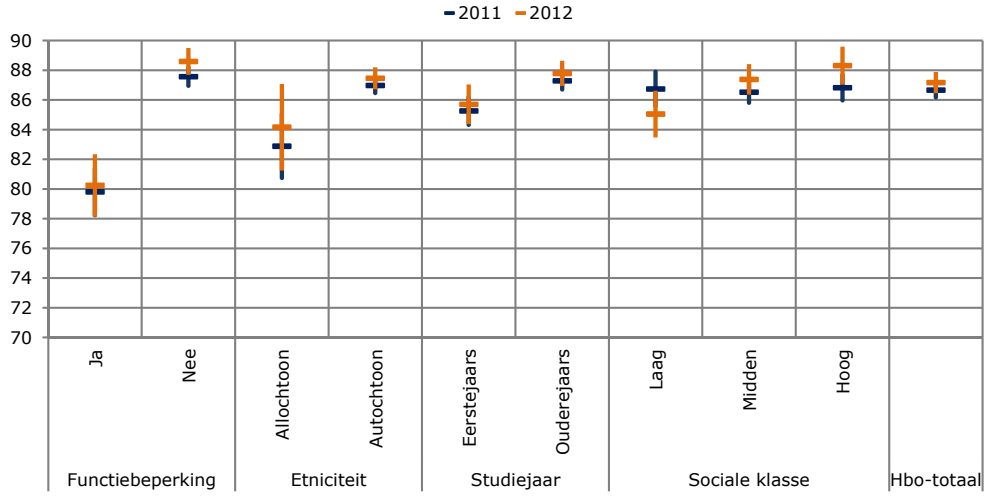

Figuur 5.11: Significante verschillen in studievoortgang tussen subgroepen en jaar: hbo voltijd bachelor: 95%-betrouwbaarheidsintervallen van studievoortgang (100=op schema)

In het wo (tabel 5.3) zien we eenzelfde beeld als het gaat om studenten die last hebben van een functiebeperking en allochtone studenten. Daarnaast kunnen we concluderen dat de studievoortgang van bètastudenten slechter is dan die van overige wo-studenten en dat mannen een slechtere studievoortgang hebben dan vrouwen.

Tabel 5.3: Relatie tussen studievoortgang en achtergrondkenmerken: wo

		B	Bèta	t	Sig.	
Wo-totaal	(Constant)	86,19		62,24	0,00	
	Studiejaar (0=2011)	1,85	0,04	3,35	0,00	**
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	-1,52	-0,03	-2,69	0,01	**
	Last van functiebeperking (0=nee)	-12,66	-0,18	-15,43	0,00	**
	Geslacht (0=man)	3,42	0,08	6,20	0,00	**
	Bèta (0=nee)	-4,33	-0,09	-7,19	0,00	**
	Beoefent topsport (0=nee)	1,27	0,01	0,68	0,50	
	Woonsituatie (0=thuis)	-1,71	-0,03	-2,86	0,00	**
	Allochtoon (0=nee)	-3,77	-0,05	-3,80	0,00	**
	Sociale klasse (1-10)	0,16	0,01	0,91	0,36	

Tabel 5.3: (Vervolg) Relatie tussen studievoortgang en achtergrondkenmerken: wo

		B	Bèta	t	Sig.	
Wo-2011	(Constant)	86,61		49,12	0,00	
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	-1,61	-0,03	-2,19	0,03	
	Last van functiebeperking (0=nee)	-13,73	-0,20	-13,05	0,00	**
	Geslacht (0=man)	3,23	0,07	4,53	0,00	**
	Bèta (0=nee)	-5,02	-0,10	-6,43	0,00	**
	Beoefent topsport (0=nee)	1,45	0,01	0,63	0,53	
	Woonsituatie (0=thuis)	-1,98	-0,04	-2,55	0,01	
	Allochtoon (0=nee)	-3,70	-0,04	-2,90	0,00	**
	Sociale klasse (1-10)	0,19	0,01	0,88	0,38	
Wo-2012	(Constant)	87,37		40,64	0,00	
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	-1,34	-0,03	-1,50	0,13	
	Last van functiebeperking (0=nee)	-10,88	-0,16	-8,28	0,00	**
	Geslacht (0=man)	3,70	0,08	4,24	0,00	**
	Bèta (0=nee)	-3,26	-0,07	-3,45	0,00	**
	Beoefent topsport (0=nee)	0,86	0,01	0,27	0,79	
	Woonsituatie (0=thuis)	-1,22	-0,03	-1,30	0,19	
	Allochtoon (0=nee)	-3,72	-0,05	-2,34	0,02	
	Sociale klasse (1-10)	0,09	0,01	0,33	0,74	

Bron: OCW Studentenmonitor 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Wo-voltijd bachelor; ** p≤0,01; n-2011= 4.195; n-2012=2.630; n-totaal=6.825. Het betreft afgeronde gewogen aantallen. Ongestandaardiseerde en gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten.

In het wo is niet alleen de studievoortgang van de totale groep significant verbeterd, maar ook van een aantal aandachtsgroepen. Zo is de studievoortgang van bètastudenten en van studenten die last hebben van een functiebeperking significant verbeterd in 2012 (figuur 5.12). Voor studenten met een functiebeperking steeg deze van 72 naar 77 procent; voor bètastudenten van 80 naar 83 procent. Ook bij allochtone studenten is een kleine verbetering waar te nemen; deze is echter niet significant. In het wo doen de eerstejaars het iets beter dan de ouderejaars als beide studiejaren samengenomen worden (in het hbo is dit net andersom). In 2012 is dit verschil verdwenen. In figuur 5.12 is te zien dat de ouderejaars een significante vooruitgang hebben geboekt in 2012.

Voor de totale groep is de studievoortgang van wo-studenten die thuis wonen beter dan van wo-studenten die uitwonend zijn. In 2012 hebben de uitwonende studenten een deel van deze achterstand ingehaald en is hun studievoorgang gestegen van 83 naar 85 procent.

We kunnen concluderen dat de studievoortgang in het wo achterblijft bij het hbo, maar dat er tegelijkertijd sprake is van een stijgende lijn. Deze geconstateerde verbetering van de studievoortgang in het wo heeft zich ook doorgezet in een verbetering van de studievoortgang bij aandachtsgroepen, met name studenten met een functiebeperking en bètastudenten. Toch is met name de achterstand van studenten die last hebben van een functiebeperking behoorlijk. Bij allochtone studenten is er geen duidelijke stijging waar te nemen; deze groep blijft hardnekkig achter in vergelijking met de studievoortgang in het wo als geheel.

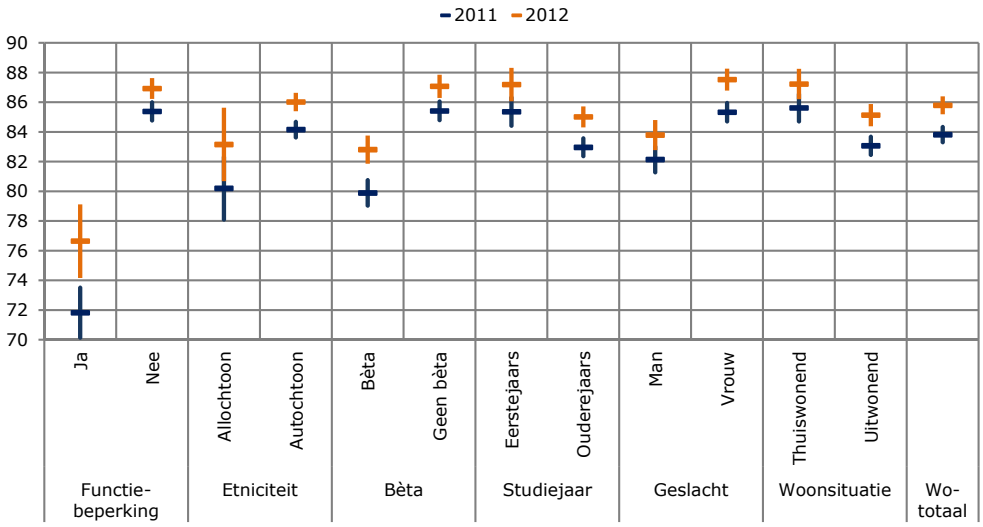

Figuur 5.12: Significante verschillen in studievoortgang tussen subgroepen en jaar: wo voltijd bachelor: 95%-betrouwbaarheidsintervallen van studievoortgang (100=op schema)

5.4 Inzet en motivatie

5.4.1 Inzet

Eén van de belangrijke indicatoren voor studiesucces is de inzet die studenten hebben voor hun studie. De inzet is berekend door een ongewogen gemiddelde te bepalen van elf vragen die te maken hebben met inzet, planning, prestaties en discipline (alle beschikbare tijd gebruiken om snel af te studeren; zo hoog mogelijk cijfer halen; gemakkelijk om zelfstandig studie te plannen; men ervaart bij de studie geen hinder van bezigheden buiten studie; studie zo snel mogelijk afronden; doorgaans goed studeren; tevreden over de studieprestaties tot nu toe; makkelijk in te spannen voor oninteressante studieonderdelen; niet de neiging verplichtingen uit te stellen; zelfdiscipline is goed en besteedt voldoende tijd aan studie). Deze schaal heeft een minimumwaarde van 1 (zeer lage inzet) en een maximumwaarde van 5 (zeer grote inzet). De schaal is daarnaast onderverdeeld in twee groepen: studenten met een bovengemiddelde inzet (gemiddelde op de schaal van 3,5 of hoger) en overige studenten (gemiddelde lager dan 3,5).

Vergelijken we de studievoortgang van deze twee groepen dan heeft de eerste groep significant meer studieprogressie geboekt (92 vs. 83 in de overige groep). Op basis hiervan kunnen we concluderen dat de studievoortgang en inzet nauw samenhangen en dat naast de studievoortgang ook de inzet van studenten een belangrijke indicator is om te monitoren. Om na te gaan of er verschillen zijn in inzet naar achtergrondkenmerken van studenten is onderzocht in hoeverre de achtergrondkenmerken onderling samenhangen met de inzet (tabel 5.4).

Tabel 5.4: Relatie tussen inzet en achtergrondkenmerken

		B	Bèta	t	Sig.
Ho-totaal	(Constant)	3,14		140,84	0,00
	Studiejaar (0=2011)	0,01	0,01	1,55	0,12
	Soort hoger onderwijs (0=hbo)	-0,06	-0,04	-6,21	0,00 **
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	0,02	0,01	2,09	0,04
	Last van functiebeperking (0=nee)	-0,21	-0,11	-16,37	0,00 **
	Geslacht (0=man)	0,24	0,17	24,96	0,00 **
	Bèta (0=nee)	0,03	0,02	2,39	0,02
	Beoefent topsport (0=nee)	-0,07	-0,01	-2,09	0,04
	Woonsituatie (0=thuis)	-0,08	-0,06	-8,77	0,00 **
	Allochtoon (0=nee)	0,00	0,00	-0,24	0,81
	Sociale klasse (1-10)	0,01	0,02	2,83	0,00 **
Hbo-totaal	(Constant)	3,08		115,03	0,00
	Studiejaar (0=2011)	0,01	0,00	0,43	0,66
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	0,03	0,02	2,37	0,02
	Last van functiebeperking (0=nee)	-0,19	-0,10	-12,60	0,00 **
	Geslacht (0=man)	0,24	0,18	20,45	0,00 **
	Bèta (0=nee)	0,06	0,03	3,80	0,00 **
	Beoefent topsport (0=nee)	-0,07	-0,02	-1,84	0,07
	Woonsituatie (0=thuis)	-0,04	-0,03	-3,23	0,00 **
	Allochtoon (0=nee)	0,03	0,01	1,67	0,09
	Sociale klasse (1-10)	0,01	0,03	3,20	0,00 **
Wo-totaal	(Constant)	3,20		78,43	0,00
	Studiejaar (0=2011)	0,03	0,02	1,55	0,12
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	0,01	0,01	0,68	0,49
	Last van functiebeperking (0=nee)	-0,25	-0,12	-10,85	0,00 **
	Geslacht (0=man)	0,24	0,17	14,62	0,00 **
	Bèta (0=nee)	0,00	0,00	-0,17	0,87
	Beoefent topsport (0=nee)	-0,06	-0,01	-1,10	0,27
	Woonsituatie (0=thuis)	-0,19	-0,12	-10,88	0,00 **
	Allochtoon (0=nee)	-0,09	-0,03	-3,06	0,00 **
	Sociale klasse (1-10)	0,01	0,01	1,03	0,30

Bron: OCW Studentenmonitor 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Voltijd bachelor; ** p≤0,01; n-ho=21.933; n-hbo=14.368;n-wo=7.566. Afgeronde en gewogen aantallen. Ongestandaardiseerde en gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten.

De eerste conclusie op basis van tabel 5.4 is dat in 2012 de inzet van studenten ten opzichte van 2011 niet verbeterd is, niet in het totale hoger onderwijs en ook niet separaat in het hbo of wo. Wel zien we binnen de schaal een verschuiving per jaar: hoewel het gemiddelde niet is veranderd is wel het percentage studenten met een bovengemiddelde inzet verbeterd van 36,5 procent naar 38,5 procent (in het hbo van 37,6% naar 39,9% en in het wo van 34,1% naar 37%). Zowel in het hbo als in het wo stijgt het totale percentage studenten met een bovengemiddelde inzet significant. In het hbo beoordelen studenten de eigen inzet beter dan in het wo. Er is een aantal overeenkomsten en verschillen tussen het hbo en wo. Bij beide soorten hoger onderwijs zetten studenten die last hebben van een functiebeperking en mannen zich minder in dan studenten die geen last hebben van een functiebeperking en vrouwen. Voor bijvoorbeeld studenten die kampen met concentratieproblemen is dit voorstelbaar. In het wo tonen allochtonen minder inzet dan autochtonen; in het hbo tonen studenten uit lagere sociale milieus minder inzet dan studenten uit hogere sociale milieus. In het hbo tonen ouderejaars meer inzet dan eerstejaars en bètastudenten meer dan studenten in overige opleidingen. In het wo is de inzet van uitwonende studenten slechter dan van thuiswonende studenten.

Figuur 5.13 geeft een grafische weergave van de betrouwbaarheidsintervallen van het percentage studenten in het hbo met een bovengemiddelde inzet naar achtergrondkenmerken. De relatie tussen achtergrondkenmerken en inzet is in 2011 en in 2012 gelijk. Op basis van figuur 5.13 zien we geen differentiële effecten bij subgroepen: bij geen enkele subgroep is er sprake van een grotere stijging dan bij de totale groep. We kunnen daarom concluderen dat er een stijging is van de inzet voor het totale hbo en dat deze stijging niet specifiek is voor bepaalde subgroepen. Het percentage studenten met een bovengemiddelde inzet bij bètastudenten en mannen is in 2012 volledig gelijk gebleven aan dat van 2011. Op basis hiervan kunnen we concluderen dat de mannen en bètastudenten achterblijven bij de totale trend in het hbo.

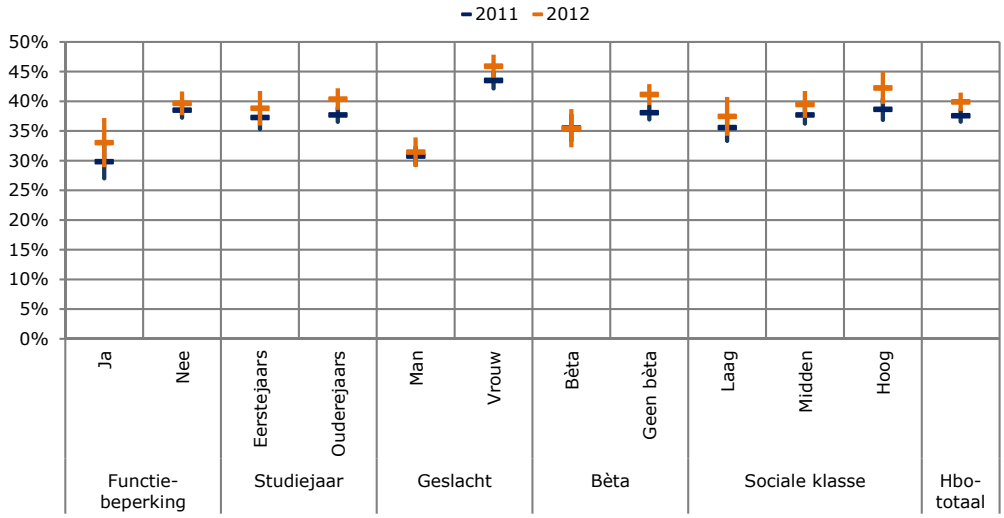

Figuur 5.13: Significante verschillen in het percentage studenten met bovengemiddelde inzet tussen subgroepen en jaar: hbo voltijd bachelor: 95%-betrouwbaarheidsintervallen

Figuur 5.14 geeft de percentages studenten weer met een bovengemiddelde inzet in het wo. Ook in het wo stijgt in 2012 het percentage studenten met een bovengemiddelde inzet ten opzichte van 2011. Er is een duidelijke relatie met achtergrondkenmerken. Binnen bepaalde subgroepen zien we een groter percentage studenten met een bovengemiddelde inzet dan bij andere subgroepen (zie ook tabel 5.4).

In tegenstelling tot het hbo zijn er in het wo wel differentiële effecten. In het wo (zo is duidelijk te zien in figuur 5.14) is er een grote stijging van het percentage studenten met een bovengemiddelde inzet bij de groep studenten met een functiebeperking. Bij de allochtone studenten is de stijging afwezig (het percentage studenten met een bovengemiddelde inzet is daar in 2012 gelijk aan 2011), ondanks een totale stijging in het wo. Hier kunnen we constateren dat de groep allochtone studenten achterblijft bij de trend die in het totale wo is vastgesteld.

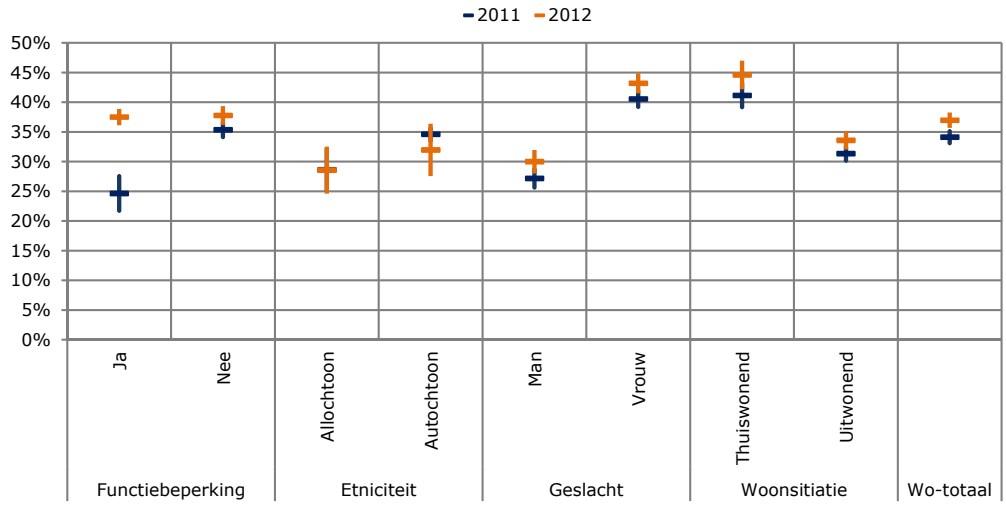

Figuur 5.14: Significante verschillen in het percentage studenten met bovengemiddelde inzet tussen subgroepen en jaar: wo voltijd bachelor: 95%-betrouwbaarheidsintervallen

5.4.2 Motivatie

In deze paragraaf besteden we aandacht aan de motivatie van studenten. Naar de motivatie is op drie verschillende tijdstippen gevraagd: aan het begin van de studie, aan het begin van het studiejaar en op het moment van invullen van de vragenlijst (mei/juni). Van deze drie scores is een ongewogen gemiddelde berekend. Daarnaast is het percentage studenten met een bovengemiddelde motivatie bepaald (motivatie hoger dan 3,5 op een schaal van 1-5). Zoals ook bij inzet het geval was, is de studievoortgang van bovengemiddeld gemotiveerde studenten beter dan bij de overige studenten (87 vs. 80 procent van het totaal te behalen studiepunten is behaald). Er zijn geen trendverschillen voor de totale groep, noch in de gemiddelde motivatie, noch in het percentage bovengemiddeld gemotiveerde studenten.

Er is evenmin sprake van opvallende trends in het percentage bovengemiddeld gemotiveerde studenten. Zoals eveneens geconstateerd is bij inzet, blijkt er ook bij motivatie geen sprake te zijn van een toename van de gemiddelde motivatie, noch in het hbo, noch in het wo (tabel 5.5).
De motivatie van hbo-studenten wijkt niet noemenswaardig af van die van wo-studenten. In zowel hbo als wo kunnen we verder concluderen dat eerstejaars gemotiveerder zijn dan ouderejaars, vrouwen gemotiveerder zijn dan mannen, de motivatie van studenten stijgt naarmate zij uit een hoger sociaal milieu komen en dat studenten die last hebben van een functiebeperking minder gemotiveerd zijn dan studenten die geen last hebben van een functiebeperking. In het wo zijn bovendien allochtone studenten minder gemotiveerd dan autochtone studenten en zien we bij bètastudenten minder motivatie dan bij studenten aan overige opleidingen. In het hbo laten de uitwonende studenten meer motivatie zien dan de thuiswonende studenten.

Tabel 5.5: Relatie tussen motivatie en achtergrondkenmerken

		B	Bèta	t	Sig.
Ho-totaal	(Constant)	3,90		178,17	0,00
	Studiejaar (0=2011)	0,01	0,01	1,00	0,32
	Soort hoger onderwijs (0=hbo)	0,01	0,01	0,77	0,44
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	-0,16	-0,11	-16,00	0,00 **
	Last van functiebeperking (0=nee)	-0,16	-0,08	-12,52	0,00 **
	Geslacht (0=man)	0,12	0,09	12,89	0,00 **
	Bèta (0=nee)	-0,01	-0,01	-1,31	0,19
	Beoefent topsport (0=nee)	-0,02	0,00	-0,70	0,48
	Woonsituatie (0=thuis)	0,04	0,03	4,24	0,00 **
	Allochtoon (0=nee)	-0,02	-0,01	-1,48	0,14
	Sociale klasse (1-10)	0,02	0,06	8,66	0,00 **
Hbo-totaal	(Constant)	3,90		145,07	0,00
	Studiejaar (0=2011)	0,01	0,01	0,74	0,46
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	-0,19	-0,13	-15,41	0,00 **
	Last van functiebeperking (0=nee)	-0,16	-0,08	-10,19	0,00 **
	Geslacht (0=man)	0,12	0,09	9,99	0,00 **
	Bèta (0=nee)	0,01	0,01	0,71	0,48
	Beoefent topsport (0=nee)	-0,02	0,00	-0,53	0,60
	Woonsituatie (0=thuis)	0,04	0,03	3,79	0,00 **
	Allochtoon (0=nee)	0,01	0,01	0,60	0,55
	Sociale klasse (1-10)	0,03	0,06	7,57	0,00 **
Wo-totaal	(Constant)	3,91		101,11	0,00
	Studiejaar (0=2011)	0,01	0,01	0,67	0,50
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	-0,10	-0,07	-5,99	0,00 **
	Last van functiebeperking (0=nee)	-0,17	-0,09	-7,67	0,00 **
	Geslacht (0=man)	0,13	0,10	8,58	0,00 **
	Bèta (0=nee)	-0,05	-0,03	-2,83	0,00 **
	Beoefent topsport (0=nee)	-0,02	0,00	-0,43	0,67
	Woonsituatie (0=thuis)	0,03	0,02	2,00	0,05
	Allochtoon (0=nee)	-0,09	-0,04	-3,40	0,00 **
	Sociale klasse (1-10)	0,02	0,05	4,40	0,00 **

Bron: OCW Studentenmonitor 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Voltijd bachelor; ** p≤0,01; n-ho=21.927; n-hbo=14.364;n-wo=7.564. Ongestandaardiseerde en gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten.

5.5 Tijdbesteding en contacturen

5.5.1 Tijdbesteding aan studie

De tijdbesteding van studenten is bepaald door de tijd die studenten besteden aan zelfstudie, contacturen, stage en scriptie te sommeren. Hierbij is de tijdbesteding aan stage en/of scriptie (gevraagd naar het aantal weken per jaar dat men tijd heeft besteed aan stage en/of scriptie) herberekend naar een gemiddelde per week. Als deze stages en scriptietijden worden meegenomen, dan is de tijdbesteding aan studie 37 uur per week: 15,5 uur aan contacturen; 16,5 uur aan zelfstudie, 3,9 uur aan stage en 1,6 uur aan scriptie. Nemen we alleen de studenten die geen tijd hebben besteed aan stage en/of scriptie en we dus contacturen en zelfstudie optellen (daarmee aansluitend bij de normen voor de prestatieafspraken), dan komt de onderwijstijd op 34 uur per week voor beide jaren (35 in het hbo en 33 in het wo), een significante stijging van 33 naar bijna 35 uur per week.

Voor de totale groep studenten is het aandeel studenten dat meer dan 35 uur per week aan de studie besteedt, gestegen van 56 naar 59 procent (incl. stage/scriptiestudenten) en van 35 naar 40 procent als we de stage/scriptiestudenten buiten beschouwing laten. Deze stijging is in het hbo het grootst.

Laten we de stage/scriptiestudenten *buiten beschouwing* dan stijgt het aandeel bachelorstudenten dat meer dan 35 uur aan de studie besteedt in het hbo van 36 naar 43 procent en in het wo van 32 naar 36 procent. Tabel 5.6 geeft aan welke achtergrondkenmerken een relatie vertonen met de tijdbesteding aan de studie voor het totale hoger onderwijs. Voor zowel hbo als wo kan bovendien geconcludeerd worden dat in 2012 een significante verbetering heeft plaatsgevonden ten opzichte van 2011. Ook blijkt duidelijk dat studenten in het hbo veel meer tijd aan hun studie besteden dan studenten in het wo. Dit verschijnsel zien we in beide studiejaren.

Tabel 5.6: Relatie tussen tijdbesteding aan studie en achtergrondkenmerken: hoger onderwijs

		B	Bèta	t	Sig.	
Ho-totaal	(Constant)	34,24		65,83	0,00	
	Studiejaar (0=2011)	1,15	0,04	5,17	0,00	**
	Soort hoger onderwijs (0=hbo)	-5,74	-0,19	-25,04	0,00	**
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	3,33	0,11	14,45	0,00	**
	Last van functiebeperking (0=nee)	0,59	0,01	1,95	0,05	
	Geslacht (0=man)	3,16	0,11	14,24	0,00	**
	Bèta (0=nee)	4,78	0,14	18,07	0,00	**
	Beoefent topsport (0=nee)	0,23	0,00	0,31	0,76	
	Woonsituatie (0=thuis)	0,47	0,02	2,12	0,03	
	Allochtoon (0=nee)	-0,04	0,00	-0,09	0,93	
	Sociale klasse (1-10)	-0,09	-0,01	-1,42	0,16	

Bron: OCW Studentenmonitor 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Voltijd bachelor; ** p≤0,01; n-2011= 11.479; n-2012=6.117; n-totaal=17.595. Het betreft afgeronde gewogen aantallen. Ongestandaardiseerde en gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten. Inclusief stage- en scriptiestudenten.

In het hbo én in het wo besteden bètastudenten meer tijd aan hun studie dan overige studenten, zowel in 2011 als in 2012 (tabel 5.7). Het verschil in tijdbesteding tussen mannen en vrouwen is hardnekkig aanwezig in beide onderzochte jaren: mannen besteden minder tijd aan hun studie dan vrouwen. Voor beide studiejaren geldt verder dat ouderejaars hbo-studenten meer tijd besteden aan hun studie dan eerstejaars hbo-studenten. De 86 studenten in het hbo die in 2012 topsport beoefenen, besteden meer tijd aan de studie dan de overige hbo'ers in dat jaar.

Tabel 5.7: Relatie tussen tijdbesteding aan studie en achtergrondkenmerken: hbo

		B	Bèta	t	Sig.	
Hbo-totaal	(Constant)	33,52		49,74	0,00	
	Studiejaar (0=2011)	1,21	0,04	4,12	0,00	**
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	3,91	0,12	12,85	0,00	**
	Last van functiebeperking (0=nee)	-0,16	0,00	-0,41	0,68	
	Geslacht (0=man)	3,32	0,11	11,25	0,00	**
	Bèta (0=nee)	3,30	0,09	8,82	0,00	**
	Beoefent topsport (0=nee)	1,54	0,01	1,54	0,12	
	Woonsituatie (0=thuis)	0,68	0,02	2,41	0,02	
	Allochtoon (0=nee)	0,19	0,00	0,37	0,71	
	Sociale klasse (1-10)	-0,03	0,00	-0,30	0,76	

Tabel 5.7: (Vervolg) Relatie tussen tijdbesteding aan studie en achtergrondkenmerken: hbo

		B	Bèta	t	Sig.	
Hbo-2011	(Constant)	32,87		40,60	0,00	
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	4,04	0,13	11,02	0,00	**
	Last van functiebeperking (0=nee)	-0,03	0,00	-0,06	0,95	
	Geslacht (0=man)	3,64	0,12	10,25	0,00	**
	Bèta (0=nee)	2,78	0,07	6,09	0,00	**
	Beoefent topsport (0=nee)	0,26	0,00	0,22	0,83	
	Woonsituatie (0=thuis)	0,58	0,02	1,70	0,09	
	Allochtoon (0=nee)	0,02	0,00	0,04	0,97	
	Sociale klasse (1-10)	0,06	0,01	0,54	0,59	
Hbo-2012	(Constant)	36,17		30,36	0,00	
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	3,58	0,11	6,55	0,00	**
	Last van functiebeperking (0=nee)	-0,35	-0,01	-0,51	0,61	
	Geslacht (0=man)	2,59	0,08	4,86	0,00	**
	Bèta (0=nee)	4,25	0,11	6,54	0,00	**
	Beoefent topsport (0=nee)	5,30	0,04	2,74	0,01	**
	Woonsituatie (0=thuis)	0,88	0,03	1,74	0,08	
	Allochtoon (0=nee)	0,38	0,01	0,42	0,67	
	Sociale klasse (1-10)	-0,19	-0,02	-1,28	0,20	

Bron: OCW Studentenmonitor 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Hbo voltijd bachelor; ** p≤0,01; n-2011= 7.545; n-2012=3.642; n-totaal=11.186. Het betreft afgeronde gewogen aantallen. Ongestandaardiseerde en gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten. Inclusief stage- en scriptiestudenten.

In het hbo kunnen we op basis van het vorenstaande over het algemeen concluderen dat in 2012 de stijging van de gemiddelde tijd die studenten aan de studie besteden zich met name manifesteert bij groepen die in 2011 een achterstand hadden (mannen, eerstejaars, topsporters). Uitzondering hierop vormen de bètastudenten. Zij hadden in 2011 geen achterstand; hun studietijd is wel verbeterd. Dit kan te maken hebben met de zwaarte van de opleiding. Later in deze paragraaf besteden we aandacht aan de studeerbaarheid van de studie en een mogelijk verband met de tijdbesteding aan de studie.

In tabel 5.8 is voor het wo weergegeven welke achtergrondkenmerken een significante relatie vertonen met de tijdbesteding. Voor een groot deel zien we dezelfde resultaten als in het hbo. Een opvallend verschil betreft het feit dat studenten die last hebben van een functiebeperking in het wo (in tegenstelling tot het hbo) meer tijd besteden aan hun studie dan studenten die geen last hebben van een functiebeperking, zowel in 2011 als in 2012. Daarnaast besteden in het wo ouderejaars, vergelijkbaar met het hbo, meer tijd aan hun studie dan eerstejaars, besteden vrouwen meer tijd aan hun studie dan mannen en bètastudenten meer dan studenten aan niet-bètaopleidingen. Het in het hbo geconstateerde verschil in tijdbesteding bij topsporters zien we in het wo niet terug. Sterker nog, de coëfficiënten in het wo zijn in tegengestelde richting. Uit een univariate analyse (dus niet gecontroleerd voor andere achtergrondkenmerken) blijkt dat in het wo topsporters *minder* tijd aan hun studie besteden (verschil van 4 uur), terwijl in het hbo topsporters gemiddeld 4 uur *meer* tijd in hun studie steken. De groepen topsporters in het hbo en wo (resp. in hbo 198 in 2011 en 86 in 2012 en in het wo 108 in 2011 en 72 in 2012) zijn dermate klein en wellicht heterogeen dat hieraan geen harde conclusies te verbinden zijn.

In het wo is bij mannen de tijdbesteding aan de studie nauwelijks gestegen maar stijgt daarentegen wel de tijdbesteding bij vrouwen. De tijd die studenten aan hun opleiding besteden stijgt bij niet-bèta-studenten harder dan bij bètastudenten. Bètastudenten besteden echter nog steeds meer tijd aan hun studie. Ouderejaarsstudenten in het wo besteden meer tijd aan hun studie dan eerstejaarsstudenten.

Daar waar in het hbo de tijdbesteding van eerstejaarsstudenten stijgt, neemt in het wo juist de tijdbesteding van ouderejaarsstudenten toe. Op basis hiervan kunnen we concluderen dat in het wo de verschillen tussen de subgroepen onderling vergelijkbaar zijn met die in het hbo, maar dat de stijging niet plaatsvindt bij de achterblijvende groepen, maar juist bij de groepen die al relatief veel tijd besteedden aan hun studie (vrouwen, ouderejaars).

Tabel 5.8: Relatie tussen tijdbesteding aan studie en achtergrondkenmerken: wo

		B	Bèta	t	Sig.	
Wo-totaal	(Constant)	30,13		36,73	0,00	
	Studiejaar (0=2011)	1,05	0,04	3,21	0,00	**
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	2,30	0,08	6,71	0,00	**
	Last van functiebeperking (0=nee)	2,16	0,06	4,60	0,00	**
	Geslacht (0=man)	2,63	0,10	8,00	0,00	**
	Bèta (0=nee)	6,72	0,23	18,72	0,00	**
	Beoefent topsport (0=nee)	-1,87	-0,02	-1,69	0,09	
	Woonsituatie (0=thuis)	-0,10	0,00	-0,29	0,77	
	Allochtoon (0=nee)	-0,52	-0,01	-0,89	0,37	
	Sociale klasse (1-10)	-0,23	-0,03	-2,25	0,02	
Wo-2011	(Constant)	30,59		29,66	0,00	
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	2,42	0,09	5,52	0,00	**
	Last van functiebeperking (0=nee)	1,76	0,05	2,97	0,00	**
	Geslacht (0=man)	2,41	0,09	5,76	0,00	**
	Bèta (0=nee)	6,91	0,24	15,05	0,00	**
	Beoefent topsport (0=nee)	-1,02	-0,01	-0,72	0,47	
	Woonsituatie (0=thuis)	-0,29	-0,01	-0,63	0,53	
	Allochtoon (0=nee)	-0,90	-0,02	-1,21	0,23	
	Sociale klasse (1-10)	-0,27	-0,03	-2,07	0,04	
Wo-2012	(Constant)	30,45		23,52	0,00	
	Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	2,11	0,08	3,83	0,00	**
	Last van functiebeperking (0=nee)	2,88	0,07	3,69	0,00	**
	Geslacht (0=man)	2,97	0,11	5,58	0,00	**
	Bèta (0=nee)	6,41	0,22	11,13	0,00	**
	Beoefent topsport (0=nee)	-3,14	-0,03	-1,77	0,08	
	Woonsituatie (0=thuis)	0,21	0,01	0,36	0,72	
	Allochtoon (0=nee)	0,14	0,00	0,15	0,88	
	Sociale klasse (1-10)	-0,16	-0,02	-1,00	0,32	

Bron: OCW Studentenmonitor 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Wo voltijd bachelor; ** p≤0,01; n-2011= 3.934; n-2012=2.475; n-totaal=6.409. Het betreft afgeronde gewogen aantallen. Ongestandaardiseerde en gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten.

5.5.2 Omvang en functie van contacttijd

In de Studentenmonitor is aan de studenten gevraagd hoeveel tijd zij besteden aan contactonderwijs. Studenten maken hierbij een inschatting van het gemiddeld aantal contacturen per week. Figuur 5.15 bevat per jaar een grafische weergave van de 95%-betrouwbaarheids-intervallen van de contacttijd onderscheiden naar studiejaar en soort hoger onderwijs. Voor het totale hoger onderwijs is er een significante stijging bij zowel eerstejaarsstudenten als bij ouderejaarsstudenten van respectievelijk 18 naar 19 uur per week en van 14 naar 15 uur per week. In het hbo is er eveneens een significante stijging van het aantal contacturen, zowel bij eerstejaars (van 19 naar 20 uur) als bij ouderejaars (van 14 naar 15 uur); in het wo is deze stijging (van 15 naar 16 uur en van 13 naar 14 uur) niet significant.

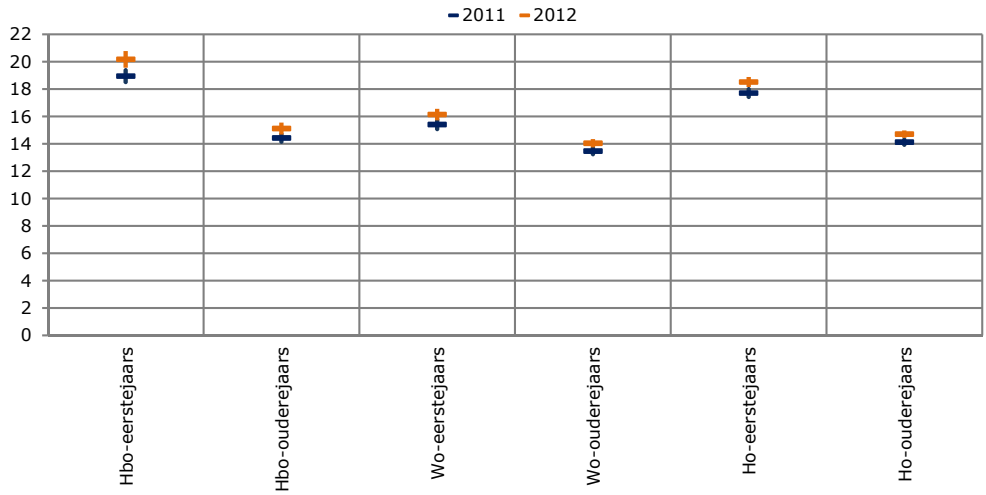

Figuur 5.15: Gemiddelde contacttijd tussen eerstejaars en ouderejaars en hbo en wo naar jaar: voltijd bachelor: 95%-betrouwbaarheidsintervallen

Een directe relatie tussen contacttijd, kwaliteit en studievoortgang is niet onomstotelijk vastgesteld. Toch gaan er de laatste tijd stemmen op om de contacttijd (met name in het eerste jaar) te verhogen naar minimaal twaalf uur per week. In de prestatieafspraken is daarom een norm van twaalf uur per week als minimum voor het eerste jaar vastgelegd. Om de mening van studenten hierover te peilen, zijn in de Studentenmonitor Hoger Onderwijs in 2012 aan eerstejaarsstudenten vragen voorgelegd over contacttijd. Niet alleen is aandacht besteed aan de tijd die studenten besteden aan onderwijs (hoorcolleges, werkcolleges, practica etc.), maar er is ook ingegaan op de tevredenheid over het aantal contacturen en de toegevoegde waarde en de functie van contacturen voor de binding met de opleiding en met de medestudenten. Hierbij moet worden opgemerkt dat het gaat om de deelname aan contacturen, niet om de geprogrammeerde of de gerealiseerde (daadwerkelijk aangeboden) contacttijd. Het aandeel studenten met meer dan twaalf contacturen per week stijgt significant van 62 procent in 2011 naar 65 procent in 2012 (tabel 5.9: hbo van 65% naar 68% en wo van 57% naar 6%). De stijging zien we vooral bij eerstejaars: daar stijgt het aandeel studenten met twaalf of meer contacturen van 76 procent naar 80 procent (hbo van 81% naar 85% en wo van 67% naar 73%).

Tabel 5.9: Percentage studenten met meer dan twaalf contacturen per week

		Hbo		Wo		Ho	
		Gem.	n	Gem.	n	Gem.	n
2011	Eerstejaars	81	1.902	67	2.210	76	4.112
	Ouderejaars	58	5.090	52	4.942	56	10.032
	Totaal	65	6.992	57	7.152	62	14.144
2012	Eerstejaars	85	885	73	1.420	80	2.305
	Ouderejaars	60	2.179	55	3.170	58	5.349
	Totaal	68	3.064	61	4.590	65	7.654

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Bachelor voltijd.

Op de vraag of studenten de contacttijd die ze krijgen aangeboden voldoende vinden, antwoordt ongeveer een kwart van de eerstejaars dat zij het aantal contacturen te weinig vinden (tabel 5.10). Deze studenten hebben tussen 11,8 en 12,5 contacturen per week (tussen 12,3 en 13,4 in het hbo en tussen 10,6 en 11,3 in het wo). Bijna 70 procent van de studenten vindt het aantal contacturen precies goed (67% in het hbo en 72% in het wo). Gemiddeld heeft de groep studenten die het aantal contacturen precies goed vindt tussen 17,5 en 18 contacturen per week (in het hbo tussen 18,9 en 19,7 en in het wo tussen 15,5 en 16). Komt het aantal contacturen boven de 23 à 24, dan zijn studenten van mening dat er te veel contactmomenten zijn. Op basis hiervan kunnen we concluderen dat naar de mening van studenten de vastgelegde ondergrens van twaalf uur per week begeleide onderwijstijd (in fysieke aanwezigheid van een docent) wellicht nog aan de lage kant is.

Tabel 5.10: Oordeel eerstejaars over contacttijd en gemiddeld aantal contacturen

	Hbo		Wo		Ho	
	%	Uren (min-max)	%	Uren (min-max)	%	Uren (min-max)
Te weinig	26	12,3 - 13,4	22	10,6 - 11,3	24	11,8 - 12,5
Goed	67	18,9 - 19,7	72	15,5 - 16,0	69	17,5 - 18,0
Te veel	7	24,8 - 27,7	6	23,0 - 25,2	7	24,5 - 26,3
Totaal	100	17,6 - 18,3	100	15,0 - 15,5	100	16,7 - 17,1

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2012; bewerking ResearchNed. Alleen eerstejaars bachelor voltijd; contacturen: 95%-betrouwbaarheidsintervallen. n-hbo= 4.626; n-wo=3.081.

Vervolgens is (in 2012) aan eerstejaarsstudenten gevraagd in hoeverre de contacturen op de instelling een toegevoegde waarde hebben bovenop de tijd die de student zelf besteedt aan de studie en in hoeverre de contacturen op de instelling belangrijk zijn om beter contact dan wel meer binding te houden met de opleiding en medestudenten. Tabel 5.11 toont de percentages onderscheiden naar hbo en wo. Van de eerstejaarsstudenten is 61 procent van mening dat de contacttijd veel toegevoegde waarde heeft (56% in het hbo en 69% in het wo). Voor 30 procent heeft de contacttijd enigszins toegevoegde waarde. De groep studenten die twijfelen aan de toegevoegde waarde van de contacttijd is erg klein (in totaal 9%; 11% in het hbo en 7% in het wo).

Tabel 5.11: Oordeel eerstejaars over toegevoegde waarde contacttijd en de mate waarin de contacttijd bijdraagt aan de binding die men met de opleiding heeft (percentages)

	Hbo	Wo	Ho
Toegevoegde waarde contacttijd			
Nauwelijks	11	7	9
Enigszins	34	25	30
Veel	56	69	61
Contacttijd functioneel voor binding			
Onbelangrijk voor binding	4	5	4
Enigszins belangrijk voor binding	13	12	13
Belangrijk voor binding	83	83	83

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2012; bewerking ResearchNed. Alleen eerstejaars bachelor voltijd; n-hbo=5.341; n-wo=3.335.

Naast de functie van contacttijd voor onderwijsdoeleinden, is er ook een functie in het kader van binding of sociale integratie. Uit diverse onderzoeken is gebleken dat de sociale integratie of de binding die men ervaart in de opleiding van grote waarde is bij het voorkomen van studieuitval.
Ook de eerstejaarsstudenten zijn massaal van mening dat de contacttijd deze functie daadwerkelijk heeft: 83 procent vindt de contacttijd belangrijk voor de binding met de opleiding. Tussen twaalf en dertien procent ziet het belang enigszins in en een kleine minderheid (4% à 5%) ziet in het kader van binding geen functie voor contacttijd.

5.5.3 Ervaren studielast

In deze paragraaf gaan we nader in op de ervaren studielast van studenten. Dit zou een ander licht kunnen werpen op de ingevoerde en (wellicht) nog in te voeren beleidsmaatregelen. Om na te gaan of er sprake is van differentiële verschillen besteden we ook aandacht aan de zwaarte van de studie naar achtergrondkenmerken. Aan de studenten is de volgende vraag voorgelegd: 'Eén studiepunt staat gelijk aan 28 uur studeren (contacttijd en zelfstudie samen). Dus voor een vak van vier EC moet je 112 uur studeren. Hoe ervaar jij deze studielast?'. Studenten konden daarbij aangeven of ze minder tijd nodig hebben, of de tijd overeenkomt met de bestede tijd of dat ze meer tijd nodig hebben.

De indicator die de studeerbaarheid aanduidt is ingedeeld op een schaal die loopt van 1 tot en met 5 (1=veel minder tijd nodig; 5=veel meer tijd nodig). Deze indicator hebben we voor tabel 5.12 onderverdeeld in drie groepen: de groep die aangeeft voornamelijk minder tijd nodig te hebben dan ervoor staat (score 1 en 2), de groep waarbij de bestede tijd in balans is met de geprogrammeerde tijd (score 3) en de groep die aangeeft veel meer tijd nodig te hebben dan ervoor staat (score 4 en 5).

Tabel 5.12: Oordeel bachelors over de studeerbaarheid (is de studie te doen in de tijd die er voor staat: percentages)

	Hbo			Wo			Ho		
	Eerste-jaars	Oudere-jaars	Hbo	Eerste-jaars	Oudere-jaars	Wo	Eerste-jaars	Oudere-jaars	Ho
Minder tijd nodig	49	53	52	57	54	55	52	53	53
Evenveel tijd nodig	33	29	30	29	29	29	31	29	30
Meer tijd nodig	18	18	18	15	17	16	17	18	18
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2012; bewerking ResearchNed. Bachelor voltijd; n-hbo=5.811; n-wo=3.486.

In totaal 53 procent van de studenten in het hoger onderwijs geeft aan dat zij doorgaans de onderdelen kunnen afronden in minder tijd dan ervoor staat; bij 30 procent is er sprake van een goede balans; in totaal achttien procent van de studenten moet meer tijd investeren dan de opleiding heeft geprogrammeerd. Wo-studenten kunnen vaker dan hbo-studenten onderdelen afronden in minder tijd dan door de opleiding is geprogrammeerd.

Tabel 5.13 toont de relatie tussen studeerbaarheid en achtergrondkenmerken. In deze analyse is het gemiddeld eindexamencijfer in het voortgezet onderwijs meegenomen als indicator voor de aanleg van de student. De weergegeven resultaten zijn hiervoor dus gecorrigeerd.

Tabel 5.13: Relatie tussen studeerbaarheid en achtergrondkenmerken

			Minder tijd nodig	Evenveel tijd nodig	Meer tijd nodig	X^2	
Hbo	Functiebeperking	Geen last van functiebeperking	54	31	16	124,15	**
		Last van functiebeperking	40	27	33		
	Geslacht	Man	57	28	15	46,70	**
		Vrouw	48	32	20		
	Woonsituatie	Thuiswonend	54	29	17	13,99	**
		Uitwonend	49	32	20		
	Etniciteit	Autochtoon	52	30	18	9,65	**
		Allochtoon	45	34	21		
	Sociale klasse	Laag	47	32	21	20,77	**
		Midden	52	31	17		
		Hoog	54	27	19		
Wo	Functiebeperking	Geen last van functiebeperking	58	29	13	112,75	**
		Last van functiebeperking	37	27	35		
	Geslacht	Man	62	23	15	65,21	**
		Vrouw	49	34	18		
	Bèta	Overig	58	28	13	64,76	**
		Bèta	47	30	24		
	Etniciteit	Autochtoon	55	29	16	17,31	**
		Allochtoon	51	24	25		
	Sociale klasse	Laag	46	31	23	33,16	**
		Midden	55	29	15		
		Hoog	58	27	15		
Ho	Functiebeperking	Geen last van functiebeperking	55	30	15	234,47	**
		Last van functiebeperking	39	27	34		
	Geslacht	Man	59	26	15	103,49	**
		Vrouw	48	32	20		
	Bèta	Overig	54	29	17	26,94	**
		Bèta	49	31	21		
	Etniciteit	Autochtoon	53	29	17	16,68	**
		Allochtoon	47	30	22		
	Sociale klasse	Laag	47	32	21	46,58	**
		Midden	53	30	16		
		Hoog	56	27	17		

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2012; bewerking ResearchNed. Bachelor voltijd; gewogen aantallen: n-ho=9.298; n-hbo=5.812; n-wo=3.486.

Als eerste valt op dat zowel in het hele hoger onderwijs als in het hbo en wo afzonderlijk, mannen (59%) vaker een onderdeel kunnen afronden in minder dan de tijd die ervoor staat dan vrouwen (48%). Dit geldt ook voor studenten die geen last hebben van een functiebeperking (55%) in vergelijking met studenten die last hebben van een functiebeperking (39%) en (in het wo) voor niet-bètastudenten (58%) in vergelijking met bètastudenten (47%). In het hbo zien we ook verschillen naar woonsituatie: meer thuiswonende (54%) dan uitwonende (49%) hbo-studenten geven aan onderdelen af te kunnen ronden in minder dan de geprogrammeerde tijd. Niet-westers allochtonen kunnen minder vaak (47%) dan autochtonen (53%) onderdelen in minder tijd afronden. Dit geldt ook voor studenten die uit een lagere sociale klasse komen (47% vs. 53 à 56% in de overige sociale milieus). Er is geen verschil in ervaren studielast tussen eerstejaars en ouderejaars en tussen wel en geen topsporters.

5.6 Verdieping en verbreding

De ingevoerde c.q. voorgenomen beleidsmaatregelen hebben tot doel de rendementen te verhogen en studievertraging of studieuitval te reduceren. Studenten zullen hun studie moeten voltooien binnen de nominale studieduur + 1 jaar. Dit alles kan tot gevolg hebben dat de student bewust afziet van verdiepende of verbredende activiteiten in de opleiding of kan, in het algemeen, gevolgen hebben voor de ontplooiing van de student naast zijn studie. De maatschappij heeft ook behoefte aan studenten die meer hebben gedaan dan nominaal studeren, zoals het participeren in besturen of medezeggenschapsraden of het volgen van een deel van de opleiding of de stage in het buitenland. In deze paragraaf gaan we na in hoeverre het aandeel studenten met studiegerelateerde buitenlandervaring of bestuurlijke ervaring verandert.

5.6.1 Studiegerelateerde buitenlandervaring

In de Studentenmonitor is gevraagd of studenten een tijd in het buitenland hebben doorgebracht voor studiegerelateerde activiteiten. De vraag luidde: 'Ben je naar het buitenland geweest voor studiegerelateerde activiteiten (bijv. stage/scriptie, coschappen, onderwijs, cursus, scriptie)?'. In 2011 had in totaal ruim dertien procent van de studenten (voltijd bachelor) enige tijd doorgebracht in het buitenland voor studiedoeleinden (tabel 5.14). Dit percentage is in het hbo significant hoger dan in het wo (14,1% vs. 11,7%). Zowel in het hbo als in het wo zien we in 2012 een significante stijging van het aandeel studenten met buitenlandervaring. In het hbo is deze stijging groter (van 14,1% naar 19,6%) dan in het wo (van 11,7% naar 13,6%). Hierbij moet voor het wo worden opgemerkt dat het hier bachelorstudenten betreft; wo-studenten gaan vooral tijdens de masterfase naar het buitenland (zie paragraaf 6.4 op pagina 114).

Tabel 5.14: Percentage studenten met studiegerelateerde buitenlandervaring

	2011		2012	
	%	n	%	n
Hbo	14,1	1.234	19,6	754
Wo	11,7	907	13,6	689
Ho	13,4	2.141	17,4	1.443

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Bachelor voltijd. Verschillen zijn significant (p≤0,01).

Dat in het hbo deze resultaten grotendeels veroorzaakt worden door het feit dat studenten significant vaker dan wo-studenten stage lopen in het buitenland blijkt uit tabel 5.15. In deze tabel zijn zowel de studenten weergegeven met buitenlandervaring als de totale populatie.

Maar liefst 57 procent van de hbo-studenten met buitenlandervaring liep in 2011 stage in het buitenland tegenover achttien procent van de wo-studenten. Wo-studenten gaan vaker naar het buitenland voor hun reguliere opleiding en volgen iets vaker dan hbo-studenten een summer school of een talencursus. Het aandeel studenten dat naar het buitenland ging voor stage of een talencursus is in het hbo gedaald. Dit geldt ook voor het aandeel in het wo dat een talencursus volgde.

Tabel 5.15: Soort buitenlandervaring (%) naar soort hoger onderwijs: t.o.v. bachelorstudenten met buitenlandervaring t.o.v. populatie voltijd bachelors (tussen haakjes)

	Hbo		Wo		Ho	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Opleiding	38 (5,4)	42 (8,3)	57 (6,7)	58 (7,9)	44 (5,8)	47 (8,1)
Stage	57 (8,1)	40 (7,9)	18 (2,1)	15 (2,1)	46 (6,2)	33 (5,8)
Onderzoek	7 (1,0)	8 (1,6)	6 (0,7)	7 (0,9)	7 (0,9)	8 (1,3)
Summer school	2 (0,3)	3 (0,5)	7 (0,8)	8 (1,0)	3 (0,5)	4 (0,7)
Talencursus	9 (1,2)	6 (1,2)	17 (2,0)	11 (1,4)	11 (1,5)	7 (1,3)
Anders	12 (1,7)	16 (3,1)	13 (1,6)	18 (2,5)	12 (1,7)	16 (2,9)

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Bachelor voltijd (n=3.584).

Ten opzichte van de totale studentenpopulatie zien we in het hbo een stijging van het aandeel studenten dat naar het buitenland gaat voor de reguliere opleiding (van 5,4% naar 8,3%) en van hbo-studenten die naar het buitenland gaan voor onderzoek (van 1,0% naar 1,6%) of voor andere studiegerelateerde activiteiten (van 1,7% naar 3,1%). Dit laatste geldt ook voor het wo (van 1,6% naar 2,5%). Er zijn met verschillen tussen eerstejaars en ouderejaars: weinig eerstejaars hebben logischerwijs ervaring met het volgen de studie in het buitenland. Verder hebben bètastudenten minder vaak een deel van de opleiding doorgebracht in het buitenland. Dit geldt ook voor thuiswonenden in vergelijking met uitwonenden. Het percentage studenten met buitenlandervaring stijgt bovendien naarmate de sociale klasse stijgt.

Figuur 5.16 toont de percentages hbo-bachelors met studiegerelateerde buitenlandervaring. In deze figuur zien we duidelijk de eerdergenoemde verschillen tussen eerstejaars en ouderejaars, bètastudenten en overige studenten, thuis- en uitwonende studenten en tussen de sociale klassen. Ook blijkt duidelijk dat er sinds 2011 sprake is van een stijging van het percentage hbo-studenten dat naar het buitenland gaat voor de studie. Deze stijging is in het hbo groter dan in het wo en ook groter dan in het totale hoger onderwijs. De stijging is in het hbo bij alle doelgroepen significant, met uitzondering van studenten met een functiebeperking, allochtone studenten en topsporters.

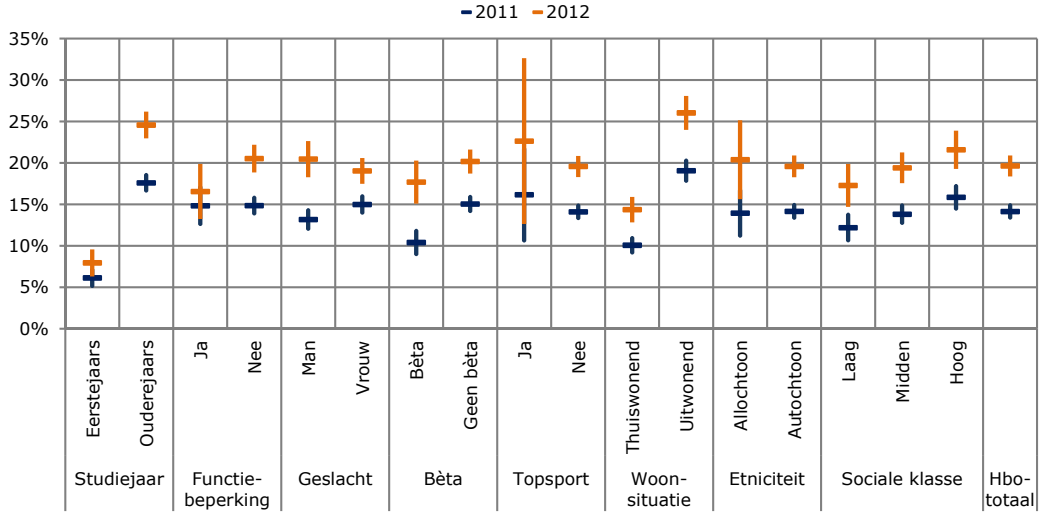

Figuur 5.16: Percentage hbo-bachelors voltijd met studiegerelateerde buitenlandervaring naar achtergrondkenmerken: 95%-betrouwbaarheidsintervallen

Ook in het wo is een positieve trend zichtbaar (figuur 5.17), al is deze minder sterk dan in het hbo. Een positieve ontwikkeling ten aanzien van studiegerelateerde buitenlandervaring is waar te nemen bij de bètastudenten die in 2012 langzaam hun achterstand op de niet-bèta's inlopen. Verder is er een positieve trend waar te nemen bij de ouderejaars bachelors in het wo. Hierdoor is het verschil tussen eerstejaars en ouderejaars in het aandeel studenten met buitenlandervaring in 2012 groter geworden. De overige verschillen zijn niet significant.

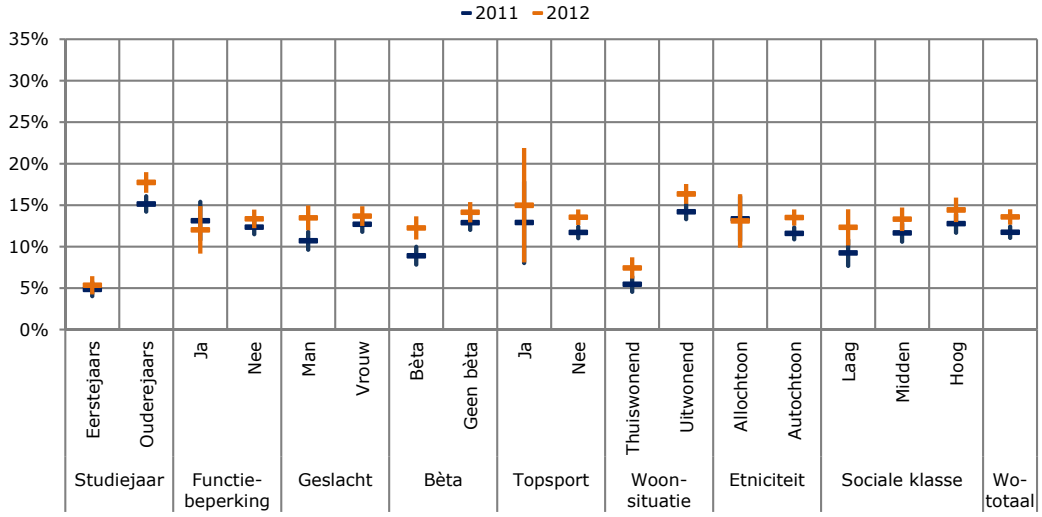

Figuur 5.17: Percentage wo-bachelors voltijd met studiegerelateerde buitenlandervaring naar achtergrondkenmerken: 95%-betrouwbaarheidsintervallen

Op de vraag of studenten plannen hebben om in de toekomst naar het buitenland te gaan antwoordt 34 procent dat ze dit niet van plan zijn (tabel 5.16): 38 procent is wel voornemens om naar het buitenland te gaan en 19 procent weet het nog niet. Opvallend is dat met name studenten die nog niet naar het buitenland zijn geweest het vaakst zeggen dit ook niet van plan te zijn (46% tegenover 30% van de studenten die al buitenlandervaring hebben). Dit laatste fenomeen zien we meer in het hbo dan in het wo. Voor wo-studenten geldt wellicht dat men veeleer in de masterfase dan in de bachelorfase naar het buitenland wil gaan. Toch zegt ongeveer een derde van de wo-bachelors zonder buitenlandervaring dat zij ook niet naar het buitenland zullen gaan.

Ten aanzien van buitenlandplannen in de toekomst zijn er geen opzienbarende veranderingen tussen 2011 en 2012. Wel kunnen we concluderen dat, als studenten eenmaal een deel van hun studie in het buitenland hebben doorgebracht, zij eerder geneigd zijn om in de toekomst nog een keer te gaan. Ongeacht het feit of studenten wel of geen buitenlandervaring hebben, zijn de toekomstplannen van hbo- en wo-studenten ten aanzien hiervan verschillend. In vergelijking met het hbo willen relatief veel wo-studenten in de toekomst naar het buitenland (46% vs. 32%).

Tabel 5.16: Percentage studenten dat in de toekomst voor de studie naar het buitenland wil gaan

		Hbo		Wo		Ho	
		2011	2012	2011	2012	2011	2012
Geen buitenlandervaring							
Toekomst naar buitenland	Weet niet	18	18	19	20	18	19
	Nee	54	52	38	36	48	46
	Ja	28	29	43	44	33	35
Met buitenlandervaring							
Toekomst naar buitenland	Weet niet	18	21	18	17	18	20
	Nee	30	34	21	21	27	30
	Ja	53	46	61	63	55	51
Totaal							
Toekomst naar buitenland	Weet niet	18	19	19	20	18	19
	Nee	50	49	36	34	46	43
	Ja	32	32	46	46	36	38

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Bachelor voltijd.

Ten aanzien van internationale mobiliteit van studenten kunnen we concluderen dat verhoudingsgewijs meer hbo- dan wo-studenten studiegerelateerde buitenlandervaring hebben; een groot deel van de hbo-studenten met buitenlandervaring heeft vooral stage gelopen in het buitenland. In het hbo is het aandeel studenten met studiegerelateerde buitenlandervaring tussen 2011 en 2012 bovendien harder gestegen dan in het wo.

Heeft men eenmaal de studie voor een deel in het buitenland vormgegeven dan is de bereidheid om nogmaals te gaan groter. Gaat het om internationale mobiliteit in de toekomst, dan zijn het met name de wo-studenten die hiervoor opteren. Dit toekomstperspectief was in 2011 vergelijkbaar met 2012. Hierbij moeten we opmerken dat het hier gaat om de bachelorstudenten. Masterstudenten zijn in deze analyses buiten beschouwing gelaten. Als deze plannen ook daadwerkelijk gerealiseerd worden in de toepkomst dan zal in het wo ongeveer de helft van de studenten enige studie-ervaring in het buitenland opdoen; in het hbo tussen de 38 en 43 procent.

5.6.2 Bestuurswerk

Aan studenten is gevraagd of zij in desbetreffende studiejaren tijd hebben besteed aan bestuurswerk. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen bestuurstaken aan de instelling en bestuurstaken voor studentenorganisaties. Daarnaast is het totale percentage studenten dat bestuurswerk verricht weergegeven. Omdat studenten soms meer dan één bestuursfunctie hebben, tellen de afzonderlijke bestuurstaken (instelling en studentenorganisaties) niet zonder meer op tot het totaal. Figuur 5.18 toont de 95%-betrouwbaarheidsintervallen.

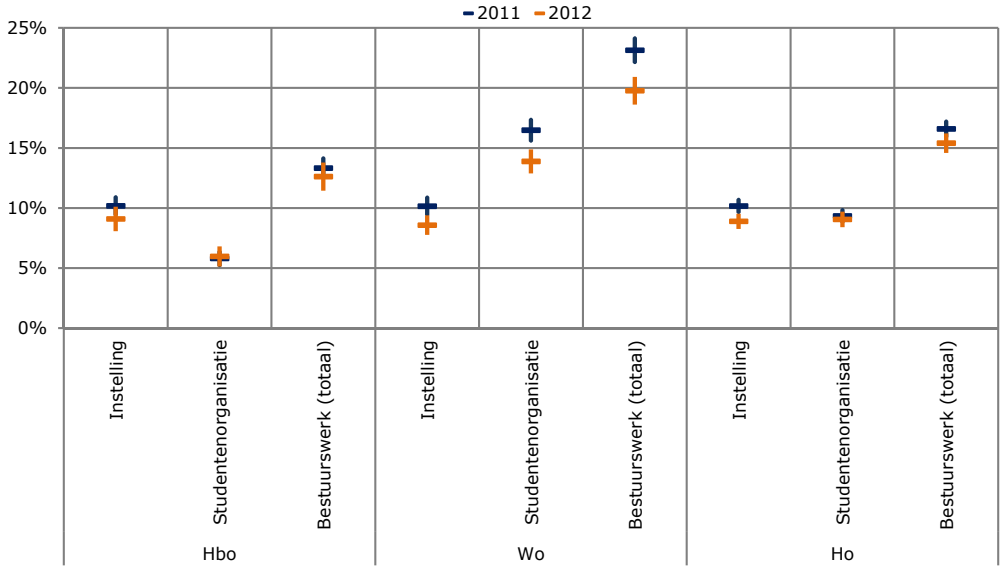

Figuur 5.18: Percentage bachelors (voltijd) met bestuurstaken: 95%-betrouwbaar-heidsintervallen

Bestuurswerk aan de instelling is aan de orde bij respectievelijk tien (2011) en negen procent (2012) van de hbo-bachelors en bij respectievelijk tien (2011) en acht procent (2012) van de wo-bachelors. Bestuurswerk bij studentenorganisaties komt significant vaker voor bij wo-bachelors (resp. 16% en 14%) dan bij hbo-bachelors (9% in beide jaren). In 2012 daalt in het wo het percentage studenten dat bestuurswerk verricht (zowel aan de instelling als bij studentenorganisaties) significant van 23 naar 20 procent.

Uit een nadere analyse is gebleken dat bepaalde groepen vaker bestuurstaken aan de instelling vervullen dan andere groepen: ouderejaars (10,1% vs. 8,9% eerstejaars), mannen (10,9% vs. 8,8% vrouwen), topsporters (13% vs. 9,7% niet-topsporters), uitwonende studenten (11,5% vs. 7,7% thuiswonende studenten) en hogere sociale klasse (11,1% vs. 8,8% lagere sociale klasse). Deze verschillen zien we eveneens terug bij studenten die actief zijn in studentenorganisaties. Bestuurstaken bij studentenorganisaties komen daarenboven ook vaker voor bij bètastudenten (13% vs. 8,1% bij niet-bètastudenten). De conclusie is dat ouderejaars, mannen, topsporters, uitwonende studenten, de hogere sociale klasse en bètastudenten domineren in de bestuurlijke arena, zowel binnen de instelling als in studentenorganisaties.

Tabel 5.17 toont het gemiddeld aantal uren dat studenten besteden aan bestuurswerk (alleen voor de studenten die bestuurswerk verrichten; de overige studenten zijn hier buiten beschouwing gelaten). Gemiddeld besteden de bestuurlijk actieve studenten aan de instelling ongeveer vier uur per week aan hun bestuurstaken (3,4 in het hbo en 4,4 à 4,9 in het wo). Heeft het bestuurswerk betrekking op studentenorganisaties dan kost dat aanzienlijk meer tijd: zo'n 6,8 uur per week. Wo-studenten besteden aan beide soorten bestuurswerk meer tijd dan hbo-studenten. Er zijn geen verschillen in de tijdbesteding aan bestuurswerk tussen 2011 en 2012.

Tabel 5.17: Tijdbesteding aan bestuurswerk (gemiddeld in uren per week)

	2011		2012	
	Uren per week	n	Uren per week	n
Hbo				
Tijdbesteding bestuurswerk instelling	3,4	727	3,4	287
Tijdbesteding bestuurswerk studentenorganisatie	5,4	417	5,4	181
Tijdbesteding bestuurswerk (totaal)	4,9	956	5,0	399
Wo				
Tijdbesteding bestuurswerk instelling	4,4	758	4,9	433
Tijdbesteding bestuurswerk studentenorganisatie	7,8	1.136	7,7	705
Tijdbesteding bestuurswerk (totaal)	7,5	1.648	7,5	1.003
Ho				
Tijdbesteding bestuurswerk instelling	3,7	1.485	4,0	720
Tijdbesteding bestuurswerk studentenorganisatie	6,8	1.553	6,8	886
Tijdbesteding bestuurswerk (totaal)	6,1	2.604	6,3	1.402

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Bachelor voltijd: ongewogen aantallen; betreft alleen studenten met bestuurswerk.

5.7 Betaalde arbeid

5.7.1 Werkende studenten

In de Studentenmonitor is gevraagd naar de tijd die studenten hebben besteed aan betaald werk. In figuur 5.19 is te zien welk percentage van alle bachelors dit betreft. In het hoger onderwijs besteedde in 2011 70 procent van de studenten tijd aan betaalde arbeid; in 2012 was dit 69 procent: in beide jaren in het hbo 71 procent en in het wo 67 procent.

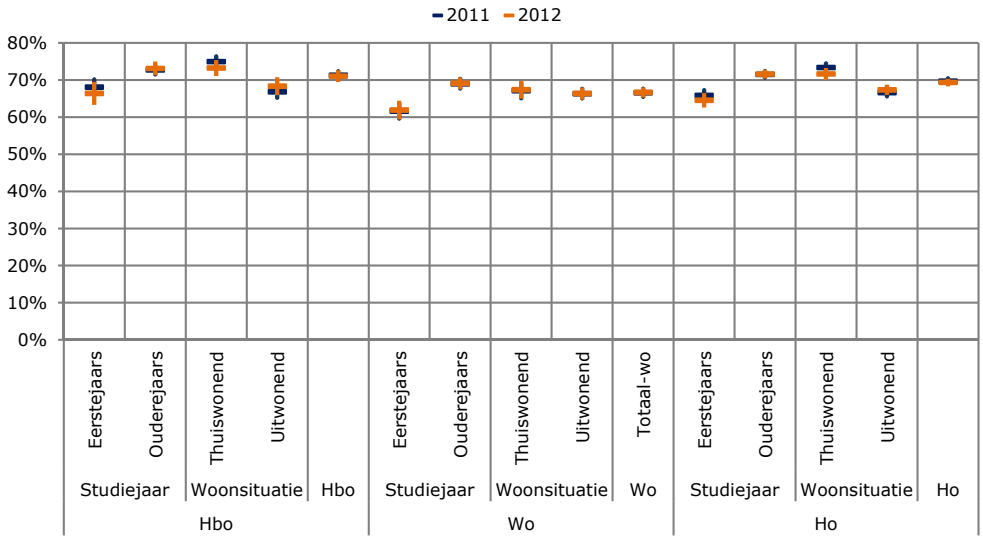

Figuur 5.19: Percentage bachelors die tijd hebben besteed aan betaalde arbeid naar soort hoger onderwijs, studiejaar en woonsituatie

Allereerst blijkt dat, vergeleken met ouderejaars, relatief weinig eerstejaarsstudenten een betaalde baan hebben. Dit verschil is significant en geldt zowel voor hbo-bachelors als voor wo-bachelors. In het hbo hebben relatief veel bachelorstudenten die thuis wonen een betaalde baan. In het wo is dit niet het geval. Er lijkt een lichte daling te zijn van het aandeel studenten met een betaalde baan tussen 2011 en 2012. Deze daling is echter niet significant. We zien relatief weinig werkenden bij studenten met een functiebeperking, bètastudenten en allochtone studenten. In het wo werken verhoudingsgewijs meer vrouwen dan mannen; in het hbo is het aandeel mannen en vrouwen met betaald werk gelijk. Deze gegevens zijn niet opgenomen in figuur 5.19.

5.7.2 Tijdbesteding aan betaalde arbeid

Werkende studenten besteedden in 2011 gemiddeld 11,7 uur per week aan hun baan; in 2012 is dit licht gedaald naar 11,3 uur per week (figuur 5.20). Deze daling, die we zowel in het hbo als in het wo zien, is gering doch wel significant. Er zijn verschillen naar achtergrondkenmerken. Niet alleen werkt een groter deel van de hbo-studenten, zij besteden in vergelijking met de wo-studenten ook meer tijd aan betaalde arbeid. Dit geldt eveneens voor de ouderejaarsstudenten in vergelijking met de eerstejaars. Bètastudenten werken minder vaak en besteden, als zij werken, minder tijd aan hun betaalde baan. Allochtone studenten werken minder vaak, maar als zij werken besteden ze daar in vergelijking met autochtone studenten meer tijd aan. Er zijn geen verschillen tussen de sociale klassen naar het aandeel studenten dat een baan heeft. Wel zien we dat studenten uit de lagere sociale klasse meer tijd besteden aan betaald werk.

In figuur 5.20 zijn tevens de percentages studenten weergegeven die minder dan tien uur per week werken, tussen tien en zestien uur werken en meer dan zestien uur werken. In totaal 43 procent van de studenten besteedt minder dan tien uur per week aan betaalde arbeid (39% in het hbo en 50% in het wo); 40 procent (41% in het hbo en ongeveer 37% in het wo) werkt tussen tien en zestien uur en achttien procent werkt meer dan zestien uur per week (17 à 20% in het hbo en 12 à 13% in het wo).

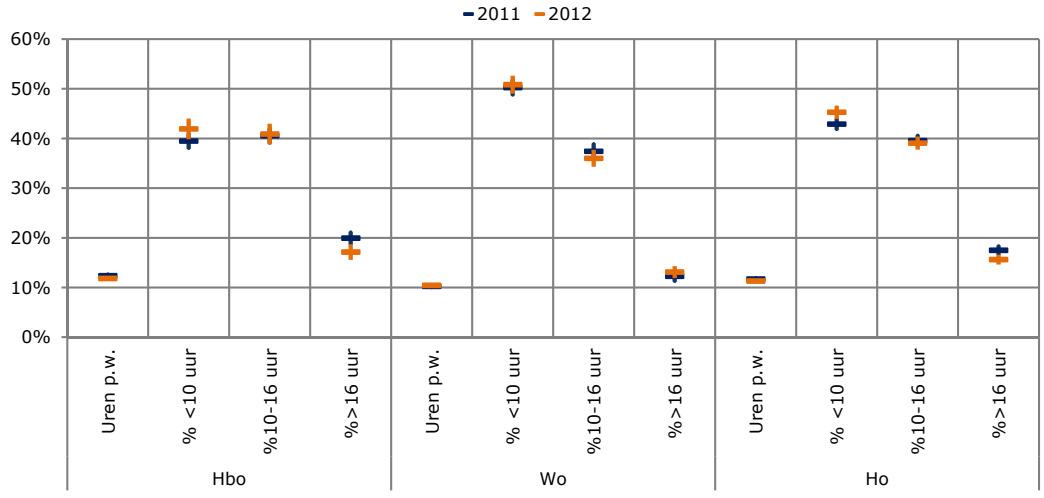

Figuur 5.20: Tijdbesteding aan betaald werk in uren per week en het percentage studenten dat minder dan 10, tussen 10 en 16 en meer dan 16 uur per week betaalde arbeid verricht

In het hbo daalt het percentage studenten dat meer dan zestien uur in de week werkt ten faveure van het aantal studenten dat minder dan tien uur in de week werkt. We kunnen concluderen dat er in het hbo meer studenten werken en dat zij ook meer uren werken dan in het wo. In het wo blijft de tijd die studenten besteden aan betaalde arbeid redelijk stabiel; in het hbo neemt de tijdbesteding aan betaalde arbeid af. Dit laatste wordt met name veroorzaakt door een afname van het percentage studenten dat meer dan zestien uur per week werkt.

5.7.3 De balans tussen werk en studie

De tijd die studenten aan hun studie besteden neemt licht af naarmate zij meer tijd aan betaalde arbeid besteden. Studenten die niet werken, besteden 39 uur per week aan de studie; werken studenten minder dan tien uur dan daalt dit licht naar 38 uur. Voor studenten die tussen tien en zestien uur werken, geldt dat zij 37 uur aan de studie besteden; meer dan zestien uur werken leidt tot een gemiddelde studietijd van 35 uur.

Aan studenten is gevraagd in hoeverre de tijd die zij besteden aan betaalde arbeid ten koste gaat van de studietijd en de studieresultaten. Dat dit het geval is, blijkt uit tabel 5.18. Op de vraag in hoeverre het verrichten van betaalde arbeid de studieresultaten beïnvloedt, antwoordt twaalf procent van de studenten dat werken leidt tot minder studietijd en lagere resultaten. In de groep studenten die meer dan zestien uur werken (gearceerde deel) loopt dit percentage op tot 24 procent (2011) en 27 procent (2012) en zelfs tot 37 procent in het wo. Een kwart van de studenten (22% in 2012) geeft aan dat werken evenwel leidt tot minder studietijd, maar dat dit niet ten koste gaat van de resultaten.
Werken studenten meer dan zestien uur per week (cursieve cijfers), dan leidt dit voor 35 procent (32% in 2012) tot minder studietijd, maar niet tot minder resultaat; in de groep die tien tot zestien uur werkt, is dit het standpunt van 28 procent van de studenten (26% in 2012). Werkt men minder dan tien uur, dan is de invloed gering (onderstreepte cijfers). Zo'n 80 procent van de studenten die minder dan tien uur werken, geeft aan dat er geen invloed is op de studietijd; dit geldt voor ongeveer 60 procent van de studenten die tien tot zestien uur werken en voor ruim 40 procent van de studenten die meer dan zestien uur werken.

Tabel 5.18: Invloed van baan op studie (kolompercentages)

		<10 uur		10-16 uur		>16 uur		Totaal	
		2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Minder studietijd en lagere studieresultaten	Hbo	4	4	11	11	20	22	10	10
	Wo	9	6	17	18	37	37	16	15
	Ho	6	5	13	14	24	27	12	12
Minder studietijd, maar gelijke studieresultaten	Hbo	16	14	*26*	*25*	*35*	*32*	24	22
	Wo	20	17	*33*	*28*	*33*	*31*	27	23
	Ho	17	15	*28*	*26*	*35*	*32*	25	22
Evenveel studietijd	Hbo	80	82	63	64	45	46	65	68
	Wo	71	76	50	53	30	32	57	61
	Ho	77	80	59	60	41	42	63	65

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Bachelor voltijd.

Ook de tevredenheid over de balans tussen werk en studie neemt af naarmate studenten meer tijd besteden aan betaalde arbeid[11]. In totaal is 66 procent tevreden over de balans tussen studie en werk (tabel 5.19). De breuklijn ligt op ongeveer tien uur werken per week. Indien studenten meer dan tien uur per week werken, neemt de tevredenheid over de balans tussen werk en studie af.

Tabel 5.19: Tevredenheid over de balans opleiding-werk naar uren betaalde arbeid en jaar (%)

		% <10 uur		10-16 uur		>16 uur		Totaal	
		Ontevreden	Tevreden	Ontevreden	Tevreden	Ontevreden	Tevreden	Ontevreden	Tevreden
Hbo	2011	6	74	9	67	15	59	9	68
	2012	8	70	8	67	14	54	9	66
Wo	2011	7	73	10	66	18	49	10	67
	2012	9	72	12	65	26	49	12	66
Ho	2011	6	74	9	67	16	56	9	68
	2012	8	71	10	66	18	52	10	66

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Bachelor voltijd; tussencategorie is buiten beschouwing gelaten.

Gecorrigeerd voor tijdbesteding aan studie, werk en achtergrondkenmerken neemt de tevredenheid over de balans tussen werk en studie over het geheel genomen af (tabel 5.20). De tevredenheid neemt toe naarmate studenten meer tijd aan hun studie besteden en af naarmate men meer uren per week werkt. Werkt men tien uur of minder, dan is men meer tevreden over de balans dan wanneer men helemaal niet werkt of meer dan tien uur werkt. Overigens is het negatieve effect van werken op de tevredenheid over de balans groter dan het positieve effect van studietijd. Studenten die last hebben van een beperking zijn minder tevreden over de studie-werkbalans dan studenten zonder functiebeperking. Dit geldt eveneens voor uitwonende studenten, allochtone studenten en studenten uit de lagere sociale klasse in vergelijking met thuiswonenden, studenten uit de hogere sociale klasse en autochtone studenten.

Tabel 5.20: Tevredenheid over de balans tussen opleiding en studie (1=ontevreden; 5=tevreden)

	B	Bèta	t	Sig.	
(Constant)	3,12		47,48	0,00	
Studiejaar (0=2011)	-0,05	-0,03	-2,88	0,00	**
Tijdbesteding aan betaalde baan (uren per week)	-0,01	-0,09	-6,38	0,00	**
Werk per week (0=0; 1-10=1; >10=0)	0,07	0,04	2,81	0,00	**
Tijdbesteding aan studie (uren per week)	0,00	0,04	3,56	0,00	**
Soort hoger onderwijs (0=hbo)	-0,01	-0,01	-0,48	0,63	
Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	0,02	0,01	1,06	0,29	
Last van functiebeperking (0=nee)	-0,36	-0,14	-13,47	0,00	**
Geslacht (0=man)	0,01	0,01	0,49	0,62	
Bèta (0=nee)	0,04	0,02	1,91	0,06	
Beoefent topsport (0=nee)	-0,07	-0,01	-1,00	0,32	
Woonsituatie (0=thuis)	-0,10	-0,05	-5,23	0,00	**
Allochtoon (0=nee)	-0,19	-0,05	-5,06	0,00	**
Sociale klasse (1-10)	0,07	0,12	11,66	0,00	**
Studievoortgang (percentage behaald)	0,00	0,09	8,88	0,00	**

Bron: OCW Studentenmonitor 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Voltijd bachelor; alleen studenten met baan; ** p≤0,01; n=9.411. Ongestandaardiseerde en gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten.

11 Analyses in Tien jaar Studentenmonitor hebben uitgewezen dat, indien de feitelijke werktijd wordt gerelateerd aan studievoortgang, negatieve gevolgen van werken voor de studievoortgang niet overtuigend in de cijfers worden teruggevonden. De hier gerapporteerde disbalans is subjectief vastgesteld op basis van zelfinschatting.

5.7.4 Redenen om te werken

In de Studentenmonitor is aandacht besteed aan de redenen die studenten hebben om een bijbaan te hebben (tabel 5.21). Op de eerste plaats werken studenten om te voorzien in levensonderhoud of om extra uitgaven te kunnen doen. Werken voor levensonderhoud is meer aan de orde in het wo dan in het hbo. Dit heeft ook te maken met de woonsituatie van studenten; het wo kent immers meer uitwonende studenten dan het hbo: het kunnen voorzien in levensonderhoud is met name aan de orde voor uitwonende studenten. Daarnaast is het doen van extra uitgaven vaker een motief voor thuiswonende studenten (niet in tabel). Het voorkomen van een lening of het minimaliseren van het leenbedrag is voor meer dan de helft van de studenten een belangrijk motief om een bijbaan te hebben. Ook het opdoen van werkervaring (56-57%) is een reden voor studenten om naast de studie een baan te hebben. Het motief om te werken om een (verhoging van een) lening te voorkomen, stijgt tussen 2011 en 2012 van 48 naar 53 procent. Ook werken studenten steeds meer om te sparen (van 65% naar 69%). Inhoudelijke motieven (werkervaring, inhoudelijk interessant of aansluiting bij de studie) hebben iets aan belang ingeleverd. De invloed van ouders is iets gestegen sinds 2011 (van 17% naar 19%).

Tabel 5.21: Redenen om te werken (percentages)

	Hbo		Wo		Ho	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Levensonderhoud	68	68	74	73	70	70
Extra uitgaven	67	67	70	69	68	68
Sparen	67	70	62	66	65	69**
Werkervaring	56	56	56	59	56	57
Minder/geen geld hoeven lenen	45	49	55	60	48	53**
Werk inhoudelijk interessant	32	28	34	35	33	31**
Werk sluit aan bij opleiding	22	19	19	19	21	19**
Aangeraden door ouders	17	19	17	19	17	19**
Onvoldoende ouderbijdrage	12	12	14	12	13	12

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Bachelor voltijd; n=13.513;
**p≤0,01: verschillen tussen 2011 en 2012 zijn significant.

Er zijn verschillen naar achtergrondkenmerken (niet in tabel). Werken voor levensonderhoud is relatief vaker aan de orde bij studenten van allochtone afkomst (75% versus 70%), studenten uit lagere sociale milieus (79% vs. 70% bij de middenklasse en 65% bij de hogere klasse) en uitwonende studenten (83% vs. 57%). Daarentegen is werken om extra uitgaven te kunnen doen juist minder aan de orde bij deze groepen. Bij allochtone studenten is dit voor 56 procent van de werkenden een reden (bij 69% van de autochtone studenten). Van de uitwonende studenten werkt 63 procent voor extraatjes (73% van de thuiswonende studenten). Eenzelfde beeld zien we bij de sociale klassen. Daar loopt het percentage studenten dat werkt voor wat extra's op naarmate studenten aangeven uit een hoger milieu te komen (resp. 62%, 69% en 71%). Kijken we naar differentiële trends voor deze groepen dan zien we dat het percentage studenten dat werkt om niet te hoeven lenen, stijgt in 2012. Deze stijging manifesteert zich vooral bij de autochtone studenten (van 48% naar 53%). Bij allochtone studenten blijft dit percentage stabiel op ongeveer 50 procent.

Het percentage studenten dat werkt voor levensonderhoud blijft stabiel, met uitzondering van de lagere sociale klasse; daar daalt het percentage in 2012 licht van 81 naar 77 procent terwijl het bij de middenklasse stabiel blijft op ongeveer 70 procent en bij de hogere klasse op ongeveer 65 procent.

Het percentage studenten dat werkt om niet te hoeven lenen blijft bij de lagere sociale klasse stabiel (ongeveer 55%). Bij de middenklasse en de hogere sociale klasse stijgt dit percentage in 2012 (resp. van 49% naar 55% en van 44% naar 47%). Twee derde van de studenten zonder baan zegt geen tijd te hebben voor een bijbaan (tabel 5.22). Een kwart heeft geen extra geld nodig. Eveneens een kwart van de studenten kan geen werk vinden. Dit laatste wordt vaker genoemd door allochtone studenten (36% vs. 23%) en studenten uit de lagere sociale klasse (33% vs. 26% uit de middenklasse en 20% uit de hogere sociale klasse). Het afzien van een bijbaan vanwege tijdgebrek zien we vaker bij uitwonende studenten (68% vs. 61%) en bij autochtone studenten (61% vs. 57%). Thuiswonenden geven vaker aan geen extra geld nodig te hebben (29% vs. 24%). Dit geldt ook voor autochtone studenten (27% vs. 16%) en studenten uit de hogere sociale klasse (31% vs. 13% uit de lagere sociale klasse en 27% uit de middenklasse).

Tabel 5.22: Redenen om niet te werken (percentages)

	Hbo	Wo	Ho
Geen tijd om naast de studie te werken	66	64	65
Geen extra geld nodig	20	32	26
Kan geen werk vinden	27	24	25
Geen zin om te werken	16	24	20
Kan niet werken	13	8	11

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Bachelor voltijd; deze vraag is gesteld vanaf 2012; n=2.018.

5.7.5 Belang van studie en overige bezigheden

Aan de studenten is gevraagd welk belang zij hechten aan hun opleiding ten opzichte van andere bezigheden en wat op dit moment de voornaamste bezigheid is. Voor 58 procent van de hbo-studenten en 65 procent van de wo-studenten is de opleiding belangrijker dan andere bezigheden. Dit verschil is significant. Het percentage dat de opleiding minder belangrijk vindt dan andere bezigheden is gedaald ten opzichte van 2011 (van 4,8% naar 3,9%). Er zijn geen trendverschillen. Voor 93 procent van de studenten is de studie de voornaamste bezigheid. In het wo neemt het percentage studenten voor wie betaalde arbeid het belangrijkst is iets toe (van 4,3 naar 4,9); in het hbo is er juist een lichte afname (van 6,9% naar 6,3%). Desalniettemin leggen meer hbo- dan wo-studenten het accent bij het werk (6,7% vs. 4,5%: beide jaren samengenomen).

Tabel 5.23: Belang van de opleiding (percentages)

	Hbo		Wo		Ho	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Belang opleiding t.o.v. andere bezigheden						
Belangrijker	58	58	65	65	60	61
Even belangrijk	37	38	31	31	35	35
Minder belangrijk	5	4	4	3	5	4
Voornaamste bezigheid						
Studeren/stage/coschappen	92	93	94	95	93	93
Betaalde arbeid	7	6	4	5	6	6
Zorgtaken	1	1	1	1	1	1

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Bachelor voltijd.

Uit een multivariate analyse naar het belang van de studie ten opzichte van andere bezigheden (gecorrigeerd voor de studievoortgang) blijkt dat de belangrijkste verschillen in de prioriteit die studenten leggen te maken hebben met het soort hoger onderwijs (in het wo legt men vaker de prioriteit bij de studie). Besteden studenten meer tijd aan werken dan daalt de prioriteit die men bij de studie legt. Ouderejaars leggen iets minder dan eerstejaars het accent op de studie; voor allochtonen heeft de studie meer belang dan voor autochtonen. De studievoortgang stijgt overigens lineair met de prioriteit die men bij de studie legt: vindt men de studie belangrijker dan andere zaken dan is de studievoortgang gemiddeld 87 (% behaald); is het belang van studie en andere bezigheden even groot dan is het gemiddelde 85; geeft men de studie weinig prioriteit dan is de gemiddelde voortgang 81.

5.8 Beleidsmaatregelen en studiestrategie

5.8.1 Kennis van de beleidsmaatregelen

Dit onderzoek heeft tot doel te monitoren in hoeverre de beleidsmaatregelen positieve of negatieve gevolgen hebben voor de instroom, studiekeuze, switch- en uitvalgedrag, studiegedrag, tijdbesteding en de mate waarin studenten tijd besteden aan verdiepende en/of verbredende activiteiten. De meting in 2012 is de eerste meting na de invoering van een aantal van de voorgenomen maatregelen. Door de val van het kabinet is een aantal voornemens 'on hold' gezet en is de opzet van deze monitor niet meer in de oorspronkelijke vorm uit te voeren. Er kan geen causale relatie worden gelegd tussen de voorgenomen maatregelen en het gedrag van studenten. Om die reden is in de Studentenmonitor van 2011 en 2012 aan studenten gevraagd of zij als gevolg van de maatregelen hun strategie ten aanzien van hun studie hebben aangepast. Allereerst is aan de studenten gevraagd in hoeverre zij op de hoogte zijn van de beleidsmaatregelen in het hoger onderwijs. Figuur 5.21 laat de 95%-betrouwbaarheidsintervallen zien van deze percentages naar achtergrond-kenmerken. Allereerst valt op dat veel meer wo-studenten (86%) dan hbo-studenten (70%) op de hoogte zijn van de beleidsmaatregelen. In het totale hoger onderwijs is dit percentage in 2011 en in 2012 redelijk stabiel (75% à 76%).

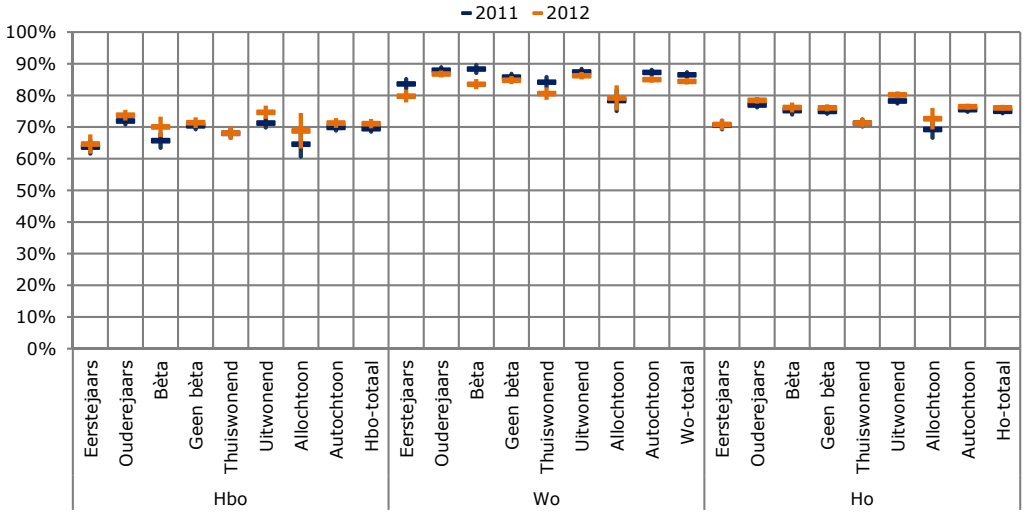

Figuur 5.21: Percentage bachelorstudenten dat op de hoogte is van de beleidsmaatregelen in het hoger onderwijs: 95%-betrouwbaarheidsintervallen

Wel is er sprake van een zogenaamd interactie-effect (zie ook tabel 5.24): de trends in het hbo en wo zijn niet gelijk (zie ook tabel 5.24). In het wo neemt het percentage dat op de hoogte is van de maatregelen af van 87 naar 84 procent. In het hbo blijft het redelijk stabiel. In het wo daalt het percentage studenten dat op de hoogte is van de beleidsmaatregelen bij een aantal doelgroepen (vrouwen, bètastudenten, autochtone studenten, hogere sociale klasse, eerstejaars).

Tabel 5.24: Relatie tussen het percentage studenten dat op de hoogte is van de beleidsmaat-regelen in het hoger onderwijs en achtergrondkenmerken

	B	Bèta	t	Sig.	
(Constant)	61,65		31,43	0,00	
Soort hoger onderwijs (0=hbo)	17,49	0,19	20,36	0,00	**
Studiejaar (0=2011)	2,87	0,03	3,46	0,00	**
Studiejaar * soort hoger onderwijs (1=wo-2012)	-4,36	-0,03	-3,17	0,00	**
Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	7,52	0,08	10,93	0,00	**
Last van functiebeperking (0=nee)	-0,75	-0,01	-0,81	0,42	
Geslacht (0=man)	-0,46	-0,01	-0,69	0,49	
Bèta (0=nee)	-2,49	-0,02	-3,17	0,00	**
Beoefent topsport (0=nee)	-2,96	-0,01	-1,33	0,18	
Woonsituatie (0=thuis)	2,49	0,03	3,77	0,00	**
Allochtoon (0=nee)	-3,85	-0,02	-3,29	0,00	**
Sociale klasse	0,31	0,01	1,56	0,12	
Studievoortgang	-0,01	0,00	-0,37	0,71	

Bron: OCW Studentenmonitor 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Voltijd bachelor; ** p≤0,01; n=18.242. Het betreft afgeronde gewogen aantallen. Ongestandaardiseerde en gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten.

5.8.2 Beleidsmaatregelen en studiestrategie

De gedragsveranderingen die de maatregelen onder andere beogen en de eventueel negatieve effecten zijn ook aan studenten voorgelegd met de vraag welke van de gedragsveranderingen op hen van toepassing zijn. De strategieën kunnen worden onderverdeeld in drie componenten: afzien van extra activiteiten, minder werken, meer lenen; veranderingen in studiegedrag en motivatie en veranderingen in toekomstige keuzes. Tabel 5.25 geeft de relatie weer tussen de studiestrategie en achtergrondkenmerken. Over het geheel genomen zijn wo-studenten eerder geneigd om af te zien van extra activiteiten (zoals internationalisering of bestuurswerk), om minder te gaan werken en/of meer te gaan lenen; hbo-studenten kiezen er vaker dan wo-studenten voor om toekomstige opleidingskeuzes te heroverwegen of hun studiegedrag te veranderen. Verder valt op dat:

- alle strategieën minder van toepassing zijn op eerstejaars dan op ouderejaars;
- studenten met een functiebeperking in vergelijking met andere studenten vaker afzien van extra activiteiten, vaker lenen en vaker geneigd zijn toekomstige studiekeuzes bij te stellen;
- vrouwen minder vaak afzien van extra activiteiten c.q. minder vaak lenen en eerder van plan zijn hun studiegedrag aan te passen;
- aanpassen van studiegedrag minder aan de orde is bij bètastudenten;
- topsporters eerder geneigd zijn om af te zien van extra activiteiten of meer gaan lenen en ook vaker hun studiegedrag aanpassen;
- uitwonende studenten vaker afzien van extra activiteiten of meer gaan lenen en ook vaker hun toekomstige studiekeuzes zullen aanpassen;
- allochtone studenten alle strategieën vaker aanwenden dan autochtone studenten;

- studenten uit de lagere sociale klasse de strategieën juist minder inzetten;
- ook studenten met een goede studievoortgang de strategieën minder inzetten.

Tabel 5.25: Relatie tussen de drie onderscheiden studiestrategieën en achtergrondkenmerken

	Afzien extra activiteiten/ lenen		Tijdbesteding, motivatie en switch		Toekomstige opleidingskeuzes	
	B	Bèta	B	Bèta	B	Bèta
(Constant)	2,57		2,99		3,28	
Soort hoger onderwijs (0=hbo)	0,17	0,07 **	-0,08	-0,04 **	-0,47	-0,18 **
Studiejaar (0=2011)	0,07	0,03 **	0,17	0,07 **	0,19	0,08 **
Studiejaar * soort hoger onderwijs	0,00	0,00	-0,04	-0,01	-0,13	-0,04 **
Eerstejaars/ouderejaars (0=eerstejaars)	-0,09	-0,04 **	-0,19	-0,08 **	0,05	0,02 **
Last van functiebeperking (0=nee)	0,32	0,11 **	-0,06	-0,02	0,30	0,09 **
Geslacht (0=man)	-0,13	-0,06 **	0,06	0,03 **	0,02	0,01
Bèta (0=nee)	0,00	0,00	-0,07	-0,03 **	-0,01	0,00
Beoefent topsport (0=nee)	0,22	0,03 **	0,22	0,03 **	0,14	0,02
Woonsituatie (0=thuis)	0,17	0,08 **	-0,02	-0,01	0,15	0,06 **
Allochtoon (0=nee)	0,17	0,04 **	0,28	0,07 **	0,10	0,02 **
Sociale klasse (1-10)	-0,04	-0,06 **	-0,03	-0,04 **	-0,08	-0,11 **
Studievoortgang	0,00	-0,06 **	0,00	-0,06 **	0,00	-0,07 **

Bron: OCW Studentenmonitor 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Voltijd bachelor; ** p≤0,01; n=18.148. Het betreft afgeronde gewogen aantallen. Ongestandaardiseerde en gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten.

Op welk deel van de studenten zijn de studiestrategieën daadwerkelijk van toepassing? Hiervoor zijn de schaalscores gehercodeerd naar twee waarden: de score 4 en 5 (van toepassing en zeer van toepassing) en de overige score. Tabel 5.26 laat de percentages studenten zien bij wie de genoemde studiestrategieën zeker van toepassing zijn op basis van de (oorspronkelijke, niet geclusterde) vragen.

Tabel 5.26: Veranderingen in studiegedrag als gevolg van maatregelen (percentages): alleen studenten die op de hoogte zijn van de beleidsmaatregelen

	Hbo		Wo		Totaal hoger onderwijs			
							Soort	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012	Ho	Jaar
Afzien extra activiteiten/lenen								
Besteedt geen/minder tijd aan bestuurswerk	17	20 **	31	33	22	25 **	**	
Doet geen/minder vrijwilligerswerk	22	25 **	28	29	24	27 **	**	
Gaat niet voor studie naar het buitenland	22	27 **	27	26	24	26 **	**	
Stopt met betaald werk/gaat minder werken	9	12 **	12	14	10	13 **	**	
Kleinere kans op betaald werk naast studie	25	27	33	41 **	29	34 **	**	
Grotere kans op lenen bij DUO	23	24	32	33	26	28 **		
Gaat meer lenen bij duo	38	39	47	52	42	45 **		
Tijdbesteding, motivatie en switch								
Meer gemotiveerd om diploma te halen	32	37 **	26	29 **	30	34 **	**	
Meer motivatie zonder herkansingen vakken halen	25	27 **	23	28 **	24	28	**	
Besteedt meer tijd aan studie	18	21 **	17	21 **	18	21	**	
Kleinere kans op veranderen van studie	29	36 **	31	37 **	30	37 **	**	
Toekomstige opleidingskeuzes								
Gaat na de bachelor geen master volgen	38	45 **	8	9	27	30 **	**	
Gaat geen master volgen in een andere stad	26	32 **	18	18	23	26 **	**	
Kiest voor een lichtere vervolgstudie	14	16 **	11	11	12	13 **		
Kleinere kans op volgen tweede studie	51	58 **	60	62	55	59 **	**	

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2012; bewerking ResearchNed. Bachelor voltijd.

Het grootste effect van de maatregelen op het studiegedrag is volgens de studenten dat zij de kans op het volgen van een tweede studie kleiner achten (van 55% naar 59%) en wellicht meer gaan lenen bij DUO (van 42% naar 45%). Overigens komen beide strategieën vaker voor in het wo dan in het hbo. Ongeveer één op de drie studenten geeft aan dat de kans dat men switcht van studie (van 30% naar 37%) of betaald werk gaat verrichten (van 29% naar 34%) door de maatregelen kleiner geworden is. Deze percentages stijgen in 2012, zowel in het hbo als in het wo en zijn bij eerstejaars niet noemenswaardig hoger dan bij ouderejaars (niet in tabel). Voor ongeveer een kwart van de studenten geldt dat de maatregelen ertoe leiden dat zij afzien van bestuurswerk, vrijwilligerswerk of studeren in het buitenland. Opvallend is dat slechts 18 procent aangeeft meer tijd aan de studie te gaan besteden, terwijl 34 procent (2012) extra gemotiveerd raakt om het diploma te halen.

5.9 Samenvatting

In dit hoofdstuk is aandacht besteed aan het studiegedrag: uitval, studieswitch, studievoortgang en studiegedrag. Hierbij is gebruikgemaakt van administraties (1CijferHo) en van de gegevens uit de Startmonitor en de Studentenmonitor Hoger Onderwijs. Er is vooral gekeken naar veranderingen tussen het studiejaar 2010-2011 (toen alleen de wetgeving ten aanzien van tweede studies van kracht was) en het studiejaar 2011-2012 (toen onder andere de plannen voor de langstudeerders gelanceerd werden). Een causale relatie tussen maatregelen en het studiegedrag kunnen we niet vaststellen. Dat zou een experimenteel design vergen met een onderzoeks- en controlegroep. Wel is het mogelijk na te gaan of er in de tijd veranderingen optreden die in lijn liggen met de gewenste veranderingen en te kijken naar de mate waarin veranderingen zich vooral hebben voorgedaan bij bepaalde doelgroepen. In het onderstaande wordt kort ingegaan op de belangrijkste conclusies. Als er geen verschillen tussen de jaren zijn aangetroffen, is dit niet expliciet vermeld. Er is alleen aandacht besteed aan trends indien er opvallende verschillen tussen de jaren zijn geconstateerd. De belangrijkste bevindingen zijn beschreven aan de hand van de volgende vragen:

1.2.1 Vermindert de uitval en switch in of direct na het eerste jaar danwel verbetert het studiesucces in het eerste jaar?
1.2.2 Verbetert de studievoortgang?
1.2.3 Verandert de motivatie en de inzet van studenten?
1.2.4 Verandert de tijd die studenten aan hun studie besteden?
1.2.5 Verandert het aandeel studenten met verdiepende of verbredende ervaring (studiegerelateerde buitenlandervaring of bestuurswerk)?
1.2.6 Verandert het aandeel studenten dat werkt naast de studie (betaalde arbeid) en verandert de tijd die studenten besteden aan betaalde arbeid?
1.2.7 Verandert de studiestrategie van studenten na invoering van de beleidsmaatregelen?

Vermindert de uitval en switch in of direct na het eerste jaar dan wel verbetert het studiesucces in het eerste jaar?

Tussen het hbo en wo bestaan grote verschillen in switch- en uitvalgedrag van studenten. In het hbo is verhoudingsgewijs de uitval (17%) groter dan de switch (3%), waar dit in het wo precies andersom ligt (6% uitval, 22% switch). De totale switch in het hoger onderwijs bedraagt acht procent in 2010. Uitzondering in het hbo vormt de groep studenten met een vwo-vooropleiding: zij switchen relatief vaak.

Het percentage uitvallers in het hbo en switchers in het wo is gedaald; het aantal switchers in het hbo en uitvallers in het wo blijft stabiel. In totaal is veertien procent van de studenten het jaar volgend op de eerste inschrijving verdwenen uit het hoger onderwijs (uitval). In het hoger onderwijs is de groep die ook na twee jaar niet meer in het hoger onderwijs studeert en dus 'duurzaam' uitvalt licht dalend naar tien procent.

De belangrijkste redenen om te stoppen met de studie zijn een verkeerde studiekeuze en verwachtingen die niet zijn uitgekomen. Het percentage studenten voor wie deze redenen van belang zijn, neemt echter enigszins af sinds 2009. Dit is in lijn met eerdere conclusies (hoofdstuk 4) dat de keuze voor een studie steeds bewuster wordt gemaakt. Studenten die uitvallen, hebben vaker aan het begin van de studie hun slaagkansen lager ingeschat dan studenten die later niet uitvallen. Stakers hebben naar eigen zeggen minder vaak een bewuste studiekeuze gemaakt. Studiestakers kenmerken zich verder door een meer passieve keuzeoriëntatie. Dit alles betekent overigens niet dat een verkeerde studiekeuze altijd te maken heeft met een slechte oriëntatie en een slechte match. Wel is gebleken uit de Startmonitor dat een goede oriëntatie en een goed doordachte en bewuste studiekeuze de uitvalkans sterk verminderen.

Verbetert de studievoortgang?

Er is sprake van een algehele verbetering van de studievoortgang. De studievoortgang in het hbo is beter dan in het wo en blijft stabiel tussen 2011 en 2012. De universitaire studenten halen langzaam hun achterstand in. Vrouwen 'doen' het nog steeds beter; bètastudenten blijven achter. Zorgwekkend is de behoorlijke achterstand van studenten met een functiebeperking. Deze laatste twee groepen boeken in het wo in 2012 wel meer studieprogressie dan in 2011. Allochtone studenten blijven achter en laten nauwelijks significante vooruitgang zien.

Verandert de motivatie en de inzet van studenten?

Studievoortgang en inzet hangen nauw met elkaar samen; zetten studenten zich meer in voor de studie, dan verbetert ook de studievoortgang. Naar eigen zeggen is de inzet van hbo-studenten beter dan die van wo-studenten. Het percentage studenten met een bovengemiddelde inzet is sinds 2011 iets gestegen. Degenen met een achterblijvende studievoortgang laten in een multivariate analyse doorgaans ook een minder goede inzet zien. Het gaat dan om studenten die last hebben van een functiebeperking, mannen en allochtone studenten (alleen in het wo). Het percentage universitaire studenten met een functiebeperking die een bovengemiddelde inzet laten zien, neemt fors toe en is in 2012 ongeveer gelijk aan het percentage studenten zonder functiebeperking met eenzelfde inzet. Bij allochtone studenten en mannen is er weinig verbetering. Bij bètastudenten is er iets anders aan de hand. Hun studievoortgang blijft achter ondanks het feit dat hun inzet niet minder is dan die van andere studenten (wo) of zelfs beter is dan anderen (hbo).

Ook motivatie en studievoortgang houden verband met elkaar; de studievoortgang van bovengemiddeld gemotiveerde studenten is beter dan bij de overige studenten. Hbo-studenten zijn niet meer of minder gemotiveerd dan wo-studenten en de motivatie verbetert niet tussen 2011 en 2012. Wel zien we dat de motivatie afneemt naarmate de studie vordert en toeneemt met een stijging van de sociale klasse. Ook hier zien we de drie eerdergenoemde groepen achterblijven in motivatie: studenten met een functiebeperking, mannen en allochtone studenten.

Verandert de tijd die studenten aan hun studie besteden?

Als alleen contacturen en zelfstudie worden meegenomen (aansluitend bij de prestatieafspraken) dan stijgt de onderwijstijd significant van 33 naar bijna 35 uur per week. *Inclusief* studenten die stage lopen of aan hun scriptie werken, studeren bijna zes van de tien studenten in 2012 meer dan 35 uur per week. *Exclusief* deze groep (en daarmee aansluitend bij de prestatieafspraken) stijgt het percentage studenten dat meer dan 35 uur aan de studie besteedt van 35 naar 40 procent. In het hbo zijn vooral mannen en eerstejaars harder gaan werken, de groepen die het jaar daarvoor nog een behoorlijke achterstand hadden. In het wo zien we een omgekeerd verschijnsel: daar vindt een verbetering plaats bij groepen die het al 'goed' deden (vrouwen en ouderejaars). Dat een bètaopleiding zwaar is, blijkt uit het grote tijdbeslag van de studie, zonder dat dit direct leidt tot een betere studievoortgang. Dit geldt ook voor studenten met een functiebeperking. Hun tijdbesteding is in het hbo gelijk aan die van andere studenten; in het wo besteden zij meer tijd aan de studie dan anderen. Toch blijft, hoewel er in het wo sprake is van een forse inhaalslag, de studievoortgang achter. Mannen besteden (hardnekkig) minder tijd aan hun studie dan vrouwen. Allochtone studenten steken evenveel tijd in hun studie als overige studenten. In dit opzicht is studietijd niet altijd een verklaring voor achterblijvende studievoortgang.

Contacttijd wordt door velen een belangrijke indicator gevonden voor kwaliteit en het realiseren van binding tussen student en opleiding. In de prestatieafspraken wordt twaalf uur per week gehanteerd als ondergrens voor het eerste jaar. De contacttijd die aan studenten is gevraagd, is de tijd die zij besteden aan contactonderwijs; dit is geen indicator voor het aantal geprogrammeerde of gerealiseerde (daadwerkelijk aangeboden) contacturen. De contacttijd in het hoger onderwijs is gestegen, in 2012 voor eerstejaars in het hbo naar twintig uur en voor eerstejaars in het wo naar zestien uur. De contacttijd voor ouderejaars ligt lager, maar is ook gestegen: in 2012 in het hbo naar vijftien uur en in het wo naar veertien uur. Het percentage eerstejaars dat twaalf of meer contacturen heeft, stijgt van 76 procent naar 80 procent. Het wo loopt hierin iets achter bij het hbo. In 2012 heeft 85 procent van de eerstejaars in het hbo en 73 procent van de eerstejaars in het wo twaalf of meer uren onderwijs per week. Een kwart van de eerstejaars vindt dat zij onvoldoende contacttijd hebben. Deze groep heeft ongeveer twaalf contacturen per week: in het hbo ongeveer dertien uur en in het wo rond de elf uur. Eerstejaars zijn pas echt tevreden over de contacttijd als zij zestien (wo) respectievelijk achttien (hbo) contacturen per week krijgen aangeboden. Voor het merendeel van de studenten heeft contacttijd toegevoegde waarde, ook in het licht van het bevorderen van binding met de opleiding. Dertig procent van de studenten schat in dat de tijd die men besteedt aan een studieonderdeel redelijk goed overeenkomt met de daadwerkelijke studielast; meer dan de helft van de studenten kan een onderdeel afronden in minder tijd. Als deze schattingen kloppen, zou dit betekenen dat de studiebelasting in veel gevallen te laag is.

Verandert het aandeel studenten met verdiepende of verbredende ervaring (studiegerelateerde buitenlandervaring of bestuurswerk)?

Het aandeel studenten met studiegerelateerde buitenlandervaring is sinds 2011 gestegen van dertien naar zeventien procent. De hbo-bachelors zijn vaker naar het buitenland geweest (met name voor een stage) dan de wo-bachelors (met name voor de reguliere opleiding). Het aandeel studenten met buitenlandervaring stijgt harder in het hbo dan in het wo. Uit hoofdstuk 6, dat gaat over de masterfase, zal blijken dat men in het wo een buitenlandverblijf uitstelt tot de masterfase. Het percentage bètastudenten met studiegerelateerde buitenlandervaring loopt iets achter op de niet-bèta studenten, maar de bèta's halen in het wo deze achterstand langzaam in. Ook studenten uit de lagere sociale klasse blijven achter.

Is men al eens in het buitenland geweest voor de studie, dan heeft men de neiging vaker te gaan. Een schatting voor de toekomst wijst uit dat uiteindelijk ongeveer de helft van de universitaire studenten en veertig procent van de hbo-studenten enige tijd in het buitenland zal doorbrengen voor studiedoeleinden. Vooralsnog is er geen aanleiding te veronderstellen dat de maatregelen een negatief effect hebben op het besluit van studenten om voor studiedoeleinden naar het buitenland te gaan.

Naast internationalisering is het voorstelbaar dat studenten afzien van bestuursactiviteiten als de studiedruk groter wordt. We kunnen concluderen dat in het wo het aandeel bestuurlijk actieve studenten iets afneemt; in het hbo blijft dit stabiel. Het percentage studenten dat bestuurswerk verricht aan de instelling daalt in het wo in 2012 van tien naar acht procent. In het hbo blijft dit percentage stabiel op negen à tien procent. Bestuurswerk bij studentenorganisaties komt vaker voor in het wo dan in het hbo. Ook hier zien we een daling van de deelname van wo-bachelors van zestien naar veertien procent en blijft in het hbo dit percentage stabiel op ongeveer negen procent. Er zijn geen verschillen tussen 2011 en 2012 in de tijd die studenten kwijt zijn met dit bestuurswerk: ongeveer vier uur per week voor bestuurswerk aan de instelling en bijna zeven uur voor bestuurstaken bij studentenorganisaties.

Verandert het aandeel studenten dat werkt naast de studie (betaalde arbeid) en verandert de tijd die studenten besteden aan betaalde arbeid?

Het aandeel studenten met een bijbaan verandert nauwelijks (ongeveer 70% van alle studenten). Zij werken in 2012 ruim elf uur per week; de tijd die studenten besteden aan betaalde arbeid is hiermee gedaald met 0,4 uur. Het hbo kent meer werkende studenten dan het wo. Bovendien besteden hbo-studenten meer tijd aan betaalde arbeid. Ouderejaars werken vaker; bètastudenten minder vaak en zij besteden ook minder tijd aan werk. Allochtone studenten hebben minder vaak een bijbaan; als zij werken besteden ze er wel meer tijd aan dan autochtone studenten. Tussen sociale klassen zijn er geen verschillen in arbeidsdeelname. Wel besteden studenten uit de lagere sociale klasse meer tijd aan betaalde arbeid.

De breuklijn bij het verrichten van betaalde arbeid zonder gevolgen voor de studie ligt op ongeveer tien uur per week (dit geldt voor 43% van de studenten). Werken studenten meer dan tien uur per week, dan heeft werken mogelijk negatieve consequenties voor de studie. Dit geldt vooral voor tijdbesteding aan de studie, tevredenheid over de studie-werkbalans en de mate waarin werk ten koste gaat van de studie. Uitwonenden werken vooral voor levensonderhoud; thuiswonenden vaker om extra uitgaven te doen. Werkervaring opdoen is voor meer dan de helft van de studenten een belangrijk motief om te werken. Het vermijden van een lening is een steeds belangrijker wordend motief voor het nemen van een bijbaan; voor de helft van de studenten speelt dit een rol. Ook sparen en het advies van ouders, nemen in importantie toe. Dat de noodzaak om te werken groter is bij allochtone studenten en studenten uit lagere sociale milieus, blijkt duidelijk uit de resultaten. Ook lijkt leenaversie samen te hangen met afkomst en milieu. Van de niet-werkenden ziet twee derde af van een bijbaan vanwege tijdgebrek, een kwart ervaart geen financiële drive en een kwart kan geen werk vinden. Ook hier is sprake van een relatie tussen motieven, afkomst en milieu.

In 2012 zijn studenten minder tevreden over de studie-werkbalans dan in 2011. Besteedt men meer tijd aan studeren, dan verbetert de tevredenheid over deze balans; meer tijdbesteding aan werk zorgt voor meer ontevredenheid. Overigens is het negatieve effect van werken op de (on)tevredenheid over deze balans groter dan het positieve effect van studietijd. De balans tussen studie en werk is moeizamer voor studenten met een functiebeperking, uitwonende studenten, allochtone studenten en studenten uit de lagere sociale klasse.

Zo'n zestig procent van de studenten stelt de opleiding centraal in vergelijking met andere bezigheden. Steeds minder studenten vinden de opleiding van ondergeschikt belang. Voor ruim 90 procent is de studie de voornaamste bezigheid. In het hbo leggen meer studenten het accent bij werk dan in het wo. In dit kader zien we een nivellerende tendens: in het hbo neemt het belang van een bijbaan iets af; in het wo neemt dit juist licht toe. Tijd en werk lijken enigszins communicerende vaten: een toename van tijdbesteding aan de ene of andere activiteit doet ook het accent en de aandacht naar deze activiteit verschuiven. De studievoortgang stijgt in lijn met de prioriteit die men bij de studie legt. De conclusie is daarnaast ook dat minder dan tien uur per week werken geen negatieve consequenties heeft.

Verandert de studiestrategie van studenten na invoering van de beleidsmaatregelen?

Niet alle studenten zijn goed op de hoogte van de beleidsmaatregelen: in het hbo weet 70 procent ervan (dit percentage is stijgend); in het wo 86 procent (dit percentage is dalend). Welke studiestrategie hanteren studenten om met de maatregelen om te gaan? Universitaire studenten kiezen vaker dan hbo-studenten voor een directe aanpak: afzien van extra activiteiten, minder werken of meer lenen. Hbo-studenten heroverwegen vaker dan wo-studenten hun studiegedrag of toekomstige opleidingskeuzes. Het afzien van een tweede studie of het aangaan of verhogen van een studielening is de meest gekozen strategie. Ook het vermijden van het veranderen van opleiding of het opgeven van een bijbaan is voor veel studenten een belangrijke strategie. Een kwart zal afzien van bestuurswerk, vrijwilligerswerk of studeren in het buitenland. Slechts een minderheid vindt het nodig om het studiegedrag aan te passen.

6 Instroom en studiekeuze in de master

6.1 Inleiding en vraagstelling

In dit hoofdstuk staat de instroom in (bekostigde) masteropleidingen centraal. De analyses in dit hoofdstuk vallen uiteen in een aantal onderdelen. In de eerste plaats is op basis van de Studentenmonitor gekeken naar het aandeel bachelors dat voornemens is om door te studeren na het behalen van het bachelordiploma c.q. te kiezen voor een master. Vervolgens besteden we aandacht aan de instroomaantallen in de master. Er zijn zes jaren naast elkaar gezet om de trends inzichtelijk te maken. Hierbij is eveneens een analyse gemaakt van de instroom naar soort opleiding en naar achtergrondkenmerken. Deze analyses zijn uitgevoerd op basis van de 1CijferHo-bestanden. Voor een uitgebreide beschrijving van de definities die hieraan ten grondslag liggen, verwijzen we naar bijlage 2 (pagina 151). Er is alleen gekeken naar de instroom (hoofdinschrijvingen) in de bekostigde masters. Hierna wordt verslag gedaan van een analyse van keuzemotieven van masterstudenten op basis van de Studentenmonitor Hoger Onderwijs. Ten slotte is kort ingegaan op het aandeel masterstudenten dat een tweede master volgt sinds 2006. De instroom, studiekeuze en tweede studies in de master beschrijven we in dit hoofdstuk aan de hand van de volgende onderzoeksvragen:

1.4.1 Veranderen de doorstroomambities van studenten?
1.4.2 Verandert het aantal studenten dat kiest voor een master?
1.4.3 Verandert de instroom naar type master en type student?
1.4.4 Veranderen de motieven die studenten hebben bij een keuze voor een master?
1.4.5 Verandert het aandeel studenten dat kiest voor een tweede masteropleiding, onder andere in de sector gezondheidszorg of onderwijs?

6.2 Doorstroomambities van bachelorstudenten

Met de invoering van de wet waarbij het volgen van een tweede bachelor in de meeste gevallen betekent dat het instellingscollegegeld is verschuldigd, kunnen ook de ambities veranderen van (met name) hbo-bachelors om een master te gaan volgen. Zoals in paragraaf 4.3 (pagina 39) werd geconstateerd, zal deze wet vooral financiële gevolgen hebben voor grote groepen hbo-bachelors die via een schakeltraject of premaster (waarbij men doorgaans als bachelorstudent geregistreerd wordt) willen doorstromen naar een wo-master.

Ongeveer de helft van alle bachelors heeft de intentie om verder te gaan studeren (tabel 6.1), 33 procent overweegt om te gaan werken en achttien procent weet het nog niet. Er zijn duidelijke significante verschillen in de toekomstbeelden van hbo- en wo-studenten. Hbo-studenten hebben vaker het plan om te gaan werken (bijna de helft); wo-studenten zijn massaal van plan om door te studeren (88%).
In het hbo is het aandeel studenten dat aangeeft te gaan werken iets (doch significant) gestegen (van 46% naar 49%) ten koste van de ambitie om naar een master te gaan. In het wo zijn de resultaten in 2012 identiek aan die van 2011: 88 procent van de wo-bachelors wil verder gaan studeren; slechts vijf procent kiest voor een baan en zeven procent weet het nog niet. In het wo is het aandeel studenten dat verder gaat studeren groter (88%) dan in het hbo (29%).

Tabel 6.1: Perspectief van de bachelorstudenten (voltijd) na afronding van de bachelor

		2011		2012	
		%	n	%	n
Hbo	Werken	46	5.413	49	2.813
	Verder studeren	30	3.475	28	1.644
	Weet niet	24	2.821	23	1.320
Wo	Werken	5	265	5	184
	Verder studeren	88	4.924	88	3.045
	Weet niet	7	402	7	244
Ho	Werken	33	5.678	32	2.997
	Verder studeren	49	8.399	51	4.689
	Weet niet	19	3.224	17	1.563

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011-2012; bewerking ResearchNed. Bachelor voltijd.

Tabel 6.2 toont de overwegingen die voor studenten een belangrijke rol spelen bij de keuze om na de bachelor niet door te studeren maar te gaan werken. Meerdere motieven kunnen een rol spelen. De omvang van de groep in het wo die kiest voor een baan na de bachelor (zie ook tabel 6.1) is klein. Dat men bij doorstuderen het risico loopt geconfronteerd te worden met verhoogd collegegeld speelt in het hbo in 2012 een sterkere rol dan in 2011 (27% versus 21%). In het wo zien we juist een significante afname van de impact van dit argument. Er is alleen in 2011 een verschil tussen hbo en wo in de rol die een verhoogd collegegeld speelt (in het hbo 21% en in het wo 31%). In 2012 is dit verschil verdwenen (zowel hbo als wo 27%). Dit kan te maken hebben met het feit dat langzamerhand duidelijk wordt dat hbo-studenten bijna zeker te maken krijgen met een verhoogd collegegeld van vanwege schakel- of pre-mastertrajecten. Voor wo-studenten geldt dit niet en wordt deze overweging wellicht daarom minder belangrijk.

Tabel 6.2: Redenen om niet door te studeren maar te gaan werken na de bachelor

		2011		2012	
		% zeer belangrijk	n	% zeer belangrijk	n
Hbo	Hebben van eigen inkomsten	80	2.360	79	1.157
	Baan aangeboden gekregen	23	4.621	25	2.410
	Risico op verhoogd collegegeld	21	4.319	27	2.048
Wo	Hebben van eigen inkomsten	61	148	67	82
	Baan aangeboden gekregen	15	232	16	161
	Risico op verhoogd collegegeld	31	208	27	115
Ho	Hebben van eigen inkomsten	79	2.508	78	1.238
	Baan aangeboden gekregen	23	4.853	24	2.571
	Risico op verhoogd collegegeld	21	4.527	27	2.163

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011-2012; bewerking ResearchNed. Bachelor voltijd. Alleen studenten niet gaan studeren na de bachelor.

Binnen de jaren variëren de verschillen tussen hbo en wo. Het hebben van eigen inkomsten en het feit dat men een baan aangeboden heeft gekregen, spelen in het hbo een grotere rol bij de keuze geen mastertraject te gaan doen dan in het wo (80% vs. 63%). De toename van dit motief in het wo in 2012 is niet significant.

Hierna is gevraagd welk type opleiding studenten willen gaan volgen na de bachelor (tabel 6.3). Er zijn duidelijke verschillen tussen hbo en wo. In het wo overweegt 94 procent een wo-master te gaan volgen tegenover 56 procent in het hbo. Daarentegen geeft twintig procent van de hbo-bachelors (tegenover een enkeling in het wo) aan een master te willen gaan volgen in het hbo. Er zijn geen noemenswaardige verschillen tussen 2011 en 2012.

Tabel 6.3: Plannen om een master of andere opleiding te volgen

		2011		2012		Totaal	
		%	n	%	n	%	n
Hbo	Wo-master	57	1.977	54	894	56	2.871
	Hbo-master	19	662	23	376	20	1.038
	Andere opleiding	19	669	18	303	19	972
	Weet niet	5	167	4	71	5	238
Wo	Wo-master	94	4.612	94	2.854	94	7.466
	Hbo-master	0	19	0	14	0	33
	Andere opleiding	4	180	4	113	4	293
	Weet niet	2	113	2	64	2	177
Ho	Wo-master	78	6.589	80	3.748	79	10.337
	Hbo-master	8	681	8	390	8	1.071
	Andere opleiding	10	849	9	416	10	1.265
	Weet niet	3	280	3	135	3	415

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2012; bewerking ResearchNed. Bachelor voltijd. Alleen studenten die hebben aangegeven na de bachelor door te studeren.

6.3 Instroom in de masterfase

6.3.1 Instroom

In deze paragraaf gaan we kort in op de instroom in de masterfase. In deze analyses zijn alleen de hoofdinschrijvingen meegenomen. Van alle masterstudenten in het hbo volgt (gemiddeld over alle jaren) bijna driekwart deze opleiding in deeltijd; in het wo is dit bijna vijf procent. Voor de analyses zijn de voltijd- en deeltijdstudenten samengenomen en zijn alleen de hoofdinschrijvingen meegenomen. Bij de bestudering van de masterinstroom spelen twee aspecten een rol. In 2006 is de instroom in masters pas enigszins op gang gekomen na de invoering van het BaMa-stelsel in 2002-2003. Daarnaast speelt bij de masterinstroom en de conclusies die verbonden worden aan instroomaantallen in hoofdinschrijvingen de invoering van de zogeheten 'harde knip' een rol (zie ook paragraaf 2.3 op pagina 18). Welke impact de invoering van de 'harde knip' zal hebben, is pas met ingang van 2012-2013 vast te stellen. In deze selectie vervallen alle masterstudenten die ingestroomd zijn (als neveninschrijving) voordat zij hun bachelordiploma hebben behaald.

Figuur 6.1 toont de instroom in de master (hbo en wo) in absolute aantallen. Van alle masterstudenten aan bekostigde opleidingen studeert ongeveer veertien procent in het hbo en 86 procent in het wo. Ten opzichte van 2009 is in 2011 het aantal masterstudenten in het hbo gedaald met zestien procent (van 5.300 in 2009 naar ongeveer 4.400 in 2011). Het aantal wo-masterstudenten is gestegen met bijna 44 procent sinds 2006. In het wo heeft de stijging te maken met de langzame afbouw van de ongedeelde opleidingen en de groei van het aantal masters sinds de invoering van het bachelor-masterstelsel.
De wo-masterinstroom is na 2009 nog gestegen met elf procent (van ongeveer 32.000 in 2009 naar bijna 36.000 in 2011); sinds 2010 is de wo-masterinstroom stabiel.

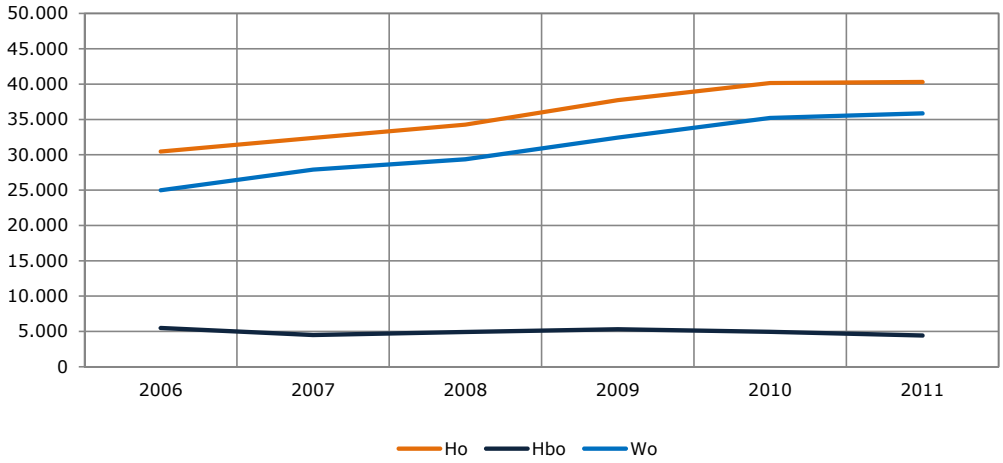

Figuur 6.1: Instroom in de masterfase naar soort hoger onderwijs (voltijd en deeltijd); bron 1CijferHO

In hoeverre ook de instroom in opleidingen op maatschappelijke aandachtsgebieden (zorg en onderwijs) is gestegen of gedaald, toont figuur 6.2. Gezondheidszorg en onderwijs samen vormen in het hbo ongeveer 78 procent van alle masterinstroom. Daarvan bestaat het merendeel uit instroom in de master special educational needs (van alle masters in het hbo is dit bijna 55%) en de master advanced nursing practice. Andere relatief grote masters in het hbo zijn de master pedagogiek (5%) en de master muziek (8%).

In het wo is het bekostigde masteraanbod breder. Het aandeel van gezondheidszorg en onderwijs samen bedraagt tussen de zes en twaalf procent van alle masterinstroom. Daarnaast kiest in het wo een kwart van alle masterstudenten voor een bètastudie (volgens de definitie van het Platform Bèta Techniek). De vier grootste masters in het wo zijn rechtsgeleerdheid (6%), business administration (6%), psychologie (4%) en geneeskunde (3%).

Uit figuur 6.2 blijkt dat in het hbo de masterinstroom in de gezondheidszorg een steeds groter aandeel van de instroom vormt, terwijl de masterinstroom in de sector onderwijs in het hbo dalende is. In het wo zien we een relatieve afname van het aandeel studenten in een bètamaster (overigens stabiliseert dit in het laatste jaar), een stabilisatie van de instroom in de eerstegraads lerarenopleiding en een lichte stijging van de masters in de gezondheidszorg (dit laatste heeft ook te maken met de relatief late en gefaseerde invoering van de masters in de gezondheidszorg).

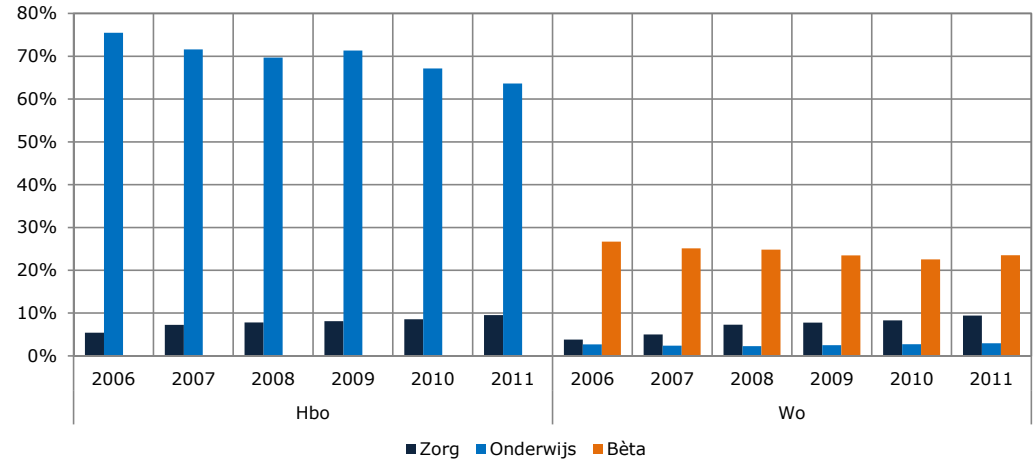

Figuur 6.2: Percentage masterinstroom in hbo en wo in gezondheidszorg, onderwijs en bètaopleidingen gerelateerd aan de totale instroom in de master van resp. hbo en wo; bron 1CijferHO

6.3.2 Researchmasters

Het aantal studenten in researchmasters is een indicatie voor het potentieel van onderzoekstalent dat ontwikkeld wordt in Nederland (figuur 6.3). Het percentage studenten aan een researchmaster is (ten opzichte van alle masters in het wo) gestegen van 2,5 procent in 2006 naar 3,5 procent in 2011. Het absolute aantal is sinds 2006 verdubbeld van ruim 600 studenten naar ruim 1.200 studenten die jaarlijks instromen in een researchmaster. Na 2009 is de stijging nog ongeveer 25 procent. Onderstaande figuur geeft duidelijk weer dat deze stijging niet alleen groter is dan de stijging van de studentaantallen in de overige masteropleidingen, maar dat het hier sinds 2006 een constante stijging betreft.

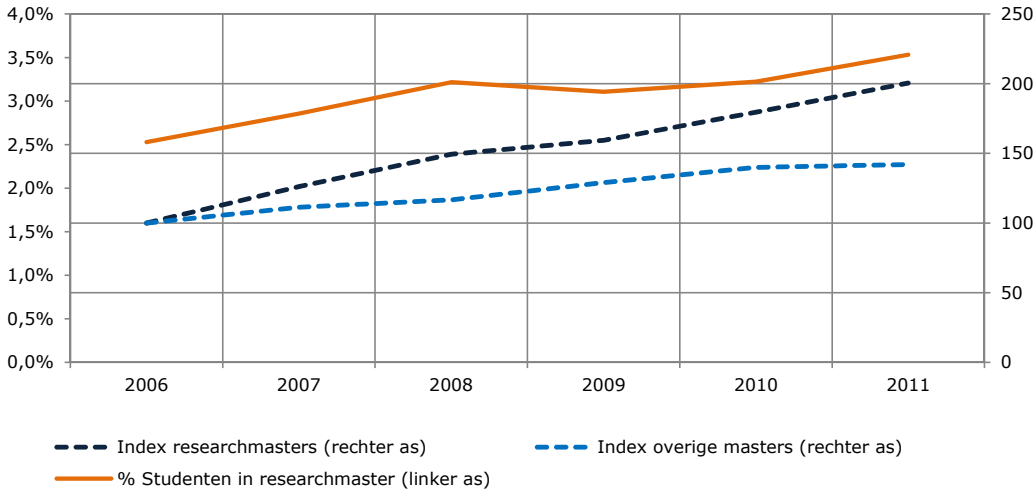

Figuur 6.3: Aandeel en aantal studenten in researchmasters (alleen wo); bron 1CijferHO

Om na te gaan in hoeverre het de 'betere' studenten zijn die aan een researchmaster studeren, is een analyse gemaakt van het eindexamencijfer van studenten bij researchmasters ten opzichte van studenten bij overige universitaire masters. Deze eindexamencijfers zijn alleen weergegeven voor de studenten met een havo of een vwo-vooropleiding van wie het eindexamencijfer bekend is; dat is het geval bij 55 procent van de 215.271 masterstudenten. Van deze groep heeft 95 procent een reguliere havo- of vwo-opleiding afgerond. Dit zijn de leerlingen (53% van alle records) die zijn meegenomen in deze analyse. In deze groep zijn studenten aan researchmasters licht ondervertegenwoordigd (een aandeel van 2,4% tegenover een aandeel van 2,7% in de totale populatie). Dat wordt veroorzaakt doordat in researchmasters vaker dan in andere masters buitenlandse studenten studeren (34% westers allochtonen in researchmasters tegenover 18% westers allochtonen in overige masters). In de analyses zijn alleen masterstudenten meegenomen met een Nederlandse havo- of vwo-vooropleiding. In deze groep is van 86 procent het eindexamencijfer bekend; iets vaker van vwo-studenten (87%) dan van havo-studenten (81%). Nemen we alleen de groep die in deze analyses is meegenomen dan vormen havisten een uitermate klein aandeel in de researchmasters (245 studenten verspreid over zes jaar; een aandeel van 9% havisten en 91% vwo'ers). De overige masters bestaan voor ongeveer een kwart uit havisten en voor 76% uit vwo'ers. Uiteraard ligt deze verhouding anders als ook de overige vooropleidingen worden meegenomen (zie bijvoorbeeld figuur 6.9).

Dat de studenten in researchmasters de 'betere' studenten zijn, blijkt uit figuur 6.4. Het gemiddeld eindexamencijfer van alle researchmasterstudenten is 7,3 tegenover een 6,9 bij de overige wo-masterstudenten. Kennelijk is er in het selectieproces van researchmasters een duidelijke voorkeur voor studenten met een vwo-vooropleiding en een bovengemiddeld eindexamencijfer. In het vwo is deze groep het meest uitgesproken (gemiddeld cijfer van researchmasterstudenten is 7,4 en is daarmee significant hoger dan het eindexamencijfer van overige masterstudenten (7,0). Het eindexamencijfer van de havo-studenten ligt lager dan dat van vwo-studenten en fluctueert sterker vanwege de kleine aantallen, maar ook hier is er een significant verschil (7,0 versus 6,8).

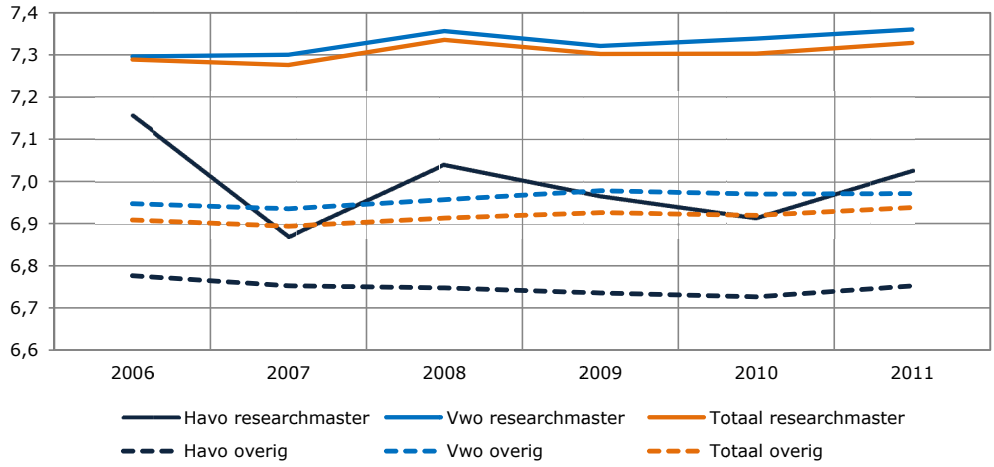

Figuur 6.4: Studenten in wo-researchmasters en overige wo-masters naar eindexamencijfer in de hoogst behaalde opleiding in het voortgezet onderwijs (bron 1CijferHO)

6.3.3 Instroom naar achtergrondkenmerken

In deze paragraaf bestuderen we de samenstelling van de instroom in de masters naar opleidingskenmerken en achtergrondkenmerken van de studenten. We gaan achtereenvolgens in op de samenstelling naar opleidingsvorm, geslacht, etniciteit, vooropleiding en leeftijd. Tot slot gaan we kort in op het aandeel masterstudenten met studiegerelateerde buitenlandervaring en het aantal master-studenten met bestuurstaken (zowel aan de instelling als in studentenorganisaties).

Het masteraanbod in het hbo bestaat voor een groot deel uit deeltijdopleidingen, zoals ook blijkt uit figuur 6.5. Het percentage deeltijdstudenten in hbo-masters fluctueert tussen 70 en 75 procent; het percentage voltijdstudenten tussen 25 procent en 30 procent. In het wo ligt deze verhouding geheel anders: zo'n 95 procent van de instroom in het wo schrijft zich in voor een voltijdopleiding. Het aandeel deeltijdstudenten aan wo-masters is licht gedaald van zes procent in 2009 naar vier procent in 2011.

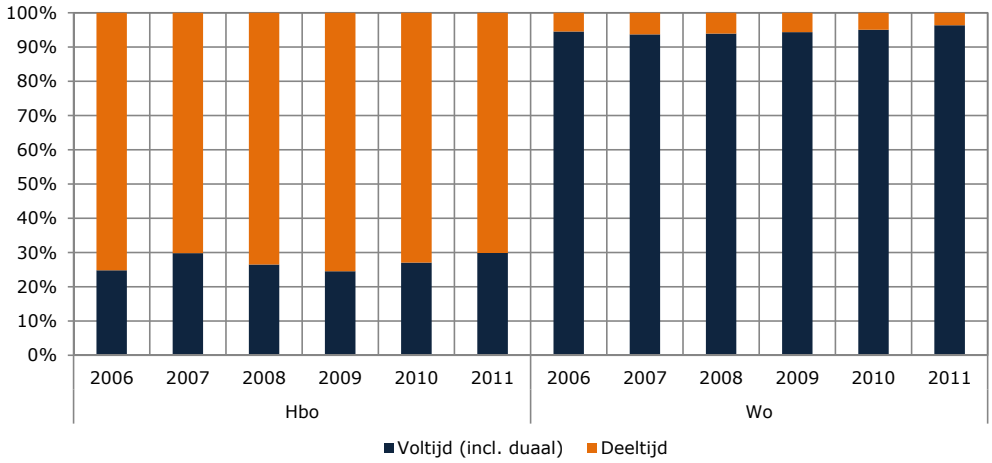

Figuur 6.5: Percentage masterinstroom in hbo en wo naar opleidingsvorm; bron 1CijferHO

In figuur 6.6 is de instroom in hbo- en wo-masters onderscheiden naar geslacht. In het hbo is er een overduidelijke oververtegenwoordiging van vrouwelijke studenten in de master: driekwart van de instroom is vrouw en een kwart is man. De meeste hbo-masters worden verzorgd in de sectoren onderwijs en gezondheidszorg waar van oudsher veel vouwen studeren. In het wo is het aandeel vrouwen lager. In 2012 bestaat zo'n 55 procent van alle instroom in universitaire masters uit vrouwen. Dit aandeel neemt licht toe van 52 procent in 2006 naar 55 procent in 2012.

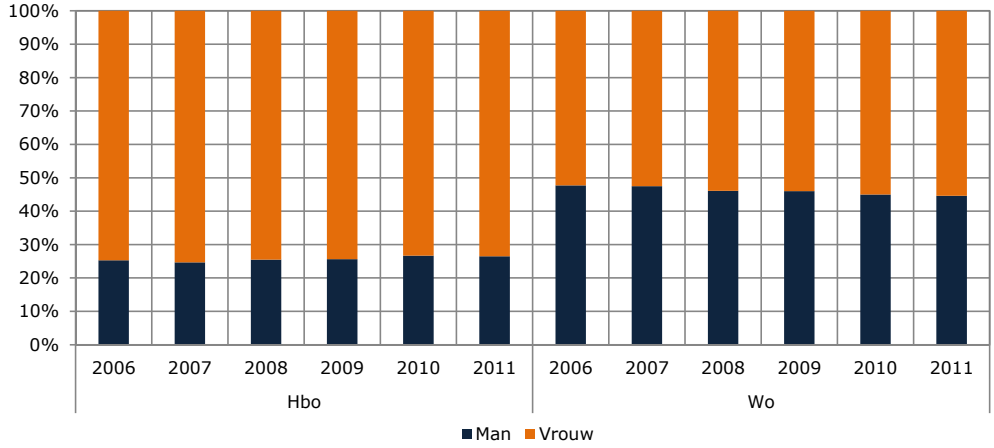

Figuur 6.6: Percentage masterinstroom in hbo en wo naar geslacht; bron 1CijferHO

Figuur 6.7 laat de verdeling van de studenten zien naar etniciteit. De verdeling autochtoon, westers allochtoon en niet-westers allochtoon in het hbo (gemiddeld over alle jaren) is 80, 14 en 6 procent; in het wo is dit 67, 19 en 14 procent. De conclusie is dat er in vergelijking met het hbo aan universitaire masters relatief veel niet-autochtone studenten studeren. Het aandeel westers allochtone studenten (buitenlandse studenten) is sinds 2006 toegenomen met 5,5 procentpunten (van 16 naar 21,5%). Ook niet-westers allochtonen vinden steeds vaker toegang tot universitaire masters; het aandeel is gestegen van twaalf procent in 2006 naar veertien procent in 2011.

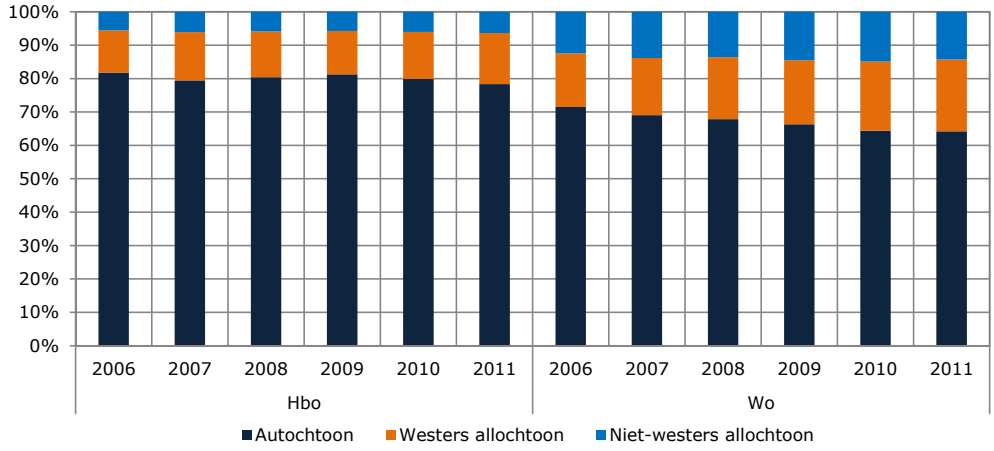

Figuur 6.7: Percentage masterinstroom in hbo en wo naar etniciteit; bron 1CijferHO

Het aandeel jonge studenten (jonger dan 30) is bij wo-masters (93%) veel hoger dan bij hbo-masters (49%). Vijf procent van de wo-masterstudenten is tussen 30 en 40 jaar oud tegenover twintig procent bij de hbo-masters. De verdeling naar leeftijd laat minimale trends zien: in het wo daalt het aandeel studenten van 30 jaar en ouder van zeven (2009) naar zes procent (2011); in het hbo van 55 (2009) naar 47 procent (2011).

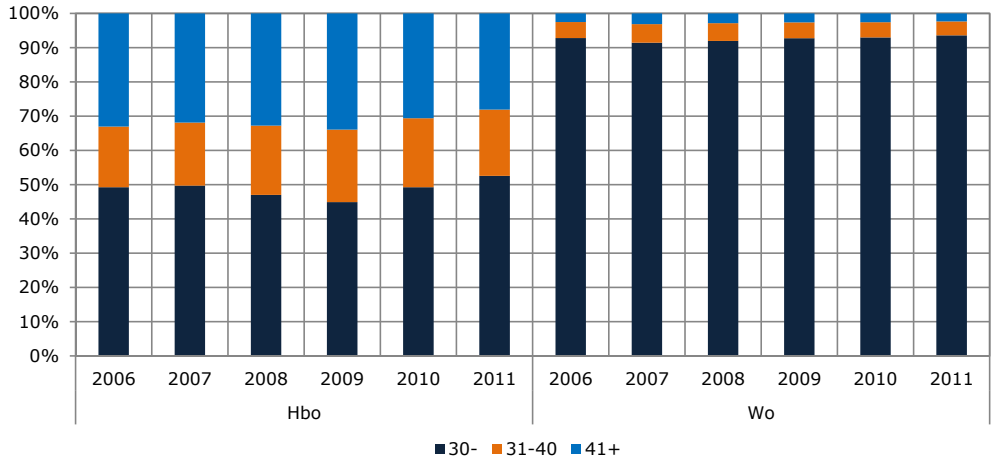

Figuur 6.8: Percentage masterinstroom in hbo en wo naar leeftijd; bron 1CijferHO

Er is een verschuiving waar te nemen in de samenstelling van de masters naar de hoogst genoten vooropleiding (figuur 6.9). Van een grote groep (26% in het hbo en 15% in het wo) is de vo-vooropleiding overigens niet bekend (deze groep is in de grafiek opgenomen onder het label 'Overig'). Het aandeel masterstudenten met een havo-vooropleiding is dalend, zowel in het hbo als in het wo met gemiddeld acht procentpunten. De masterdeelname van studenten met een mbo-vooropleiding stijgt in het hbo en daalt in het wo. In het wo stijgt de deelname van studenten met een buitenlandse vooropleiding.

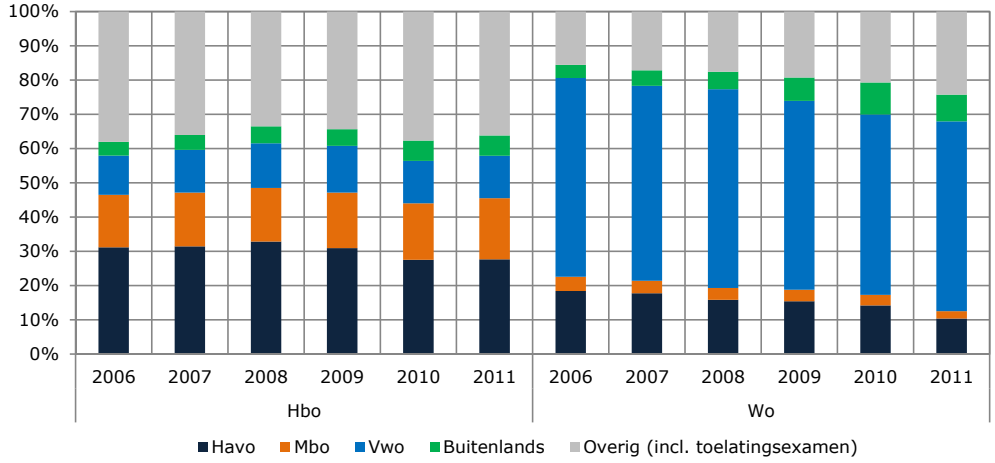

Figuur 6.9: Percentage masterinstroom in hbo en wo naar vooropleiding vóór het hoger onderwijs bron 1CijferHO

Figuur 6.9 toont de verdeling van masterstudenten naar vooropleiding. Omdat eerder geconstateerd is dat de instroom (vooral in het wo) is gestegen (zie figuur 6.1), is op basis van de instroomaantallen een index berekend met de relatieve groei ten opzichte van 2006, onderscheiden naar vo-vooropleiding.

Deze relatieve groei is weergegeven in figuur 6.10. Het meest opvallend is de groei van het aantal studenten dat toelatingsexamen (inclusief beschikking) doet alvorens in te stromen in een universitaire master; dit aantal is sinds 2006 met meer dan een factor zeven gestegen. Het betreft hier relatief kleine aantallen (een stijging van 334 in 2006 naar 2.509 in 2011). Ter vergelijking: het aantal universitaire masterstudenten met een vwo-vooropleiding is gestegen met een factor 1,4. Het aantal universitaire masterstudenten met een buitenlandse vooropleiding is bijna verdrievoudigd (factor 2,9). De daling van het aantal universitaire masterstudenten met een havo- of mbo-vooropleiding heeft zich vooral ingezet na 2010. Het aantal studenten met een buitenlandse vooropleiding is ook gestegen in het hbo, zij het veel minder sterk. Het aantal 'reguliere' studenten (met een havo-, mbo- of vwo-vooropleiding) daalt in het hbo licht (resp. 28%, 6% en 13%). De conclusie is dat met name de studenten die via niet-traditionele routes c.q. uit het buitenland komen terrein winnen in de masteropleidingen.

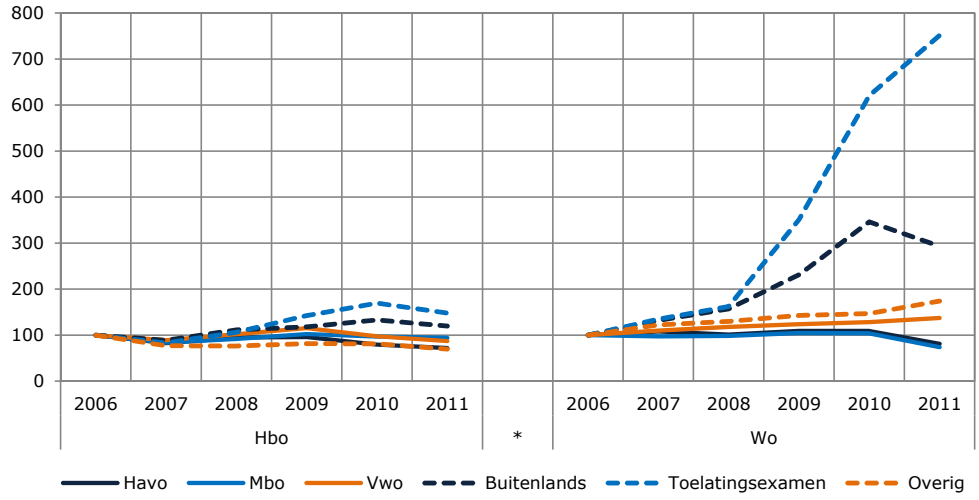

Figuur 6.10: Percentage masterinstroom in hbo en wo naar vooropleiding in het voortgezet onderwijs: index; bron 1CijferHO

6.4 Buitenlandervaring en bestuurswerk in de masterfase

Vervolgens is er een analyse gemaakt van de buitenlandervaring van masterstudenten. In figuur 5.16 en figuur 5.17 (pagina 86 e.v.) is verslag gedaan van het aandeel bachelorstudenten met studiegerelateerde buitenlandervaring; figuur 5.18 (pagina 89) laat het aandeel studenten zien met bestuurstaken. In het wo had twaalf (2011) en veertien (2012) procent van de studenten studiegerelateerde buitenlandervaring opgedaan. Dat in het wo vooral masters naar het buitenland gaan voor studiedoeleinden bewijst figuur 6.11. Zo'n 33 procent van de universitaire masterstudenten had in 2011 buitenlandervaring; in 2012 is dit (significant) gestegen naar 37 procent.

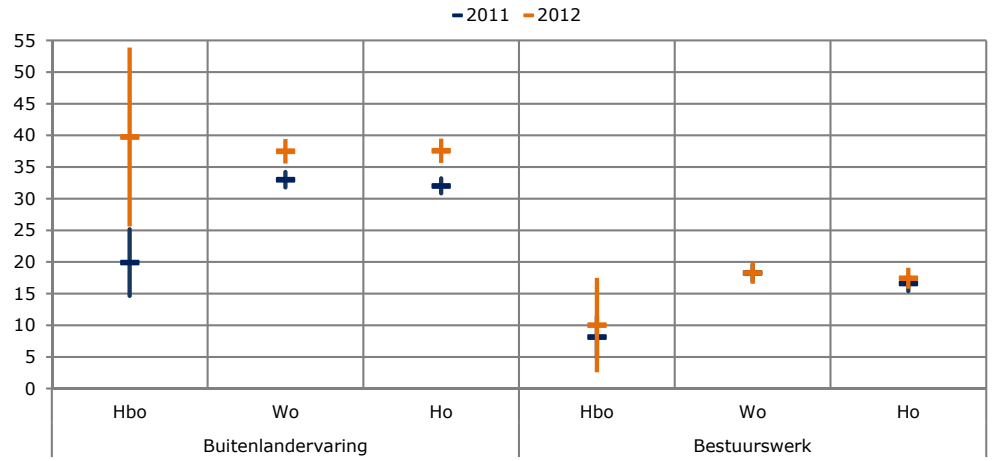

Figuur 6.11: Percentage masterstudenten met extra activiteiten: studiegerelateerde buitenlandervaring en bestuurswerk; bron Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012: 95%-betrouwbaarheidsintervallen

In het hbo was het aandeel bachelorstudenten met studiegerelateerde buitenlandervaring veertien procent (2011) en twintig procent (2012). De gemiddelden van de hbo-masters laten grote betrouwbaarheidsintervallen zien. Deze worden vooral veroorzaakt door de relatief kleine aantallen in combinatie met een grote spreiding. Toch is er in 2012 bij hbo-masters een significante stijging te zien van het aandeel masterstudenten met studiegerelateerde buitenlandervaring.

Het aandeel studenten dat bestuurswerk verricht was bij de wo-bachelors respectievelijk 23 procent (2011) en 20 procent (2012). Bij de wo-masters ligt dit percentage lager (18%). Er is bij de wo-masters in dit opzicht sprake van een stabiele situatie. Ook in het hbo verrichten meer studenten in de bachelorfase bestuursactiviteiten (13% in 2011 en in 2012) dan in de masterfase (8% in 2011 en 10% in 2012). Er is ook hier sprake van een stabiele situatie.

6.5 Keuzemotieven

In de Studentenmonitor Hoger Onderwijs is een beperkt aantal vragen gesteld over de instroom in masteropleidingen. Eén van deze vragen betreft de motieven die studenten hebben bij de keuze voor een masteropleiding. Tabel 6.4 toont de resultaten. Bij de beschrijving van de motieven richten we ons met name op de totalen voor beide jaren tezamen. Verschillen worden alleen beschreven indien vermeldenswaardig en significant. De multivariate analyses zijn uitgevoerd met de drie achtergrondkenmerken als verklarende kenmerken op de gemiddelde schaalscores en niet op de in tabel 6.4 weergegeven percentages. Deze percentages zijn berekend door de schaalscores van studenten die de motieven belangrijk vonden, samen te nemen.

Allereerst kunnen we concluderen dat geen enkel motief significant in waarde is toegenomen tussen 2011 en 2012. Voor alle studenten geldt dat de *interesse voor de inhoud* van de opleiding verreweg het belangrijkste keuzemotief is; dit geldt overigens ook voor bachelorstudenten.

Voor ruim 82 respectievelijk 86 procent van de studenten (voltijd c.q. deeltijd) is dit het belangrijkste motief. Hoewel er sprake is van een toename van het aandeel studenten voor wie dit motief belangrijk is, is deze toename niet significant als gekeken wordt binnen het hbo en wo en binnen voltijd- en deeltijdstudenten. Het feit dat een masteropleiding de *kansen op de arbeidsmarkt* verbetert is het op één na belangrijkste motief (voor ruim 50% van de voltijders en ruim 40% van de deeltijders). Dit motief is voor deeltijders minder belangrijk dan voor voltijders. Een *directe aansluiting* van de master op de bachelor was voor 55 procent van de voltijdstudenten en 45 procent van de deeltijdstudenten belangrijk. Deze aansluiting is veel belangrijker voor voltijdstudenten dan voor deeltijdstudenten en speelt met name een rol bij wo-studenten (en minder voor hbo-masters). Dit is evident omdat de doelgroepen substantieel van elkaar verschillen en hbo-masters niet per definitie direct aansluiten op de hbo-bachelor. Een soortgelijk beeld zien we als gevraagd wordt naar het belang van een *wetenschappelijke carrière* bij een keuze voor een master: voor 26 procent van de voltijdstudenten en tien procent van de deeltijd-studenten speelde dit motief een rol: veel meer in het wo dan in het hbo en veel meer voor voltijders dan voor deeltijders. Studeren in *dezelfde stad* waar men de bachelor heeft gedaan, speelt een belangrijker rol voor voltijders (25% voltijd vs. 15% deeltijd) en (met name binnen de groep voltijdstudenten) voor wo-studenten. De mogelijkheid om met de gekozen master *buitenlandervaring* op te doen is minder relevant voor deeltijdstudenten (4%) dan voor voltijdstudenten (17%). Er zijn geen noemenswaardige verschillen tussen hbo en wo en tussen de jaren. Tot slot de toegang tot een eventueel *promotietraject*. Zo'n 15 procent van de voltijdstudenten heeft deze ambitie na de master. Dit motief speelt een grotere rol voor wo-studenten en een minder grote rol voor deeltijdstudenten.

Tabel 6.4: Studiekeuzemotieven bij keuze voor een master (% studenten die desbetreffende motieven zeer belangrijk vonden)

	Voltijd						Deeltijd					
	2011		2012		Alle jaren		2011		2012		Alle jaren	
	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
Hbo												
Inhoudelijk interessant	75	83	87	17	77	101	84	74	99	44	90	118
Kans arbeidsmarkt	54	104	52	32	54	136	43	177	46	66	44	243
Direct aansluitend op bachelor	47	123	53	39	49	162	50	152	28	66	44	218
Wetenschappelijke carrière	20	126	27	41	21	167	6	225	3	84	6	310
In dezelfde stad	12	130	13	45	12	176	13	219	19	76	14	295
Buitenlandervaring	19	126	29	40	22	167	4	226	3	84	4	311
Zekerheid toegang PhD	12	133	19	43	14	176	4	224	7	84	5	309
Wo												
Inhoudelijk interessant	82	849	83	530	83	1.380	85	56	77	32	82	88
Kans arbeidsmarkt	50	1.478	50	933	50	2.411	48	89	51	58	49	147
Direct aansluitend op bachelor	55	1.346	58	841	56	2.188	48	89	47	50	47	138
Wetenschappelijke carrière	27	1.632	25	996	26	2.628	17	107	19	64	18	172
In dezelfde stad	27	1.680	23	1.059	25	2.739	17	106	17	63	17	169
Buitenlandervaring	17	1.702	15	1.035	17	2.737	5	113	2	66	3	179
Zekerheid toegang PhD	16	1.715	14	1.052	15	2.767	13	109	6	65	10	174
Ho												
Inhoudelijk interessant	82	933	83	547	82	1.480	85	130	89	76	86	206
Kans arbeidsmarkt	50	1.582	50	964	50	2.547	45	267	48	123	46	390
Direct aansluitend op bachelor	54	1.469	58	881	55	2.350	49	241	36	115	45	356
Wetenschappelijke carrière	26	1.758	25	1.037	26	2.795	10	333	10	149	10	482
In dezelfde stad	26	1.810	23	1.105	25	2.915	14	325	18	139	15	464
Buitenlandervaring	17	1.828	16	1.076	17	2.904	4	339	2	151	4	490
Zekerheid toegang PhD	16	1.848	14	1.095	15	2.943	7	333	6	149	7	482

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2012; bewerking ResearchNed. Masters voltijd (incl. duaal) en deeltijd.

Wat vonden studenten van de informatie die zij kregen tijdens hun oriëntatie op een master? Ongeveer 70 procent van de studenten is hierover tevreden. Het aandeel ontevreden studenten ligt rond de tien procent. Er zijn geen opvallende verschillen in tevredenheid tussen de informatie die studenten hadden bij de masterkeuze tussen de jaren, tussen voltijd- en deeltijdstudenten en tussen hbo en wo.

6.6 Een tweede masteropleiding

Deze paragraaf gaat over het aandeel masterstudenten (met een afgeronde master) dat een tweede master volgt. Hierbij besteden we aandacht aan de maatschappelijke aandachtsgebieden onderwijs en gezondheidszorg. Voor de definities verwijzen we naar bijlage 2 (pagina 152). Tabel 6.5 toont het aantal masterstudenten (inschrijvingen) dat een tweede master volgt. Deze studenten zijn in het bezit van een master- of doctoraaldiploma (na 1991). Tussen 2009 en 2010 is het aandeel tweede masters redelijk stabiel gebleven, zowel in het hbo als in het wo. In 2011 is er sprake van een afname (in het hbo van 4,9% naar 4,1% en in het wo van 5,8% naar 4,7%). Het betreft hier relatief kleine aantallen. Het kan een begin zijn van een dalende tendens vanwege de invoering van de wet op basis waarvan studenten die een tweede bachelor- of masterstudie doen het instellingscollegegeld moeten betalen (ingevoerd met ingang van het studiejaar 2010-2011). We zien in het wo een toename van de instroom van een overige sector naar een tweede master in onderwijs of gezondheidszorg (van 910 in 2009 naar 1.188 in 2011: een toename van 31% tegenover een algehele daling van tweede masters in die periode met 6%). In het hbo neemt deze stroom licht af; deze daling met 28 procent is iets meer dan de daling in alle tweede hbo-masters van 21 procent. Vanwege de geringe aantallen studenten met een tweede master in het hbo, richten we ons in dit hoofdstuk op de masters in het wo.

Tabel 6.5: Aantal tweede hbo- en wo-masters naar sector ho-diploma (onderwijs, zorg, overig) en sector tweede hbo-master (onderwijs, zorg, overig) (bron: 1CijferHo)

		2006	2007	2008	2009	2010	2011
Hbo	Overig > zorg/onderwijs	334	287	295	311	307	224
	Overig > overig	53	54	50	46	63	53
	Zorg/onderwijs > zorg/onderwijs	167	137	128	159	185	130
	Zorg/onderwijs > overig	175	111	116	112	102	91
	Geen tweede master	12.283	11.823	11.498	12.481	12.884	11.734
	Totaal tweede master	729	589	589	628	657	498
	% Tweede master	5,6%	4,7%	4,9%	4,8%	4,9%	4,1%
Wo	Overig > zorg/onderwijs	685	753	789	910	1.107	1.188
	Overig > overig	2.033	2.372	2.401	2.632	2.926	2.110
	Zorg/onderwijs > zorg/onderwijs	101	107	124	174	210	193
	Zorg/onderwijs > overig	177	222	257	240	261	224
	Geen tweede master	39.049	49.615	56.777	64.445	72.672	76.129
	Totaal tweede master	2.996	3.454	3.571	3.956	4.504	3.715
	% Tweede master	7,1%	6,5%	5,9%	5,8%	5,8%	4,7%

Bron: 1CijferHO 2006-2011; bewerking ResearchNed. Betreft alle hoofdinschrijvingen in de wo-master.

Figuur 6.12 toont het aandeel studenten dat een tweede master doet naar achtergrondkenmerken (2009 t/m 2011). Tussen 2010 en 2011 is er sprake van een daling bij de meeste groepen studenten, met uitzondering van de studenten van 41 jaar en ouder. Dat aandeel is sinds 2009 iets gestegen. Er zijn kleine verschillen naar achtergrondkenmerken. Een tweede master komt vaker voor bij oudere studenten dan bij jongere studenten en vaker bij deeltijdstudenten dan bij voltijdstudenten. Iets meer vrouwen dan mannen en iets meer autochtone dan allochtone studenten volgen een tweede master.

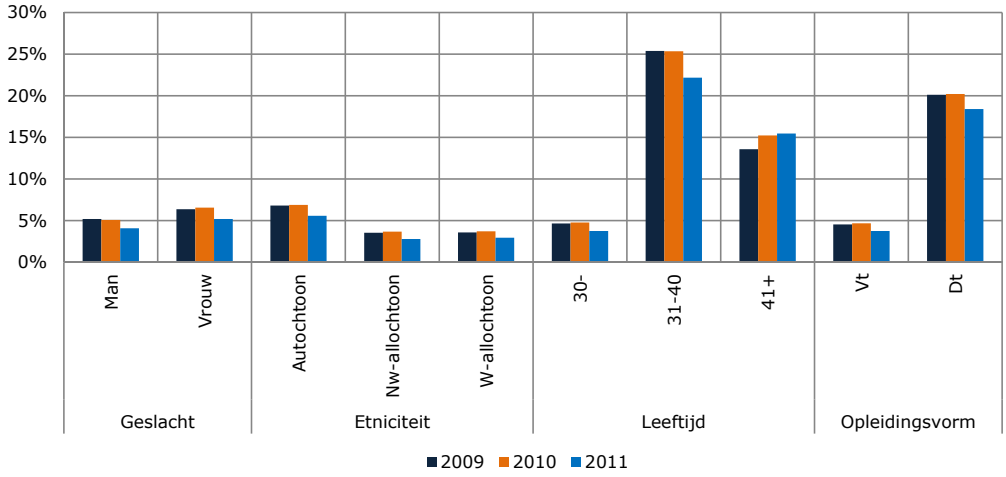

Figuur 6.12: Aandeel wo-masterstudenten dat tweede master doet naar achtergrondkenmerken (ten opzichte van ingeschreven wo- masters) (bron: 1CijferHo)

Figuur 6.13 laat zien welk diploma de masters hebben en welke keuze zij vervolgens maken, uitgesplitst naar inschrijfjaar. Studenten die doorstromen in de overige groep zijn met ingang van 2010 instellingscollegegeld verschuldigd.

Het gaat hier in 2010 om 75 procent van alle masterstudenten die een tweede master volgen (dit aandeel daalt naar 68% in 2011). In 2011 betreft het 2.527 studenten. Het aandeel masterstudenten dat doorstroomt van een overige sector naar de sector gezondheidszorg of onderwijs en daarmee het wettelijk collegegeld betaalt, stijgt van 25 procent (2009) naar 32 procent (2011). In absolute zin is er sprake van een stijging van 31 procent: van 910 (2009) inschrijvingen per jaar naar 1.188 (2011) per jaar. Ook hier lijkt het beleid effect te hebben.

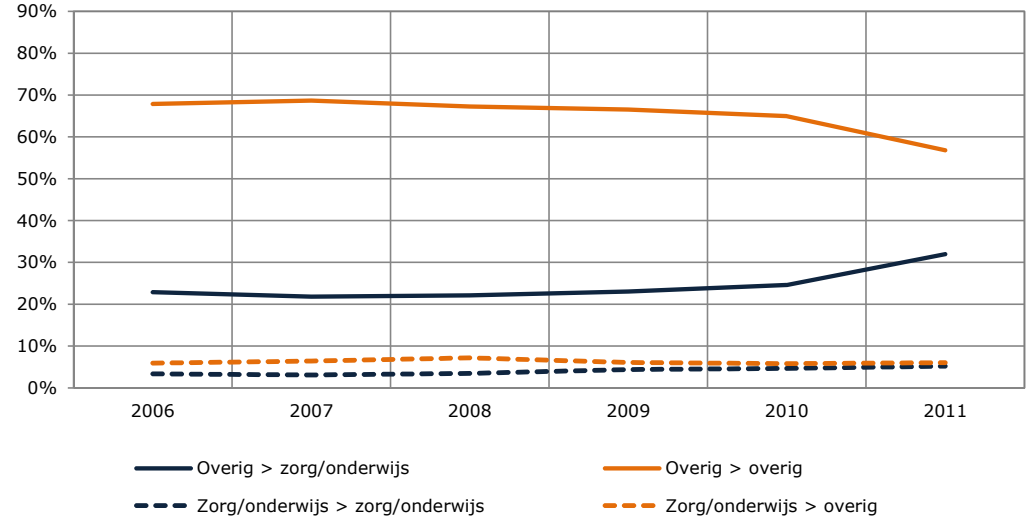

Figuur 6.13: Aandeel studerenden in een tweede wo-master naar sector ho-diploma (onderwijs, zorg, overig) en sector tweede wo-master (onderwijs, zorg, overig) ten opzichte van alle wo-masters met een tweede bachelor (bron: 1CijferHo)

Hoe deze gegevens zich verhouden ten opzichte van de totale populatie, is weergegeven in figuur 6.14. Na de invoering van de wet in 2010 daalt het aandeel masters dat instellingscollegegeld moet betalen van 4,5 procent (2009) naar 3,2 procent in 2011. Ten opzichte van de populatie wo-masters is er na 2009 een geringe stijging van het percentage masterinschrijvingen dat wettelijk collegegeld betaalt (van 1,3% in 2009 naar 1,5% in 2011).

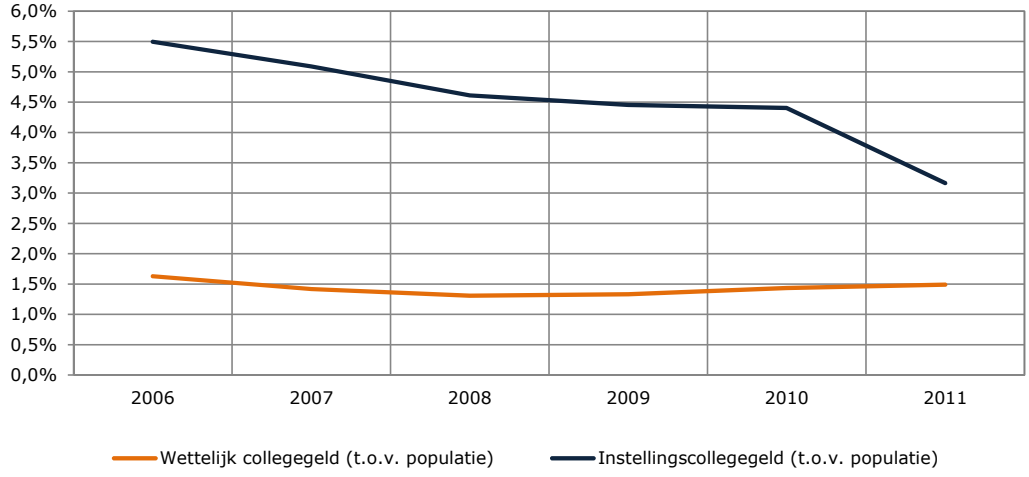

Figuur 6.14: Aandeel studerenden in een tweede wo-master dat kiest voor een tweede masteropleiding en percentage dat instellingscollegegeld en wettelijk collegegeld betaalt ten opzichte van de populatie masters (bron: 1CijferHo)

Welk type student moet op basis van de hiervoor geanalyseerde gegevens na 2010 wettelijk collegegeld of instellingscollegegeld gaan betalen? Figuur 6.15 toont de percentages gerelateerd aan het totaal aantal studenten in een tweede master. Zoals gezegd, betaalt in 2011 68 procent (in 2010 75%) van alle studenten in een tweede master instellingscollegegeld. Bij alle subgroepen is deze daling terug te zien. Dat betekent dat tweede masters waarvoor hoog collegegeld verschuldigd is, steeds minder populair worden. Relatief veel niet-westers allochtone studenten betalen in vergelijking met autochtone studenten instellingscollegegeld; in 2011 wordt het verschil tussen beide groepen groter. In vergelijking met oudere studenten betalen relatief veel jongere studenten instellingscollegegeld.

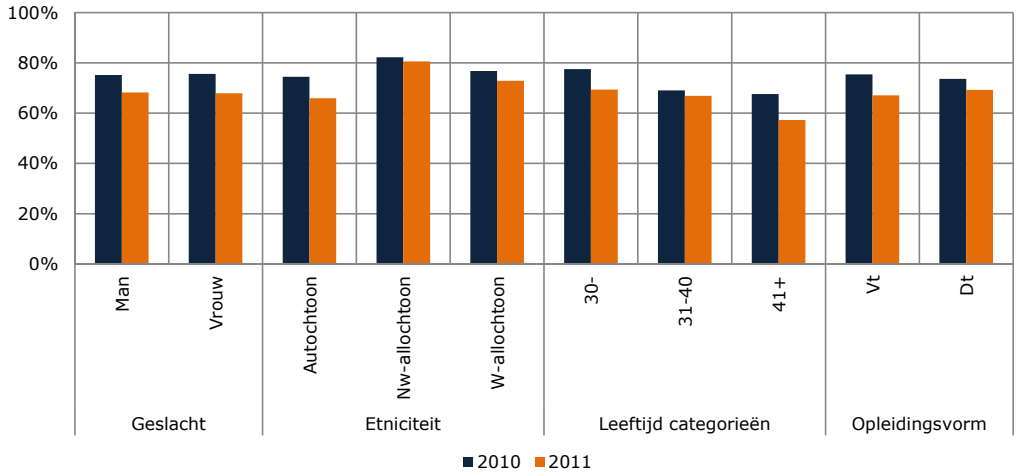

Figuur 6.15: Aandeel ingeschreven studenten in tweede master dat instellingscollegegeld verschuldigd is naar achtergrondkenmerken t.o.v. alle masters in tweede studie: 2010 en 2011 (bron: 1CijferHo)

6.7 Samenvatting

Dit hoofdstuk gaat over de instroom en keuzemotieven in de master en het aandeel masterstudenten dat kiest voor neveninschrijvingen of een tweede masteropleiding. De analyses hebben allemaal betrekking op bekostigde masters en zijn verricht op basis van het 1CijferHO en de Studentenmonitor Hoger Onderwijs. In deze samenvatting kijken we terug op de belangrijkste conclusies. Onderstaande vragen staan centraal in dit hoofdstuk.

1.4.1 Veranderen de doorstroomambities van studenten?
1.4.2 Verandert het aantal studenten dat kiest voor een master?
1.4.3 Verandert de instroom naar type master en type student?
1.4.4 Veranderen de motieven die studenten hebben bij een keuze voor een master?
1.4.5 Verandert het aandeel studenten dat kiest voor een tweede masteropleiding, onder andere in de sector gezondheidszorg of onderwijs?

Veranderen de doorstroomambities van studenten?

De helft van alle bachelors heeft de intentie om verder te studeren en één op de drie wil gaan werken. In het wo is het aandeel dat door wil stromen naar een vervolgopleiding (88%) veel groter dan in het hbo (29%). Ten aanzien van de doorstroom vanuit het hbo is een lichte daling geconstateerd tussen 2011 en 2012. Bij de keuze om te gaan werken, is het genereren van inkomsten belangrijk. Voor een kwart van de studenten wordt de keuze ook ingegeven door het risico dat men loopt om verhoogd collegegeld te moeten gaan betalen. Dit speelt sterker voor hbo-studenten, voor wie dit argument voor het afzien van een vervolgstudie in belang toeneemt. Voor wo-studenten neemt dit argument af in belang. Dit is aannemelijk omdat doorstroom van hbo-bachelor naar wo-master vaak betekent dat de student een schakelprogramma moet volgen en zich daarvoor (meestal) inschrijft in de bachelor. Het merendeel betaalt hierdoor vanwege deze tweede bachelor instellingscollegegeld. Voor wo-studenten speelt dit niet.

Verandert het aantal studenten dat kiest voor een master?

Hbo-masters worden veel meer in deeltijd aangeboden dan wo-masters en trekken kwantitatief veel minder studenten (14% van alle masterstudenten studeert in het hbo). Het aandeel masterstudenten (ten opzichte van alle masters) is in het hbo na 2009 gedaald met 16 procent en in het wo gestegen met 11%. In het hbo vormen de maatschappelijke aandachtsgebieden (zorg is licht stijgend en onderwijs is dalend) driekwart van de instroom; in het wo is dit aandeel tussen zes en twaalf procent (zorg is licht stijgend en onderwijs is stabiel). In het wo studeert een kwart aan een bètamaster (procentueel licht dalend). In 2011 volgt ruim drie procent van de wo-masters een researchmaster. Na 2009 stijgt de instroom in researchmasters nog met 25 procent. Deze masters trekken, uitgaande van het gemiddeld eindexamencijfer in het voortgezet onderwijs, de 'beste' (Nederlandse) studenten en relatief veel buitenlandse studenten.

Verandert de instroom naar type master en type student?

Hbo-masters bestaan voor 95 procent uit deeltijders, kennen voor driekwart vrouwelijke studenten, voor 80 procent autochtone studenten en voor de helft studenten van 30 jaar of ouder. Het aandeel hbo-masters van 40+ daalt. Wo-masters hebben vijf procent deeltijdstudenten; ruim 90 procent is jonger dan 30 jaar. Het aandeel oudere studenten (30+) en deeltijdstudenten in de wo-master daalt licht. Vrouwen winnen steeds meer terrein; hun aandeel stijgt van 52 naar 55 procent. Aan universitaire masters studeren relatief veel niet-autochtone studenten: het aandeel buitenlandse studenten neemt toe van zestien procent naar ruim twintig procent, het aandeel niet-westers allochtone studenten stijgt van twaalf naar veertien procent. De niet-traditionele instroom in de masters neemt toe (studenten die met een buitenlandse vooropleiding of met een toelatingsexamen instromen in de master). Havisten vinden verhoudingsgewijs steeds minder vaak de weg naar een master; daarentegen stijgt het aandeel mbo'ers dat kiest voor een hbo-master.

Waar bij de analyses van de bachelors werd geconcludeerd dat in het wo het aandeel studenten met studiegerelateerde buitenlandervaring achterblijft bij het hbo, blijkt uit analyses van de masterstudenten dat deze fase nadrukkelijk wordt gebruikt voor het opdoen van ervaring in het buitenland. Het aandeel studenten in een wo-master met buitenlandervaring stijgt van 33 procent (2011) naar 37 procent (2012). Ook hbo-masters gaan steeds vaker naar het buitenland. Bestuurlijke activiteiten worden meer ontplooid in de bachelorfase dan in de masterfase, zowel in het hbo als in het wo.

Veranderen de motieven die studenten hebben bij een keuze voor een master?

De inhoudelijke interesse voor het vak- of kennisgebied vormt de belangrijkste reden om voor een master te kiezen. Noch de impact van dit motief noch dat van de andere motieven verandert tussen 2011 en 2012. Arbeidsmarktmotieven, de directe aansluiting op de bachelor, een wetenschappelijke carrière, een opleiding in dezelfde stad, het opdoen van buitenlandervaring of toegang tot een promotietraject zijn voor deeltijders minder belangrijk dan voor voltijders. Wo-studenten hechten bij de keuze voor een master meer dan hbo-studenten aan een wetenschappelijke carrière, de aansluiting op de bachelor, het volgen van een opleiding in dezelfde stad en een eventueel promotietraject. De studiekeuzeinformatie die voorhanden was bij de studiekeuze wordt door ruim 70 procent van de studenten als goed beoordeeld; tien procent vond het materiaal onder de maat.

Verandert het aandeel studenten dat kiest voor een tweede masteropleiding, onder andere in de sector gezondheidszorg of onderwijs?

Tussen 2010 en 2011 daalt het percentage studenten dat een tweede master volgt van 4,9 procent naar 4,1 procent (hbo) en van 5,8 procent naar 4,7 procent (wo). Tussen 2009 en 2010 zijn er nauwelijks verschillen. De daling tussen 2010 en 2011 kan het begin zijn van een ingezette daling als gevolg van de wet die de tweede studies reguleert en die sinds het studiejaar 2010-2011 van kracht is. Een tweede master komt vaker voor bij oudere studenten dan bij jongere studenten, vaker bij deeltijdstudenten dan bij voltijdstudenten en iets vaker bij autochtone studenten en bij vrouwen dan bij allochtone studenten en mannen. Er is een toename van tweede wo-masters in onderwijs en gezondheidszorg, de groep die valt binnen de uitzonderingsbepaling en het wettelijk collegegeld betaalt: het gaat hier om een stijging van 31% (van 910 studenten in 2009 naar 1.188 studenten in 2011) tegenover een algehele daling van tweede masters in het wo met zes procent. Bij de hbo-masters is er overigens sprake van een daling van deze groep.

Studenten die doorstromen naar een tweede master in een andere opleiding dan onderwijs of gezondheidszorg of hun eerste master al in deze sectoren hebben gevolgd, zijn met ingang van 2010 instellingscollegegeld verschuldigd: in 2010 wordt 75 procent van de studenten in een tweede master hiermee geconfronteerd. Dit aandeel daalt in 2011 naar 68 procent (2.527 wo-masters). Dit is ruim drie procent van de hele *populatie masters* in 2011. Het percentage dat het wettelijk collegegeld betaalt stijgt van 25 procent (2009: 910 wo-masterstudenten) naar 32 procent (2011: 1.188 wo-masterstudenten); dit komt in 2011 overeen met 1,5 procent van alle masterstudenten.

7 Leengedrag en leenmotieven

7.1 Inleiding en vraagstelling

Een deel van de maatregelen in het hoger onderwijs heeft betrekking op wijzigingen in het studiefinancieringsstelsel: de mogelijke invoering van een sociaal leenstelsel. Daarnaast hebben maatregelen om de studievoortgang te bevorderen en uitval terug te dringen ook consequenties voor de financiële situatie van studenten: zij zullen mogelijk meer tijd aan de studie gaan besteden, wellicht minder gaan werken en vaker een studielening aangaan. We verwachten daarom dat het aantal studenten met een studielening zal toenemen en/of dat er sprake zal zijn van een verhoging van de leenbedragen. In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan het leengedrag van studenten. De volgende vragen zijn leidend:

1.3.1 Verandert het aandeel studenten met een studielening?
1.3.2 Veranderen het leengedrag en de hoogte van het leenbedrag?
1.3.3 Veranderen leenmotieven en bestedingsdoelen?

Gegevens over het percentage lenende studenten zijn ontleend aan de Kerncijfers van OCW (2007-2011) en aan de Studentenmonitor Hoger Onderwijs. Op basis van deze laatste bron is een analyse gedaan van leenbedragen, motieven om wel of niet een studielening aan te gaan en is het leengedrag bestudeerd in relatie tot achtergrondkenmerken. De Studentenmonitor bevat de gegevens die verzameld zijn in het voorjaar van 2011 (studiejaar 2010-2011) en 2012 (studiejaar 2011-2012). In de vervolgrapportages zal aandacht worden besteed aan het leengedrag op basis van specifieke populatiebestanden van DUO en zullen daarnaast de relatie tussen studievoortgang en leengedrag alsook ontwikkelingen daarin in beeld worden gebracht op basis van de Studentenmonitor voor de studiejaren 2010-2011, 2011-2012 en 2012-2013.

7.2 Studeren met een studielening

7.2.1 Aantal studenten met een studielening

Figuur 7.1 en tabel 7.1 tonen het aantal studenten met een studielening in de periode 2007-2011 op basis van de gegevens die zijn gepresenteerd in de Kerncijfers OCW 2007-2011.

Het *aantal* studenten met een studielening is gestegen (van 158.800 studenten naar 164.700 studenten). Het *percentage* lenende studenten ten opzichte van alle voltijdstudenten is sinds 2007 gedaald van 31 procent naar 28 procent. Deze daling gaat gepaard met een forse stijging van het aantal en aandeel studenten dat gebruikmaakt van het collegegeldkrediet (een stijging van 4% naar 9%). We kunnen deze percentages niet optellen omdat de categorieën elkaar overlappen (studenten die lenen én gebruikmaken van het collegegeldkrediet). Van de totale groep leners in het hoger onderwijs studeert een derde in de leenfase (een stijging van 33% in 2007 naar 37% in 2011). Dat betekent dat één op de drie studenten met een lening geen recht meer heeft op een basisbeurs. Eén op de tien studenten (voltijd en duaal) maakt gebruik van een studielening én heeft geen recht meer op studiefinanciering.

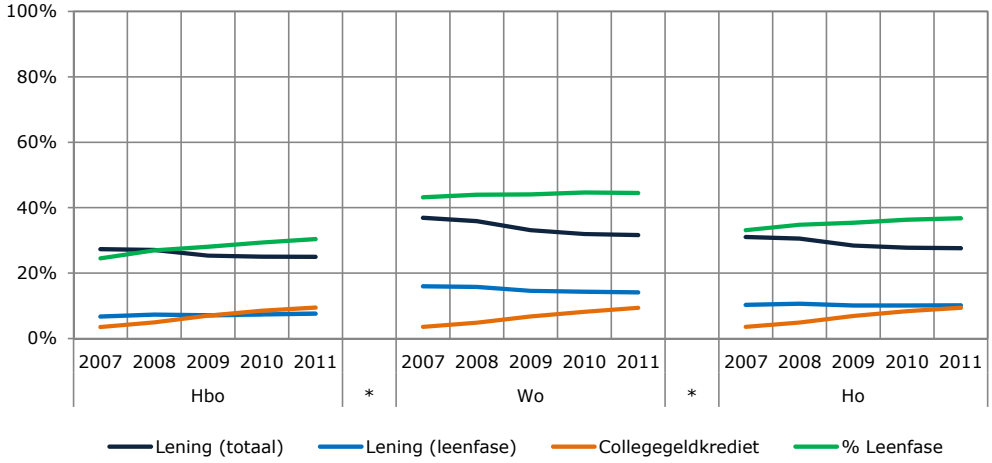

Figuur 7.1: Studenten met studielening: totaal, leenfase en collegegeldkrediet en het percentage in leenfase ten opzichte van alle leners (bron: Kerncijfers OCW 2007-2011)

Het hbo kent minder lenende studenten dan het wo (van 27% in 2007 naar 25% in 2011). Dit heeft wellicht te maken met het feit dat in het hbo relatief veel studenten thuis wonen en daarom minder gebruikmaken van een studielening. In het hbo is het aandeel van de lenende studenten dat geen recht meer heeft op een basisbeurs kleiner dan in het wo; dit aandeel stijgt in het hbo echter harder dan in het wo (van 25% naar 30% vs. van 43% naar 44% in het wo). In 2011 maakte acht procent van alle hbo-voltijdstudenten en veertien procent van alle wo-voltijdstudenten zonder recht op een basisbeurs gebruik van een studielening.

Tabel 7.1: Aantallen naar jaar, soort hoger onderwijs en percentage wel/niet lening (populatiegegevens)

	2007	2008	2009	2010	2011
Hbo	312.593	321.259	338.533	351.639	362.556
Lening (totaal)	85.300	86.900	85.700	87.900	90.500
% Lening (totaal)	27%	27%	25%	25%	25%
Lening (leenfase)	20.900	23.400	24.000	25.800	27.500
% Lening in leenfase t.o.v. leners	25%	27%	28%	29%	30%
% Lening (leenfase)	7%	7%	7%	7%	8%
Collegegeldkrediet	11.000	15.800	23.600	29.800	34.100
% Collegegeldkrediet	4%	5%	7%	8%	9%
Wo	199.183	207.476	220.099	229.967	234.807
Lening (totaal)	73.500	74.400	72.900	73.500	74.200
% Lening (totaal)	37%	36%	33%	32%	32%
Lening (leenfase)	31.700	32.700	32.100	32.800	33.000
% Lening in leenfase t.o.v. leners	43%	44%	44%	45%	44%
% Lening (leenfase)	16%	16%	15%	14%	14%
Collegegeldkrediet	7.100	10.000	14.800	18.700	22.000
% Collegegeldkrediet	4%	5%	7%	8%	9%

Tabel 7.1: (Vervolg) Aantallen naar jaar, soort hoger onderwijs en percentage wel/niet lening (populatiegegevens)

	2007	2008	2009	2010	2011
Ho	511.776	528.735	558.632	581.606	597.363
Lening (totaal)	158.800	161.300	158.600	161.400	164.700
% Lening (totaal)	31%	31%	28%	28%	28%
Lening (leenfase)	52.600	56.100	56.100	58.600	60.500
% Lening in leenfase t.o.v. leners	33%	35%	35%	36%	37%
% Lening (leenfase)	10%	11%	10%	10%	10%
Collegegeldkrediet	18.100	25.800	38.400	48.500	56.100
% Collegegeldkrediet	4%	5%	7%	8%	9%

Bron: 1CijferHo (totalen voltijd en duaal) en Kerncijfers OCW 2007-2011 (aantal lenende studenten).

De analyses van de Studentenmonitor zijn gebaseerd op de gegevens van 30.874 voltijdstudenten van wie leengegevens bekend zijn, 20.107 in 2011 en 10.766 in 2012. Alle gegevens zijn gewogen voor steekproefafwijkingen op basis van soort hoger onderwijs, croho-onderdeel en geslacht. Het percentage leners (op basis van de kerncijfers) komt goed overeen met de percentages in de Studentenmonitor 2011 en 2012 (tabel 7.2: grijze cellen). Het aandeel leners in de leenfase ten opzichte van het totaal aantal lenende studenten is echter systematisch ongeveer tien à vijftien procentpunten lager dan in de populatie: in 2011 is dit percentage in de populatie en in de Studentenmonitor respectievelijk 25 procent en 18 procent (hbo), 44 procent en 30 procent (wo) en 37 procent en 23 procent (ho). Vanwege deze disbalans zullen alle tabellen worden uitgesplitst naar nominale fase en leenfase en worden deze groepen niet samengevoegd.

Tabel 7.2: Aantal naar jaar, soort hoger onderwijs en percentage lening (steekproefgegevens)

	Hbo		Wo		Ho	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Steekproef	12.328	6.041	7.780	4.725	20.107	10.766
Lening (totaal)	2.947	1.538	2.512	1.519	5.459	3.057
% Lening (totaal)	24%	25%	32%	32%	27%	28%
Lening (leenfase)	527	247	753	406	1.280	654
% Lening in leenfase t.o.v. leners	*18%*	*16%*	*30%*	*27%*	*23%*	*21%*

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Voltijdstudenten.

Op basis van de Studentenmonitor Hoger Onderwijs is een uitsplitsing gemaakt van de wel en niet lenende studenten naar achtergrondkenmerken (tabel 7.3). De percentages komen niet exact overeen met de hiervoor getoonde percentages, omdat het hier een steekproef betreft en het gegevens uit een andere bron bevat. De kern ligt bij het in beeld brengen van de onderlinge verschillen tussen doelgroepen. Het algemeen beeld is in het onderstaande samengevat:

- in het hbo lenen meer studenten van wie ten minste één van de ouders een ho-opleiding heeft dan studenten van wie de ouders geen ho-opleiding hebben (in het wo is er geen verschil);
- meer ouderejaarsstudenten dan eerstejaarsstudenten lenen en meer uitwonende dan thuiswonende studenten lenen (met uitzondering van de wo-leenfase in 2012);

- meer studenten uit de lagere sociale klasse lenen dan studenten uit de hogere sociale klasse (in het wo is er in de leenfase geen verschil tussen de sociale klassen; in het hbo is in de leenfase het verschil verdwenen in 2012)[12];
- het verschil in leengedrag tussen allochtone en autochtone studenten is niet gelijk voor hbo en wo: in het hbo lenen meer allochtone studenten dan autochtone studenten in de nominale fase; in het wo lenen in de leenfase (alleen in 2011) juist meer autochtone studenten;
- meer mannen dan vrouwen lenen in de nominale fase (in het wo is dit verschil niet geconstateerd in 2011); in de leenfase is alleen in 2011 in het hbo dit verschil geconstateerd;
- meer masterstudenten dan bachelorstudenten lenen (in de leenfase worden de verschillen kleiner; in 2012 zijn deze verdwenen).

Tabel 7.3: Studielening (%) naar achtergrondkenmerken

	Nominale fase				Leenfase			
	Hbo		Wo		Hbo		Wo	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Generatie ho								
Eerste generatie	22*	23*	29	29	27	23*	37	38
Tweede generatie	25*	27*	31	32	29	31*	38	38
Sociale klasse								
Laag	29*	32*	35*	37*	34*	30	40	44
Midden	22*	22*	29*	28*	27*	28	37	37
Hoog	21*	24*	30*	30*	24*	27	36	35
Etniciteit								
Autochtoon	22*	24*	30	30	27	28	40*	39
Allochtoon	38*	37*	34	34	28	26	20*	28
Geslacht								
Man	24	27*	31	33*	32*	28	36	36
Vrouw	22	24*	30	29*	23*	29	39	39
Type ho								
Bachelor			29*	29*			38	38
Master			39*	37*			36	37
Studiejaar								
Eerstejaars	20*	19*	23*	23*	10*	14*	17*	18*
Ouderejaars	25*	28*	34*	34*	31*	31*	39*	39*
Woonsituatie								
Thuiswonend	12*	13*	11*	13*	21*	19*	26*	30
Uitwonend	39*	42*	39*	38*	31*	34*	39*	39

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Voltijdstudenten;
*=verschillen tussen de subgroepen zijn significant ($p \leq 0,01$).

12 In de rapportage 'Tien jaar Studentenmonitor' is geconcludeerd dat relatief veel studenten uit hogere milieus lenen. Verschillen worden veroorzaakt door de keuze van de indicator voor sociale klasse. In deze rapportage is de eigen inschatting van studenten gebruikt. Studenten hebben hun sociale afkomst zelf aangegeven op een schaal van 1 (laag) tot en met 10 (hoog). Deze indicator wordt momenteel ook in Europees verband gebruikt. De indicator hangt evenwel sterk samen met de indicator voor sociale herkomst die is samengesteld op basis van opleiding, inkomen en beroepsniveau van de ouders uit de eerdere Studentenmonitor. De verschillen kunnen verklaard worden door de verschillende indelingscriteria in groepen laag-midden-hoog (absoluut versus relatief, zie ook paragraaf 3.3 op pagina 31).

Tabel 7.4 toont het percentage studenten dat alleen een lening heeft, alleen werkt, werkt én leent of noch werkt, noch leent. Bijna twee derde van de *lenende studenten* heeft naast de lening ook een betaalde baan. Voor meer dan de helft van *alle studenten* geldt dat zij wel een betaalde baan hebben, maar niet lenen. Ruim veertien procent van alle studenten in de nominale fase leent en werkt (in de leenfase is dit ruim 20%), ongeveer acht procent heeft alleen een lening en verricht geen betaald werk (10% in de leenfase); ruim de helft heeft alleen een baan (44% in de leenfase) en 22 procent werkt niet én leent niet (25% in de leenfase). Er zijn geen ontwikkelingen in de tijd.

Tabel 7.4: Inkomensstrategie (%) van studenten

	Nominale fase				Leenfase			
	Hbo		Wo		Hbo		Wo	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Lenen en werken	13	13	16	16	18	16	25	24
Alleen lenen	7	8	10	10	8	10	11	11
Alleen werken	59	58	50	51	48	53	37	41
Niet lenen en niet werken	21	21	24	23	26	21	27	24

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Voltijdstudenten.

7.2.2 Structureel en incidenteel lenen

Onder het leengedrag verstaan we ook de wijze waarop studenten lenen: incidenteel of structureel. Aan de studenten is gevraagd of zij incidenteel lenen of dat zij elke maand lenen. Studenten die acht maanden of meer per jaar lenen, zijn aangemerkt als 'structurele leners'; de overige studenten worden gezien als incidentele leners. Tabel 7.5 laat het aandeel structurele en incidentele leners zien.

Tabel 7.5: Structureel en incidenteel lenen naar leenfase (% t.o.v. alle studenten en lenende studenten)

	Hbo				Wo			
	2011		2012		2011		2012	
	Alle studenten	Lenende studenten	Alle studenten	Lenende studenten	Alle studenten	Lenende studenten	Alle studenten	Lenende studenten
Nominale fase								
Geen lening	77		75		70		70	
Incidenteel	4	16	4	18	5	18	5	17
Structureel	19	84	20	82	25	82	25	83
Leenfase								
Geen lening	73		72		63		63	
Incidenteel	3	11	3	11	4	11	4	11
Structureel	24	89	25	89	33	89	33	89
Totaal								
Geen lening	77		75		68		68	
Incidenteel	3	15	4	17	5	16	5	16
Structureel	20	85	21	83	27	84	27	84

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Voltijdstudenten in nominale fase en leenfase en voltijdstudenten die niet lenen.

Ruim 80 procent van de lenende studenten leent structureel (8 maanden of meer per jaar); de overige studenten lenen minder dan acht maanden. Er zijn geen verschillen tussen hbo en wo, noch is er sprake van opzienbarende verschillen tussen 2011 en 2012. Het leengedrag van mannen en vrouwen, autochtone en allochtone studenten verschilt niet. Er zijn geen verschillen in het leengedrag van de studenten onderscheiden naar sociale afkomst als we kijken binnen de afzonderlijke jaren, binnen de nominale fase en leenfase en hbo en wo. Wel is het zo dat in de leenfase meer studenten structureel lenen dan in de nominale fase.

7.2.3 Leenbedragen

Tabel 7.6 toont het geleende bedrag per jaar (gemiddeld voor alle lenende studenten) en het maandelijks leenbedrag (alleen voor studenten die daadwerkelijk lenen in een maand). Het totale leenbedrag alsook het gemiddeld maandbedrag is hoger voor leners in de leenfase dan voor leners in de nominale fase. In het hbo liggen de bedragen lager dan in het wo. In de nominale fase verschillen de leenbedragen niet tussen 2011 en 2012. In de leenfase stijgen alleen de bedragen van hbo-studenten.

Tabel 7.6: Leenbedragen (€) en aantal maanden lenen per jaar (gem.)

		Nominale fase		Leenfase	
		2011	2012	2011	2012
Hbo	Totaal leenbedrag per jaar (€)	3.929	4.024	5.646	6.498
	Gemiddeld leenbedrag per maand (€)	329	337	471	541
Wo	Totaal leenbedrag per jaar (€)	4.132	4.221	6.010	6.267
	Gemiddeld leenbedrag per maand (€)	345	353	502	523
Ho	Totaal leenbedrag per jaar (€)	4.015	4.116	5.862	6.355
	Gemiddeld leenbedrag per maand (€)	336	344	489	530

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Voltijdstudenten in nominale fase en leenfase die structureel lenen: alleen studenten met een lening: maandbedragen alleen indien in desbetreffende maand geleend is.

Ten aanzien van leenbedragen en het aantal maanden dat men leent, zijn er een paar verschillen naar achtergrondkenmerken (zie tabel 7.7, alleen structurele leners). Deze verschillen manifesteren zich alleen in de nominale fase. In de leenfase zijn er geen opvallende verschillen tussen de typen studenten. De belangrijkste verschillen kunnen als volgt omschreven worden:

- in het hbo lenen studenten van wie de ouders geen opleiding hebben in het hoger onderwijs een kleiner bedrag per maand en een kleiner bedrag per jaar dan studenten met ouders die wel een opleiding in het hoger onderwijs hebben afgerond;
- in het hbo lenen studenten uit lagere sociale milieus gemiddeld een lager bedrag per maand en een lager bedrag per jaar dan studenten uit hogere sociale milieus;
- het maandelijks en jaarlijks leenbedrag van allochtone studenten is hoger dan van autochtone studenten;
- het maandelijks en jaarlijks leenbedrag van mannen is hoger dan van vrouwen;
- uitwonende studenten lenen maandelijks en jaarlijks meer dan thuiswonende studenten.

Tabel 7.7: Leenbedrag (€) en aantal maanden (gem.) lenen naar achtergrondkenmerken (alleen structurele leners in de nominale fase)

		Totaal leenbedrag		Gemiddeld leenbedrag per maand	
		Hbo	Wo	Hbo	Wo
Generatie hoger onderwijs	Eerste generatie	3.789*	4.080	318*	342
	Tweede generatie	4.138*	4.200	346*	351
Sociale klasse	Laag	3.849*	4.134	322*	346
	Midden	3.867*	4.095	324*	342
	Hoog	4.208*	4.253	352*	356
Etniciteit	Autochtoon	3.918*	4.099*	328*	343*
	Allochtoon	4.317*	4.859*	360*	405*
Geslacht	Man	4.087*	4.324*	342*	361*
	Vrouw	3.856*	4.021*	323*	336*
Woonsituatie	Thuiswonend	3.326*	3.721*	279*	311*
	Uitwonend	4.196*	4.216*	351*	352*

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Voltijdstudenten: structurele leners in de nominale fase; *=verschillen tussen de subgroepen zijn significant ($p \leq 0,01$).

7.3 Leenmotieven en bestedingsdoelen

7.3.1 Afzien van een studielening

Tabel 7.8 toont de redenen waarom studenten geen studielening hebben (in percentages ten opzichte van alle studenten zonder studielening). De motieven zijn gesorteerd naar het percentage van belangrijkheid. Een aantal overwegingen neemt in belang toe tussen 2011 en 2012. Dit is de periode waarin studenten anticiperend gedrag kunnen gaan vertonen op basis van de afgekondigde maatregelen. Ook de crisis kan oorzaak zijn van een andere houding ten opzichte van het aangaan van een studielening.

Het belangrijkste motief om niet te lenen heeft met name te maken met de weerstand tegen het maken van schulden. Zowel in het hbo als in het wo is het percentage studenten dat om deze reden afziet van een studielening, gestegen (met uitzondering van wo-studenten in de leenfase). Van de groep studenten die niet leent, zijn veel studenten mening dat lenen pas aan de orde zou zijn indien er geen alternatieven meer zijn; dit aandeel is gestegen bij wo-studenten in de nominale fase en in de leenfase.

Steeds meer hbo-studenten in de leenfase geven aan geen lening nodig te hebben. Het verrichten van betaald werk is voor steeds meer hbo'ers in de leenfase een manier om een lening te vermijden; in 2012 daalt het percentage van hbo-studenten in de leenfase dat afziet van een lening omdat ouders bijdragen. In de nominale fase stijgt het aandeel studenten dat niet leent omdat ouders het afraden, vanwege de kosten van een lening (hbo) of vanwege een onzekere toekomst. Voor steeds meer hbo-studenten in de nominale fase vormen de kosten van een lening een probleem of ontbreekt de noodzaak om te lenen vanwege lage lasten.

De verschillen tussen de argumenten van hbo- en wo-studenten die een rol spelen bij het afzien van een studielening zijn meer opvallend in de nominale fase dan in de leenfase. Relatief veel hbo-studenten lenen niet omdat men betaalde arbeid verricht (nominale fase) of vanwege kosten van een studielening.

Meer wo-studenten dan hbo-studenten hebben geen lening omdat de ouders bijdragen of omdat de noodzaak voor een lening ontbreekt. Bij sommige motieven is er sprake van verschillen die te maken hebben met de afkomst van de student. Voor studenten van wie de ouders al een opleiding in het hoger onderwijs hebben afgerond (tweede generatie hoger onderwijs) zijn soms andere motieven belangrijk dan voor studenten van wie ouders een lagere opleiding hebben dan hoger onderwijs (eerste generatie hoger onderwijs). Het krijgen van een ouderlijke bijdrage, rekening houden met (onzekerheid over) het toekomstige inkomen en het feit dat men alleen wil lenen als het echt noodzakelijk is, is voor relatief meer studenten belangrijk uit de tweede dan voor de eerste generatie. In deze laatste groep zien relatief veel studenten af van een studielening omdat men betaald werk verricht of omdat men een lening te duur vindt. Dit loopt nagenoeg gelijk met een onderscheid tussen sociale klassen. In de hogere sociale klasse komt het bovendien bij veel studenten voor dat de studielening wordt afgeraden door de ouders.

Tabel 7.8: Motieven om niet te lenen (%)

	Nominale fase				Leenfase			
	Hbo		Wo		Hbo		Wo	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Geen (grote) schulden maken	82*	84*	83*	86*	67*	74*	61	66
Alleen lenen indien echt noodzakelijk	72	72	81*	84*	59	59	57*	63*
Geen lening nodig	75	74	79	79	57*	60*	56	56
Ouders dragen bij	56	56	71	70	48*	39*	52	50
Verricht betaald werk	58	57	53	54	48*	58*	42	47
Studielening te duur	48*	51*	41	41	38*	44*	30	32
Ontraden door ouders	48*	52*	44*	51*	35	36	26	28
Leenvoorwaarden duo niet bekend	23	23	17	17	26	26	22	21
Geen of lage lasten	37*	41*	34	35	25	26	19	22
Onzeker over toekomstig inkomen	14*	20*	15*	20*	18	21	17	20
Ik leen elders	2	2	2	2	6	4	5	5

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011-2012; bewerking ResearchNed. Alleen voltijd (n=22.280).
*=significante trends ($p \leq 0{,}01$).

7.3.2 Leenmotieven

Tabel 7.9 toont mogelijke motieven die studenten hebben om een lening af te sluiten. Het betreft hier alleen structurele leners. In 2012 zijn de belangrijkste motieven om te lenen de noodzakelijke lasten, de gunstige leenvoorwaarden, minder werken naast de studie en het feit dat men de ouders niet wil belasten. De zekerheid die men heeft over het latere inkomen neemt iets af, doch is niet significant op het gekozen significantieniveau. In het hbo is het aandeel studenten in de nominale fase dat leent omdat men de ouders niet wil belasten toegenomen. Er zijn daarnaast verschillen tussen hbo- en wo-studenten in de motieven die zij hebben om te lenen. In het hbo speelt voor relatief veel studenten een rol dat ouders onvoldoende bijdragen. In het wo speelt verhoudingsgewijs voor veel studenten dat leenvoorwaarden gunstig zijn, dat men zich meer luxe wil veroorloven, dan men minder wil gaan werken en dat ouders hun kinderen aanraden om te gaan lenen.

Tabel 7.9: Motieven om te lenen (%)

	Nominale fase				Leenfase			
	Hbo		Wo		Hbo		Wo	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Noodzakelijke/hoge lasten	61	66	63	65	73	77	68	69
Leenvoorwaarden duo gunstig	49	46	57	59	47	44	48	52
Om minder te hoeven werken naast studie	41	42	55	51	37	43	53	50
Zeker of voldoende inkomsten later	42	37	54	51	37	35	48	42
Wil ouders niet belasten	48*	54*	52	53	50	39	52	58
Ouders dragen niet/onvoldoende bij	44	47	39	39	37	39	36	42
Aangeraden door ouders	16	19	24	25	12	15	13	14
Meer luxe veroorloven	15	14	19	20	13	8	14	13
Geld nodig voor buitenland	16	15	18	19	11	15	12	12
Geld nodig voor stage	18	20	13	15	23	23	14	16

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Voltijdstudenten. Alleen structurele leners (n=7.057); *=significante trends (p≤0,01).

7.3.3 Bestedingsdoelen

Een volgende vraag is waarvoor de studenten de lening met name gebruiken. Tabel 7.10 toont de percentages studenten die de lening gebruiken voor de gegeven bestedingsdoelen. Deze doelen zijn onderscheiden naar levensonderhoud (boodschappen, huur energie, verzekeringen, telefoon, kabel en internet), studiekosten (boeken, collegegeld) en consumptief (uitgaan, hobby, vakantie, auto). Voor deze hoofdcategorieën zijn de gemiddelde percentages berekend. Er zijn geen trends in de besteding van de leningen. In de leenfase besteden relatief meer studenten hun lening aan levensonderhoud (hbo en wo) of studie (wo) dan in de nominale fase.

Tabel 7.10: Doel waarvoor de lening wordt gebruikt (% van de studenten die structureel lenen)

	Nominale fase				Leenfase			
	Hbo		Wo		Hbo		Wo	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Levensonderhoud (gemiddeld %)	*39*	*40*	*42*	*41*	*45*	*44*	*50*	*50*
Dagelijkse boodschappen	64	66	73	74	65	63	78	80
Huur en energie	62	64	71	69	63	70	74	73
Kleding	33	37	42	42	34	30	48	50
Mobiele telefoon	35	40	39	39	44	51	51	57
Zorgverzekering	46	47	39	36	57	52	46	50
Kabel en internet	30	31	35	33	40	38	45	39
Inboedelverzekering	22	23	22	20	32	26	33	33
Aansprakelijkheidsverzekering	18	15	15	14	28	20	22	21
Studiekosten (gemiddeld %)	*70*	*71*	*64*	*66*	*71*	*71*	*69*	*70*
Boeken en overige studiekosten	73	74	73	73	71	77	77	76
Collegegeld	67	68	56	58	71	65	62	64
Consumptief (gemiddeld %)	*17*	*17*	*25*	*23*	*19*	*15*	*27*	*27*
Uitgaan	21	23	32	31	26	17	35	35
Hobby/sport	21	20	31	30	23	14	37	36
Vakantie	15	17	30	26	16	16	31	29
Auto	9	7	6	4	11	11	6	9

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Voltijdstudenten die structureel lenen.

Er zijn daarnaast enkele opvallende verschillen naar achtergrondkenmerken. Deze verschillen tussen de subgroepen zijn het meest opvallen in de nominale fase (zie tabel 7.11). We beschrijven de meest opvallende resultaten:

- in de *nominale fase* besteden relatief veel studenten uit lagere sociale milieus (ook eerste generatie hoger onderwijs en allochtone studenten) hun lening aan de *studie*; dit geldt ook voor thuiswonende studenten met een studielening;
- in de *nominale fase* wordt de lening aangewend voor *consumptieve* doeleinden door relatief veel studenten van wie de ouders een ho-opleiding hebben, door mannen, universitaire studenten en door studenten uit de hogere sociale klasse;
- in de *nominale fase* besteden relatief veel uitwonende studenten hun lening aan *levensonderhoud*.

In de leenfase is er sprake van meer diffuse resultaten, met name in het hbo en wo:

- in de *leenfase* besteden relatief veel studenten uit lagere sociale milieus (wo), allochtone studenten (hbo) en thuiswonende studenten hun lening aan de *studie*;
- in de *leenfase* besteden veel mannen, studenten met ho-opgeleide ouders, autochtone studenten (wo) en uitwonende studenten (wo) hun lening aan *consumptieve* doeleinden;
- in de *leenfase fase* besteden veel uitwonende studenten, allochtone studenten (hbo), studenten met ho-opgeleide ouders (hbo) en ouderejaarsstudenten (hbo) hun lening aan *levensonderhoud*.

Tabel 7.11: Doel waarvoor de lening wordt gebruikt naar achtergrondkenmerken (% van de studenten die structureel lenen)

		Nominale fase		Leenfase	
		Hbo	Wo	Hbo	Wo
Generatie hoger onderwijs					
Levensonderhoud	Eerste generatie	38	41	40*	49
	Tweede generatie	41	42	50*	50
Studie	Eerste generatie	73*	71*	74	76*
	Tweede generatie	67*	62*	68	64*
Consumptief	Eerste generatie	15*	18*	15*	23*
	Tweede generatie	19*	27*	21*	30*
Sociale klasse					
Levensonderhoud	Laag	39	42	41	55
	Midden	39	42	45	48
	Hoog	40	41	49	49
Studie	Laag	79*	76*	77	81*
	Midden	70*	64*	70	70*
	Hoog	63*	60*	68	61*
Consumptief	Laag	13*	17*	8*	24
	Midden	16*	23*	19*	26
	Hoog	20*	28*	23*	31

Tabel 7.11: (Vervolg) Doel waarvoor de lening wordt gebruikt naar achtergrondkenmerken (% van de studenten die structureel lenen)

		Nominale fase		Leenfase	
		Hbo	Wo	Hbo	Wo
Geslacht					
Levensonderhoud	Man	40	43	45	49
	Vrouw	39	41	45	51
Studie	Man	72*	64	72	69
	Vrouw	69*	65	70	69
Consumptief	Man	21*	29*	21*	30*
	Vrouw	13*	19*	13*	24*
Etniciteit					
Levensonderhoud	Autochtoon	39	41*	44*	50
	Allochtoon	39	46*	54*	47
Studie	Autochtoon	70*	64*	69*	69
	Allochtoon	77*	76*	83*	75
Consumptief	Autochtoon	17*	24	17	28*
	Allochtoon	11*	24	19	16*
Studiejaar					
Levensonderhoud	Eerstejaars	36*	37*	30*	39
	Ouderejaars	41*	43*	46*	50
Studie	Eerstejaars	73	68	69	75
	Ouderejaars	69	64	71	69
Consumptief	Eerstejaars	14*	22	13	22
	Ouderejaars	18*	24	18	27
Woonsituatie					
Levensonderhoud	Thuis	20*	23*	24*	28*
	Uit	46*	44*	52*	53*
Studie	Thuis	75*	79*	77*	80*
	Uit	69*	63*	69*	68*
Consumptief	Thuis	16	21	18	18*
	Uit	17	24	17	29*

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012; bewerking ResearchNed. Voltijdstudenten die structureel lenen.

7.4 Samenvatting

Dit hoofdstuk heeft betrekking op het leengedrag van studenten. Sinds enkele jaren ligt de nadruk op het bevorderen van studievoortgang en het verbeteren van de rendementen. Nu er ook concreet maatregelen zijn afgekondigd die financiële consequenties hebben voor studenten verwachten we op termijn een verandering van het leengedrag te kunnen vaststellen. De langstudeerdersmaatregel is afgeschaft; in het regeerakkoord staat aangekondigd dat de basisbeurs wordt vervangen door een sociaal leenstelsel. Een direct gevolg van het een en ander is daarom nog niet vast te stellen. Het publieke debat over de maatregelen in het hoger onderwijs kan geleid hebben tot anticiperend gedrag van studenten. In het kader van deze monitor zijn we geïnteresseerd in antwoorden op de volgende vragen:

1.3.1 Verandert het aandeel studenten met een studielening?
1.3.2 Veranderen het leengedrag en de hoogte van het leenbedrag?
1.3.3 Veranderen leenmotieven en de bestedingsdoelen?

Verandert het aandeel studenten met een studielening?

Studenten zijn sinds 2007 voorzichtiger geworden in het aangaan van een studielening, zo blijkt uit de Kerncijfers OCW 2007-2011. Hoewel het aantal studenten met een lening is gestegen (en dus ook de kosten voor de overheid zijn toegenomen), is het relatieve aantal leners (percentage ten opzichte van alle studerenden) gedaald van 31 (2007) naar 28 procent (2009). Sindsdien is het percentage stabiel. In het wo lenen meer studenten dan in het hbo. Dit gaat wel gepaard met een stijging van het gebruik van het collegegeldkrediet van vier naar negen procent. Een derde deel van alle leners heeft geen recht meer op een basisbeurs. De meeste verschillen in leengedrag tussen typen studenten zijn geconstateerd bij leners in de nominale fase. In het hbo zijn er relatief veel leners onder studenten van wie de ouders een ho-opleiding hebben en in het hbo en wo bij studenten uit de lagere sociale klasse[13]. In de nominale fase lenen ook relatief veel allochtone studenten, mannen en masterstudenten. In de leenfase zijn de verschillen veel kleiner, soms tegengesteld of afwezig. Twee van de drie *lenende studenten* heeft naast de lening ook een betaalde baan. Meer dan de helft van *alle studenten* kiest voor werken en niet voor lenen. Minder dan tien procent heeft alleen een studielening en geen betaalde baan. Ongeveer vijftien procent van de studenten combineert lenen met werken.

Veranderen leengedrag en hoogte van het leenbedrag

Acht van de tien studenten lenen structureel (maandelijks). Tussen 2011 en 2012 zijn geen opzienbarende verschillen. Het percentage structurele leners in de leenfase is groter dan het percentage structurele leners in de nominale fase. Het bedrag dat studenten maandelijks lenen ligt rond de € 350 voor studenten in de nominale fase en rond de € 500 voor studenten in de leenfase.

Het totale bedrag dat studenten per jaar lenen is ongeveer € 4.000 in de nominale fase en ongeveer € 6.000 in de leenfase. In het hbo liggen de bedragen lager dan in het wo. In de nominale fase zijn er geen ontwikkelingen tussen 2011 en 2012. In de leenfase zijn alleen hbo-studenten meer gaan lenen. De eerder geconstateerde toename van het aantal leners uit sociaal lagere milieus wil niet zeggen dat zij ook meer lenen: studenten uit lagere milieus lenen zowel maandelijks als jaarlijks gemiddeld een lager bedrag dan studenten uit hogere milieus.

Veranderen leenmotieven en bestedingsdoelen

Bij de bestudering van leenmotieven en bestedingsdoelen is onderscheid gemaakt tussen studenten in de nominale fase en in de leenfase. Motieven om wel en niet te lenen zijn in de nominale fase anders dan in de leenfase. In de leenfase zijn er namelijk minder alternatieven voor een studielening. We zien in de leenfase dan ook veel minder en opvallender verschillen tussen de groepen studenten. De belangrijkste overweging om niet te lenen in de nominale fase heeft te maken met een (toenemende) weerstand tegen het maken van schulden. Voor steeds meer studenten in de nominale fase geldt dat ouders een lening afraden en/of dat men onzeker is over het latere inkomen. Andere belangrijke redenen om niet te lenen zijn het feit dat men opziet tegen de kosten van een studielening en het ontbreken van een daadwerkelijke noodzaak om te lenen. Steeds meer hbo-studenten worden weerhouden door de kosten van een lening en steeds meer wo-studenten stellen het lenen uit totdat het echt niet anders kan.

13 Ten aanzien van dit laatste aspect is er sprake van een trendbreuk met het verleden. Dit wordt veroorzaakt door de keuze van een andere indicator voor sociale status (zelfinschatting van de student in plaats van opleiding- en beroepsniveau en het inkomen van de ouders).

Voor studenten in de nominale fase uit hogere sociale milieus geldt relatief vaak dat zij een ouderlijke bijdrage ontvangen en geen lening nodig hebben. Bij deze groep speelt meer dan bij de lagere klasse dat ouders het afraden om te lenen. Studenten uit lagere milieus geven vaker aan niet te lenen omdat men een baan heeft.

Leenmotieven veranderen nauwelijks. De noodzakelijke lasten, de gunstige leenvoorwaarden, minder werken naast de studie en het feit dat men de ouders niet wil belasten zijn motieven van belang. In het hbo speelt steeds meer een rol dat men de ouders niet wil belasten. In het wo neemt het motief van gunstige leenvoorwaarden, luxe, minder werken en het advies van ouders aan belang toe. De scheiding tussen de sociale milieus komt grofweg tot uiting in het feit dat relatief veel studenten uit de lagere klasse lenen vanwege noodzaak en dat voor studenten uit de sociaal hogere klasse lenen veeleer een keuze is. Opvallend is dat de invloed van ouders zowel bij het afraden als bij het aanraden van een studielening in de hogere sociale klasse groter is dan in lagere sociale klasse.

Studenten besteden hun lening met name aan de studie en het noodzakelijke levensonderhoud en veel minder aan consumptieve doeleinden. Er zijn weinig trends in de besteding van de lening. Studenten in de leenfase besteden hun lening steeds vaker aan levensonderhoud en studie (wo).
In de nominale fase speelt bij de besteding van de lening de sociale herkomst een rol. Relatief veel studenten uit lagere milieus besteden hun lening aan de studie. Hoewel het gebruik van de lening voor consumptieve doeleinden beperkt is, wordt dit bestedingsdoel aangewend door relatief veel studenten uit hogere milieus en door relatief veel mannen.

8 Instellingsbeleid

8.1 Inleiding

Een onderdeel van het onderzoek naar de beleidsmaatregelen is de monitoring van het beleid van de onderwijsinstellingen in het hoger onderwijs. Het doel van de maatregelen (naast financiële overwegingen) is het verhogen van het studierendement en kwaliteit. Financiële prikkels of negatieve financiële consequenties van bepaalde keuzes kunnen van invloed zijn op het gedrag van studenten en instellingen. De mate waarin de beleidsmaatregelen het gewenste effect zullen hebben, is deels ook afhankelijk van de manier waarop instellingen hun beleid aan de ingestelde maatregelen aanpassen. Naast instellingsbesturen kunnen ook opleidingen invloed uitoefenen op de problematiek omtrent studievertraging.

Inmiddels heeft het beleid van instellingen zich sterk ontwikkeld als gevolg van de prestatieafspraken die het kabinet begin november 2012 heeft gemaakt met alle bekostigde hogescholen en universiteiten. Iedere hogeschool en universiteit heeft hiertoe een eigen voorstel gedaan. De Reviewcommissie Hoger Onderwijs heeft op basis van een beoordelingskader dat is vastgesteld door de staatssecretaris van OCW, deze voorstellen beoordeeld. De voorstellen hebben betrekking op kwaliteit en studiesucces, profilering en valorisatie. Instellingen hebben hiervoor een beschrijving gegeven van het eigen profiel, een analyse gemaakt van de sterktes en zwaktes en voorgenomen wijzigingen van of aanscherpingen in het instellingsprofiel toegelicht. De consequenties voor studenten komen met name tot uiting in de afspraken op het gebied van kwaliteit en studiesucces waarvoor een aantal verplichte indicatoren is geformuleerd (tabel 8.1; zie ook paragraaf 2.5 op pagina 21).

Tabel 8.1: Verplichte indicatoren kwaliteit en studiesucces prestatieafspraken

Wo	Kwaliteit/excellentie (keuze uit:)	▪ Deelname aan excellentie trajecten ▪ Studentenoordeel over de opleiding in het algemeen, ▪ Studenten aan opleidingen met goed/excellent NVAO score
	Studiesucces	▪ Uitval ▪ Switch ▪ Bachelorrendement
	Maatregelen	▪ Docentkwaliteit ▪ Onderwijsintensiteit ▪ Indirecte kosten
Hbo	Studiesucces	▪ Uitval ▪ Switch ▪ Bachelorrendement
	Kwaliteit/excellentie (keuze uit:)	▪ Studentenoordeel over de opleiding in het algemeen ▪ Studenten aan opleidingen met goed/excellent NVAO score ▪ Deelnamepercentage van studenten in excellentie trajecten.
	Maatregelen	▪ Docentkwaliteit ▪ Onderwijsintensiteit ▪ Indirecte kosten

Bron: http://www.rcho.nl/media/www_rcho_nl/rc%20overzicht%20indicatoren.pdf

Dit hoofdstuk heeft tot doel zicht te krijgen op activiteiten die instellingen implementeren c.q. acties die instellingen ondernemen om studenten te faciliteren probleemloos en zonder negatieve consequenties de studie te doorlopen. Om het beleid op instellingsniveau in kaart te brengen is voor deze nulmeting allereerst de huidige stand van zaken bij instellingen in kaart gebracht. Alle instellingen kregen de mogelijkheid om via een online inventarisatie hun activiteiten aan te geven en toe te lichten. Deze eerste inventarisatie vond plaats in het voorjaar van 2012. De Colleges van Bestuur van alle 57 bekostigde instellingen zijn per brief uitgenodigd om een formulier in te vullen. In totaal hebben 37 instellingen deelgenomen aan de enquête; 21 hogescholen en zestien universiteiten (inclusief theologische universiteiten).

Hoewel inmiddels in het kader van de prestatieafspraken er een duidelijker structuur is aangebracht in de thema's, doen we in dit hoofdstuk kort verslag van de belangrijkste bevindingen. Hierin zijn de volgende vragen leidend.

1.5.1 Welke activiteiten bieden instellingen aan om studiesucces te bevorderen en is er sprake van opleidingsspecifiek of doelgroepspecifiek (differentieel) beleid?
1.5.2 Is er een relatie tussen de beleidsmaatregelen en de introductie of intensivering van de activiteiten?
1.5.3 Zijn er in de ogen van studenten belangrijke veranderingen opgetreden in het instellingsbeleid?
1.5.4 Wat is de hoogte van het instellingscollegegeld en in welke mate differentieert dit tussen opleidingen of groepen studenten?

8.2 Activiteiten ter bevordering van studiesucces

Deze paragraaf bevat een korte beschrijving van de gehouden inventarisatie onder instellingen. In dit onderdeel komt de volgende vraag aan de orde:

Welke activiteiten bieden instellingen aan om studiesucces te bevorderen en is er sprake van opleidingsspecifiek of doelgroepspecifiek (differentieel) beleid?

De meest belangrijke thema's waarop instellingen vernieuwingen en veranderingen doorvoeren zijn (zo bleek uit de webscan): studiekeuze, curriculum, onderwijsintensiteit, begeleiding, toetsing, financiële compensatie, kwaliteit en de professionalisering van docenten. Bij nagenoeg alle instellingen gaat de aandacht daadwerkelijk uit naar deze thema's en op nagenoeg alle thema's worden activiteiten verricht.

Bij *studiekeuze* gaat het vooral om open dagen en de aandacht voor decanen en docenten in het voortgezet onderwijs. Ook studiekeuzegesprekken komen (zij het in iets mindere mate) aan de orde. Scholieren in het voortgezet onderwijs zijn vaker een doelgroep voor universiteiten dan voor hogescholen. Een meerderheid van deze activiteiten is onderdeel van het instellingsbeleid. Een klein deel is opleidingsspecifiek (hbo: 27% en wo: 18%) of doelgroepspecifiek (hbo: 12% en wo: 17%). Studiekeuzegesprekken variëren relatief vaak per opleiding en (vooral in het wo) per doelgroep.

Op het gebied van het *curriculum* worden veel en uiteenlopende activiteiten ontplooid. De belangrijkste zijn samen te vatten onder deficiëntieprogramma's en uitdagend onderwijs. Verder is er sprake van aanpassingen in het onderwijsaanbod (bijv. samenhang, aanbieden van specifieke vakken, struikelvakken of vakken met een ingangseis) of de curriculumopzet (bijv. de invoering van een jaarklassensysteem).

Ook is excellentie een belangrijk thema (honoursprogramma's - met name in het wo - of internationalisering). Ongeveer een derde van de activiteiten die gericht zijn op het curriculum is opleidingsspecifiek of doelgroepspecifiek (dit laatste geldt in het hbo voor 18% van de activiteiten).

Onderwijsintensiteit of de intensivering van het onderwijs is een belangrijk aandachtspunt dat ook vanuit het landelijk beleid c.q. de politiek wordt ondersteund. Bij een groot deel van de instellingen gaat het om de verbetering van de balans tussen contacturen en zelfstudie, waarbij de nadruk ligt op meer contacturen. Daarnaast is ook de invoering van een vorm van aanwezigheidsplicht een manier om studenten meer gebruik te laten maken van de aangeboden contacturen. Onderwijsintensiteit is over het geheel genomen te typeren als instellingsbeleid en is gericht op alle opleidingen en alle studenten. Er zijn weinig verschillen tussen hbo en wo.

Naast intensivering van reguliere begeleidingsactiviteiten hebben de activiteiten in het kader van *begeleiding* vooral betrekking op het instellingsbeleid ten aanzien van monitoring en terugkoppeling van resultaten (studentvolgsysteem) en aanscherping van de verwijzing (bindend studieadvies). Een klein deel van de genoemde begeleidingsactiviteiten is student- of opleidingsspecifiek en richt zich op risicostudenten (bijv. vertraagde studenten) en risicovakken (bijv. struikelvakken).

Algehele verbetering van *toetsing* is bij acht van de tien instellingen een aandachtspunt. Men realiseert dat onder meer door vaker tussentijds te toetsen, aanpassing van het herkansingsbeleid, aanscherping van toetsingseisen of het verbeteren van het functioneren van de examencommissie. Eén op de drie onderzochte universiteiten richt zich ook op beleid ten aanzien van de compensatie van toetsen. Dit beleid is vaak te duiden als instellingsbeleid en is nauwelijks opleidings- of doelgroepspecifiek.

Universiteiten hebben vaker dan hogescholen een (instellingsbeleid)beleid ten aanzien van *financiële compensatie* of studiepuntencompensatie voor bepaalde groepen studenten (in geval van bijv. bestuurswerk of internationalisering). Compensatie als gevolg van functiebeperkingen of topsport kan soms variëren per opleiding.

Veel activiteiten hebben eveneens tot doel het verhogen van de algehele *kwaliteit*. Dit wordt onder andere gedaan door te sturen op instroom (bijv. door numerus fixus, honoursprogramma's, selectie aan de poort of het verbeteren van voorlichting). Universiteiten zijn meer bezig met toelating en toelatingseisen dan hogescholen. Aanpassingen in het opleidingsconcept (wijzigingen in de structuur en opzet van de opleiding, verbeteren van faciliteiten) en het verbeteren van de management(stuur)informatie maken ook deel uit van deze kwaliteitsverbetering. Het merendeel van de activiteiten in dit kader is opleidingsspecifiek.

Professionalisering van docenten is overal een punt van aandacht en richt zich vooral op didactische kwaliteiten (bijv. door eisen in de vorm van SKO, BKO in het wo of een mastergraad voor hbo-docenten), begeleidingskwaliteiten en loopbaanperspectieven. Voor de effectuering worden uiteenlopende concrete acties genoemd. Meestal gaat het hier om instellingsbeleid.

Naast de hiervoor genoemde activiteiten maakten instellingen melding van aanscherpingen van het instellingsbeleid in het kader van prestatieafspraken, hoofdlijnenakkoorden en procesverbeteringen.

8.3 Relatie tussen instellingsbeleid en beleidsmaatregelen volgens instellingen

Aan instellingen is gevraagd of de activiteiten die zij ontplooien verband houden met de beleidsmaatregelen in het hoger onderwijs. In dit onderdeel geven we antwoord op de volgende vraag:

Is er een relatie tussen de beleidsmaatregelen en de introductie of intensivering van de activiteiten?

Een aantal instellingen geeft aan dat de relatie tussen instellings- en opleidingsbeleid en de beleidsmaatregelen vanuit de overheid lastig te duiden is en dat activiteiten niet altijd primair het doel hebben om studievertraging te voorkomen; soms is het een bijeffect. Het merendeel van de activiteiten is geen gevolg van de beleidsmaatregelen. Een klein deel van de activiteiten (6%; 2% hbo en 11% wo) is een rechtstreeks gevolg van de beleidsmaatregelen; voor een kwart geldt dat er deels een relatie is met de beleidsmaatregelen. Meer aandacht voor kwaliteit is voor zeven van de tien instellingen deels of helemaal gerelateerd aan de maatregelen. Op activiteitenniveau zien we dat met name impulsen of beleid op het gebied van toetsing, toelating en aanmelding, aanwezigheidsplicht, onderwijsintensiteit en het signaleren en begeleiden van studieproblemen een gevolg zijn van de maatregelen.

8.4 Relatie tussen instellingsbeleid en beleidsmaatregelen volgens studenten

Ook aan studenten is gevraagd of er in de instelling iets veranderd is sinds de invoering of het voornemen tot invoering van de beleidsmaatregelen. Hierbij komt de volgende vraag aan de orde:

Zijn er in de ogen van studenten belangrijke veranderingen opgetreden in het instellingsbeleid?

Ook aan studenten is gevraagd of er sinds het vorige studiejaar maatregelen of activiteiten in gang zijn gezet of wijzigingen zijn aangebracht in het onderwijs (Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2012; zie voor een toelichting bij het onderzoek paragraaf 3.2.2 op pagina 27). Deze vraag is alleen gesteld aan studenten die het vorig studiejaar dezelfde opleiding volgden. Tabel 8.2 toont de resultaten. Nagenoeg alle resultaten laten significante verschillen zien tussen hbo en wo. Bij de interpretatie moet rekening gehouden worden met het feit dat het onderwijs ook verandert in de hogere studiejaren omdat een groter beroep wordt gedaan op de zelfstandigheid van studenten.

Gemiddeld (over alle onderdelen) is voor 68 procent van de studenten de situatie op de opleiding onveranderd. Ten aanzien van de specifieke onderdelen valt allereerst op dat volgens redelijk veel studenten de groepsgrootte in hoorcolleges en werkgroepen is afgenomen (53% en 39%).

Doorgaans neemt het aantal *aangeboden* contacturen gedurende het verloop van een opleiding af vanwege een grotere nadruk op stage en zelfwerkzaamheid later in de opleiding. Uit tabel 8.2 blijkt dat voor bijna 60 procent van de studenten het aantal contacturen een studiejaar later gelijk is gebleven; één op de drie studenten geeft aan dat het aantal contacturen is verminderd (36%) en zes procent geeft aan dat er sprake is van een stijging van het aantal contacturen. In het hbo geven relatief meer studenten dan in het wo aan dat het aantal contacturen is gedaald (verschil van 21%-pnt.). Deze resultaten zijn niet zonder meer te vergelijken met de analyses van de *gevolgde* contacturen (zie paragraaf 5.5.2 op pagina 80). De hier getoonde percentages hebben betrekking op een vergelijking (inschatting) van een student met een studiejaar eerder; de analyse van het aantal contacturen is gebaseerd op twee onafhankelijk en representatieve steekproeven en twee onafhankelijke metingen.

Tabel 8.2: Veranderingen in instellingsbeleid: oordeel van studenten (percentages)

		Hbo	Wo	Ho
Aantal contacturen**	Verminderd	45	24	37
	Hetzelfde gebleven	49	69	56
	Gestegen	6	7	6
Groep hoorcolleges**	Kleiner geworden	55	50	53
	Hetzelfde gebleven	39	44	41
	Groter geworden	6	6	6
Groep werkgroepen/ practica**	Kleiner geworden	43	31	39
	Hetzelfde gebleven	51	62	55
	Groter geworden	6	7	6
Aanwezigheidsplicht**	Verminderd (minder aanwezigheidsplicht)	21	13	18
	Hetzelfde gebleven	68	75	71
	Uitgebreid (meer aanwezigheidsplicht)	11	12	11
Gestimuleerd om voor studie naar buitenland te gaan**	Afgenomen	17	14	16
	Hetzelfde gebleven	74	79	76
	Toegenomen	9	7	8
Stimulans om nevenactiviteiten te volgen**	Afgenomen	20	28	23
	Hetzelfde gebleven	75	66	72
	Toegenomen	5	6	5
Stimulans om extra vakken te volgen**	Afgenomen	20	25	22
	Hetzelfde gebleven	75	71	73
	Toegenomen	5	4	5
Aantal herkansingen bij tentamens	Afgenomen	11	11	11
	Hetzelfde gebleven	79	79	79
	Toegenomen	11	9	10
Begeleiding van studenten**	Minder intensief geworden	27	17	24
	Hetzelfde gebleven	63	75	68
	Intensiever geworden	9	7	9
Mogelijkheid extra trainingen/cursussen**	Afgenomen	14	10	12
	Hetzelfde gebleven	78	82	79
	Toegenomen	8	8	8
Inzicht in studievoortgang**	Verslechterd	10	7	9
	Hetzelfde gebleven	77	81	79
	Verbeterd	13	12	12
Aantal	(n)	3.971	2.227	6.199

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2012; bewerking ResearchNed. Voltijd bachelor en studenten die in 2011 dezelfde opleiding volgden als in 2010; ** verschillen tussen hbo en wo zijn significant (p≤0,01).

Meer hbo- dan wo-studenten geven aan dat de groepsgrootte bij werkgroepen kleiner is geworden (verschil van 12%-pnt.) en dat de begeleiding minder intensief is geworden (verschil van 10%-pnt.). Voor het overige zijn verschillen tussen hbo en wo, hoewel significant, niet noemenswaardig groot. Ongeveer een kwart van de studenten in het ho geeft aan dat men minder gestimuleerd wordt om nevenactiviteiten (23%) te ontplooien of extra vakken (22%) te volgen.

Voor drie kwart van de studenten is er weinig tot niets veranderd als het gaat om de mate waarin de instelling studenten stimuleert tot het volgen van nevenactiviteiten of extra vakken, aanwezigheidsplicht, herkansingsbeleid, het stimuleren van internationalisering, ondersteuning in de vorm van trainingen of cursussen en het verschaffen van inzicht aan studenten in de eigen studievoortgang.

Om na te gaan in welke mate er op de onderwijsinstelling sprake is van een proactieve houding in het aanspreken van studenten op eventuele studieachterstand, is in de Studentenmonitor gevraagd of studenten een achterstand hebben en of zij actief hierop aangesproken worden (tabel 8.2). In totaal heeft 35 procent van de hbo-studenten en 52 procent van de wo-studenten naar eigen zeggen een studieachterstand. Op de vraag of er veranderingen zijn opgetreden ten opzichte van een studiejaar eerder in de mate waarin zij op deze studieachterstand worden aangesproken, antwoordt de helft van de hbo-studenten en 65 procent van de wo-studenten dat zij hierop *niet* aangesproken worden. Slechts acht à negen procent van degenen met een studieachterstand geeft aan dat zij hierop meer dan het studiejaar ervoor worden aangesproken.

Tabel 8.3: Studenten aanspreken op studieachterstand

	Hbo		Wo		Ho	
	n	%	n	%	n	%
Studieachterstand (t.o.v. totale groep)	1.402	35	1.158	52	2.560	41
Niet op aangesproken	709	51	752	65	1.461	57
Minder aangesproken dan vorig jaar	102	7	51	4	152	6
Op dezelfde wijze aangesproken als vorig jaar	480	34	250	22	730	29
Meer aangesproken dan vorig jaar	112	8	104	9	216	8
Geen studieachterstand	2.569	65	1.070	48	3.639	59

Bron: OCW Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2012; bewerking ResearchNed. Voltijd bachelor en studenten die in 2011 dezelfde opleiding volgden als in 2010.

De algemene conclusie is dat naar het oordeel van studenten inspanningen die de opleiding verricht om de studievoortgang te bevorderen grotendeels gelijk zijn gebleven, zeker als rekening wordt gehouden met het feit dat naarmate een student verder komt in de opleiding een groter beroep wordt gedaan op zelfstandigheid. Volgens studenten gaat er weinig initiatief uit van opleidingen in het actief aanspreken van studenten op hun studieachterstand: slechts in acht à negen procent is aan de orde.

8.5 Hoogte van het collegegeld

Tijdens de inventarisatie is gevraagd naar de hoogte van het instellingscollegegeld. De antwoorden op deze vragen zijn aangevuld met informatie die via internet is ingewonnen. De volgende vraag komt hierbij aan de orde:

Wat is de hoogte van het instellingscollegegeld en in welke mate differentieert dit tussen opleidingen of groepen studenten?

De instellingscollegegelden voor de tweede studies zijn voor alle bekostigde opleidingen verzameld via de websites van de instellingen. Tabel 8.4 toont de gemiddelden per croho-onderdeel.
Er is een groot verschil tussen hbo en wo in de hoogte van het collegegeld dat gehanteerd wordt. In het wo is het collegegeld veel hoger en varieert het bovendien veel meer dan in het hbo. Daarnaast zijn de instellingscollegegelden voor de masters hoger dan voor de bachelors. Het gemiddelde instellingscollegegeld in het hoger onderwijs bedraagt voor 2012-2013 € 9.093 per jaar (€ 11.523 voor de masters en € 7.325 voor de bachelors). In het hbo is het collegegeld voor de bachelors gemiddeld € 6.756 per jaar; in het wo € 8.538 per jaar.

Tabel 8.4: Hoogte instellingscollegegeld (€ per jaar) naar soort hoger onderwijs en croho-onderdeel (2012-2013)

	Hbo			Wo			Ho		
	Bachelor	Master	Totaal	Bachelor	Master	Totaal	Bachelor	Master	Totaal
Ow	6.667	6.534	6.663		12.458	12.458	6.667	12.228	8.777
Lb	5.960		5.960	9.240	9.240	9.240	7.118	9.240	7.904
Na				10.862	13.416	12.410	10.862	13.416	12.410
Te	6.839		6.839	6.214	8.221	7.508	6.740	8.221	7.069
Gz	7.002		7.002	12.837	14.182	13.744	8.694	14.182	10.752
Re				7.664	11.432	10.408	7.664	11.432	10.408
Ec	6.792		6.792	7.304	11.309	10.107	6.860	11.309	7.916
Gm	6.665		6.665	7.574	11.976	10.445	7.022	11.976	9.123
Tc	6.943	6.757	6.854	8.108	11.681	10.455	7.841	11.060	9.862
So	7.625		7.625	8.915		8.915	8.657		8.657
Totaal	6.756	6.732	6.755	8.538	11.747	10.738	7.325	11.523	9.093

Bron: websites instellingen. Monitor beleidsmaatregelen hoger onderwijs, ResearchNed i.o.v. OCW. Postmasters en oude stijl-opleidingen zijn samengenomen bij de masters.

Bijlage 1: Figuren en tabellen

Figuur 2.1: Chronologisch overzicht van belangrijkste beleidsmaatregelen 23
Figuur 3.1: Design 31
Figuur 4.1: Instroom in het hoger onderwijs (absolute aantallen) naar soort hoger onderwijs en jaar (bron: 1CijferHO) 34
Figuur 4.2: Bachelorinstroom in het hbo naar sector en jaar (bron: 1CijferHO) 34
Figuur 4.3: Bachelorinstroom in het wo naar sector en jaar (bron: 1CijferHO) 35
Figuur 4.4: Percentage bachelorinstroom in zorg, onderwijs en bèta ten opzichte van de totale instroom (bron: 1CijferHO) 36
Figuur 4.5: Bachelorinstroom in het hoger onderwijs naar wel/geen vwo-diploma, soort hoger onderwijs en jaar (bron: 1CijferHO) 36
Figuur 4.6: Bachelorinstroom in het hoger onderwijs naar etniciteit, soort hoger onderwijs en jaar (bron: 1CijferHO) 37
Figuur 4.7: Bachelorinstroom in het hoger onderwijs naar leeftijd, soort hoger onderwijs en jaar: voltijd, deeltijd en duaal (bron: 1CijferHO) 37
Figuur 4.8: Bachelorinstroom in bètastudies (in absolute aantallen en als percentage van de totale bachelorinstroom) naar soort hoger onderwijs en jaar (bron: 1CijferHO) 38
Figuur 4.9: Percentage bachelorinstroom in bèta-opleidingen naar geslacht en jaar (bron: 1CijferHO) 39
Figuur 4.10: Aantal en aandeel tweede bachelors en sector tweede bachelor ten opzichte van alle ingeschreven bachelors (bron: 1CijferHo) 40
Figuur 4.11: Aandeel bachelorstudenten in tweede studie in 2011 naar achtergrondkenmerken en soort hoger onderwijs (ten opzichte van populatie bachelors) (bron: 1CijferHo) 41
Figuur 4.12: Aandeel tweede hbo-bachelors naar sector ho-diploma en sector tweede hbo-bachelor ten opzichte van alle hbo-bachelors met een tweede bachelor (bron: 1CijferHo) 42
Figuur 4.13: Aandeel tweede wo-bachelors naar sector ho-diploma en sector tweede wo-bachelor ten opzichte van alle wo-bachelors met een tweede bachelor (bron: 1CijferHo) 42
Figuur 4.14: Aandeel ingeschreven studenten aan tweede bachelor en collegegeldregime (bron: 1CijferHo): gegevenslabels gerelateerd aan totaal aantal ingeschreven bachelors 43
Figuur 4.15: Aandeel ingeschreven studenten in tweede bachelor hbo dat instellingscollegegeld verschuldigd is naar achtergrondkenmerken t.o.v. alle bachelors in tweede studie: 2010 en 2011 (bron: 1CijferHo) 44
Figuur 4.16: Percentage bachelorstudenten dat de studiekeuze één jaar uitstelt (bron: 1CijferHO, alleen studenten met havo- of vwo-vooropleiding) 45
Figuur 4.17: Percentage bachelorstudenten dat de studiekeuze één jaar uitstelt naar geslacht (bron: 1CijferHO, alleen studenten met havo- of vwo-vooropleiding) 45
Figuur 4.18: Percentage bachelorstudenten dat de studiekeuze één jaar uitstelt naar geslacht (bron: 1CijferHO, alleen studenten met havo- of vwo-vooropleiding) 46
Figuur 4.19: Percentage bachelorstudenten dat de studiekeuze één jaar uitstelt naar etniciteit (bron: 1CijferHO, alleen studenten met havo- of vwo-vooropleiding) 46
Figuur 4.20: Percentage eerstejaarsstudenten dat (zeer) goed heeft nagedacht over de keuze voor een opleiding naar soort hoger onderwijs en jaar 47

Figuur 4.21: Percentage eerstejaarsstudenten in het hbo dat aangeeft (zeer) goed te hebben nagedacht over de keuze voor een opleiding naar achtergrondkenmerken en jaar 47
Figuur 4.22: Percentage eerstejaarsstudenten in het wo dat aangeeft (zeer) goed te hebben nagedacht over de keuze voor een opleiding naar achtergrondkenmerken en jaar 48
Figuur 4.23: Invloed van beleidsmaatregelen op zekerheid studiekeuze naar soort hoger onderwijs 49
Figuur 4.24: Belangrijke studiekeuzemotieven van eerstejaars naar soort ho en jaar (%) 50
Figuur 4.25: Belangrijke studiekeuzemotieven van hbo-eerstejaars achtergrondkenmerken en jaar (%) 50
Figuur 4.26: Belangrijke studiekeuzemotieven van wo-eerstejaars achtergrondkenmerken en jaar (%) 51
Figuur 4.27: Geraadpleegde informatiebronnen bij studiekeuze eerstejaars in het hbo naar jaar 52
Figuur 4.28: Geraadpleegde informatiebronnen bij studiekeuze eerstejaars in het wo naar jaar 52
Figuur 4.29: Match tussen student en studie, alleen eerstejaars naar soort hoger onderwijs en jaar 53
Figuur 4.30: Percentage studenten dat blijk geeft van een goede match tussen student en studie in hbo, alleen eerstejaars naar achtergrondkenmerken en jaar 54
Figuur 4.31: Percentage studenten dat blijk geeft van een goede match tussen student en studie in wo, alleen eerstejaars naar achtergrondkenmerken en jaar 54
Figuur 5.1: Studieswitch van bachelorstudenten na het eerste jaar naar instroomcohort: studenten die in het tweede jaar niet meer studeren in het ho (uitval) of studeren aan een andere opleiding (switch) naar soort hoger onderwijs en instroomjaar (1CijferHO) 61
Figuur 5.2: Studieswitch van bachelorstudenten na het eerste jaar naar instroomcohort: studenten die in het tweede jaar niet meer studeren in het ho (uitval) of studeren aan een andere opleiding (switch) naar soort ho en achtergrondkenmerken (1CijferHO) 61
Figuur 5.3: Studieuitval in het tweede jaar van bachelorstudenten na het eerste jaar (T2 niet meer studerend in het hoger onderwijs c.q. studerend aan een andere opleiding) naar soort hoger onderwijs en achtergrondkenmerken (1CijferHO) 62
Figuur 5.4: De status van switchers: percentage van het totaal aantal switchers en het al dan niet switchen tussen het soort hoger onderwijs (van hbo naar wo of van wo naar hbo) 63
Figuur 5.5: Geraadpleegde informatiebronnen bij studiekeuze naar al dan niet studiestaker 65
Figuur 5.6: Percentage studiestakers en de mate waarin studenten hebben nagedacht over de studiekeuze 65
Figuur 5.7: Percentage studiestakers en de mate waarin student en studie matchen 66
Figuur 5.8: Redenen voor studieuitval in het hbo (bron: Startmonitor 2009-2011) 67
Figuur 5.9: Redenen voor studieuitval in het wo (bron: Startmonitor 2009-2011) 68
Figuur 5.10: Studievoortgang van hbo- en wo-voltijd bachelors (en totaal ho) in 2011 en 2012: 95%-betrouwbaarheidsintervallen van studievoortgang (100=op schema) 69
Figuur 5.11: Significante verschillen in studievoortgang tussen subgroepen en jaar: hbo voltijd bachelor: 95%-betrouwbaarheidsintervallen van studievoortgang (100=op schema) 71
Figuur 5.12: Significante verschillen in studievoortgang tussen subgroepen en jaar: wo voltijd bachelor: 95%-betrouwbaarheidsintervallen van studievoortgang (100=op schema) 73
Figuur 5.13: Significante verschillen in het percentage studenten met bovengemiddelde inzet tussen subgroepen en jaar: hbo voltijd bachelor: 95%-betrouwbaarheidsintervallen 75
Figuur 5.14: Significante verschillen in het percentage studenten met bovengemiddelde inzet tussen subgroepen en jaar: wo voltijd bachelor: 95%-betrouwbaarheidsintervallen 76

Figuur 5.15: Gemiddelde contacttijd tussen eerstejaars en ouderejaars en hbo en wo naar jaar: voltijd bachelor: 95%-betrouwbaarheidsintervallen 81
Figuur 5.16: Percentage hbo-bachelors voltijd met studiegerelateerde buitenlandervaring naar achtergrondkenmerken: 95%-betrouwbaarheidsintervallen 86
Figuur 5.17: Percentage wo-bachelors voltijd met studiegerelateerde buitenlandervaring naar achtergrondkenmerken: 95%-betrouwbaarheidsintervallen 87
Figuur 5.18: Percentage bachelors (voltijd) met bestuurstaken: 95%-betrouwbaar-heidsintervallen 89
Figuur 5.19: Percentage bachelors die tijd hebben besteed aan betaalde arbeid naar soort hoger onderwijs, studiejaar en woonsituatie 90
Figuur 5.20: Tijdbesteding aan betaald werk in uren per week en het percentage studenten dat minder dan 10, tussen 10 en 16 en meer dan 16 uur per week betaalde arbeid verricht 91
Figuur 5.21: Percentage bachelorstudenten dat op de hoogte is van de beleidsmaatregelen in het hoger onderwijs: 95%-betrouwbaarheidsintervallen 96
Figuur 6.1: Instroom in de masterfase naar soort hoger onderwijs (voltijd en deeltijd); bron 1CijferHO 108
Figuur 6.2: Percentage masterinstroom in hbo en wo in gezondheidszorg, onderwijs en bètaopleidingen gerelateerd aan de totale instroom in de master van resp. hbo en wo; bron 1CijferHO 109
Figuur 6.3: Aandeel en aantal studenten in researchmasters (alleen wo); bron 1CijferHO 109
Figuur 6.4: Studenten in wo-researchmasters en overige wo-masters naar eindexamencijfer in de hoogst behaalde opleiding in het voortgezet onderwijs (bron 1CijferHO) 110
Figuur 6.5: Percentage masterinstroom in hbo en wo naar opleidingsvorm; bron 1CijferHO 111
Figuur 6.6: Percentage masterinstroom in hbo en wo naar geslacht; bron 1CijferHO 112
Figuur 6.7: Percentage masterinstroom in hbo en wo naar etniciteit; bron 1CijferHO 112
Figuur 6.8: Percentage masterinstroom in hbo en wo naar leeftijd; bron 1CijferHO 113
Figuur 6.9: Percentage masterinstroom in hbo en wo naar vooropleiding vóór het hoger onderwijs bron 1CijferHO 113
Figuur 6.10: Percentage masterinstroom in hbo en wo naar vooropleiding in het voortgezet onderwijs: index; bron 1CijferHO 114
Figuur 6.11: Percentage masterstudenten met extra activiteiten: studiegerelateerde buitenlandervaring en bestuurswerk; bron Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2011 en 2012: 95%-betrouwbaarheidsintervallen 115
Figuur 6.12: Aandeel wo-masterstudenten dat tweede master doet naar achtergrondkenmerken (ten opzichte van ingeschreven wo- masters) (bron: 1CijferHo) 118
Figuur 6.13: Aandeel studerenden in een tweede wo-master naar sector ho-diploma (onderwijs, zorg, overig) en sector tweede wo-master (onderwijs, zorg, overig) ten opzichte van alle wo-masters met een tweede bachelor (bron: 1CijferHo) 119
Figuur 6.14: Aandeel studerenden in een tweede wo-master dat kiest voor een tweede masteropleiding en percentage dat instellingscollegegeld en wettelijk collegegeld betaalt ten opzichte van de populatie masters (bron: 1CijferHo) 119
Figuur 6.15: Aandeel ingeschreven studenten in tweede master dat instellingscollegegeld verschuldigd is naar achtergrondkenmerken t.o.v. alle masters in tweede studie: 2010 en 2011 (bron: 1CijferHo) 120

Figuur 7.1: Studenten met studielening: totaal, leenfase en collegegeldkrediet en het percentage in leenfase ten opzichte van alle leners (bron: Kerncijfers OCW 2007-2011) 124

Tabel 2.1: Relatie tussen maatregelen en verwachte effecten 24
Tabel 3.1: Indeling sociale klasse (Studentenmonitor) 30
Tabel 4.1: Aantal studerenden in een tweede bachelor naar sector ho-diploma (onderwijs, zorg, overig) en sector tweede bachelor (onderwijs, zorg, overig) (bron: 1CijferHo) 41
Tabel 5.1: Relatie tussen studievoortgang en achtergrondkenmerken: hoger onderwijs 69
Tabel 5.2: Relatie tussen studievoortgang en achtergrondkenmerken: hbo 70
Tabel 5.3: Relatie tussen studievoortgang en achtergrondkenmerken: wo 71
Tabel 5.4: Relatie tussen inzet en achtergrondkenmerken 74
Tabel 5.5: Relatie tussen motivatie en achtergrondkenmerken 77
Tabel 5.6: Relatie tussen tijdbesteding aan studie en achtergrondkenmerken: hoger onderwijs 78
Tabel 5.7: Relatie tussen tijdbesteding aan studie en achtergrondkenmerken: hbo 78
Tabel 5.8: Relatie tussen tijdbesteding aan studie en achtergrondkenmerken: wo 80
Tabel 5.9: Percentage studenten met meer dan twaalf contacturen per week 81
Tabel 5.10: Oordeel eerstejaars over contacttijd en gemiddeld aantal contacturen 82
Tabel 5.11: Oordeel eerstejaars over toegevoegde waarde contacttijd en de mate waarin de contacttijd bijdraagt aan de binding die men met de opleiding heeft (percentages) 82
Tabel 5.12: Oordeel bachelors over de studeerbaarheid (is de studie te doen in de tijd die er voor staat: percentages) 83
Tabel 5.13: Relatie tussen studeerbaarheid en achtergrondkenmerken 84
Tabel 5.14: Percentage studenten met studiegerelateerde buitenlandervaring 85
Tabel 5.15: Soort buitenlandervaring (%) naar soort hoger onderwijs: t.o.v. bachelorstudenten met buitenlandervaring t.o.v. populatie voltijd bachelors (tussen haakjes) 86
Tabel 5.16: Percentage studenten dat in de toekomst voor de studie naar het buitenland wil gaan 88
Tabel 5.17: Tijdbesteding aan bestuurswerk (gemiddeld in uren per week) 90
Tabel 5.18: Invloed van baan op studie (kolompercentages) 92
Tabel 5.19: Tevredenheid over de balans opleiding-werk naar uren betaalde arbeid en jaar (%) 93
Tabel 5.20: Tevredenheid over de balans tussen opleiding en studie (1=ontevreden; 5=tevreden) 93
Tabel 5.21: Redenen om te werken (percentages) 94
Tabel 5.22: Redenen om niet te werken (percentages) 95
Tabel 5.23: Belang van de opleiding (percentages) 95
Tabel 5.24: Relatie tussen het percentage studenten dat op de hoogte is van de beleidsmaat-regelen in het hoger onderwijs en achtergrondkenmerken 97
Tabel 5.25: Relatie tussen de drie onderscheiden studiestrategieën en achtergrondkenmerken 98
Tabel 5.26: Veranderingen in studiegedrag als gevolg van maatregelen (percentages): alleen studenten die op de hoogte zijn van de beleidsmaatregelen 98
Tabel 6.1: Perspectief van de bachelorstudenten (voltijd) na afronding van de bachelor 106
Tabel 6.2: Redenen om niet door te studeren maar te gaan werken na de bachelor 106
Tabel 6.3: Plannen om een master of andere opleiding te volgen 107
Tabel 6.4: Studiekeuzemotieven bij keuze voor een master (% studenten die desbetreffende motieven zeer belangrijk vonden) 116

Tabel 6.5: Aantal tweede hbo- en wo-masters naar sector ho-diploma (onderwijs, zorg, overig) en sector tweede hbo-master (onderwijs, zorg, overig) (bron: 1CijferHo) 117
Tabel 7.1: Aantallen naar jaar, soort hoger onderwijs en percentage wel/niet lening (populatiegegevens) 124
Tabel 7.2: Aantal naar jaar, soort hoger onderwijs en percentage lening (steekproefgegevens)..... 125
Tabel 7.3: Studielening (%) naar achtergrondkenmerken..... 126
Tabel 7.4: Inkomensstrategie (%) van studenten 127
Tabel 7.5: Structureel en incidenteel lenen naar leenfase (% t.o.v. alle studenten en lenende studenten)..... 127
Tabel 7.6: Leenbedragen (€) en aantal maanden lenen per jaar (gem.) 128
Tabel 7.7: Leenbedrag (€) en aantal maanden (gem.) lenen naar achtergrondkenmerken (alleen structurele leners in de nominale fase) 129
Tabel 7.8: Motieven om niet te lenen (%) 130
Tabel 7.9: Motieven om te lenen (%) 131
Tabel 7.10: Doel waarvoor de lening wordt gebruikt (% van de studenten die structureel lenen) 131
Tabel 7.11: Doel waarvoor de lening wordt gebruikt naar achtergrondkenmerken (% van de studenten die structureel lenen) 132
Tabel 8.1: Verplichte indicatoren kwaliteit en studiesucces prestatieafspraken 137
Tabel 8.2: Veranderingen in instellingsbeleid: oordeel van studenten (percentages) 141
Tabel 8.3: Studenten aanspreken op studieachterstand 142
Tabel 8.4: Hoogte instellingscollegegeld (€ per jaar) naar soort hoger onderwijs en croho-onderdeel (2012-2013) 143

Bijlage 2: Definities 1CHO

Instroom, switch en uitval

Selecties en verrijking

Er is geselecteerd op hoofdinschrijving, eerstejaars ho-inschrijvingen als student in een bacheloropleiding (geen associate degrees) vanaf 2006-2011. In de gegevens is onderscheid gemaakt tussen bèta, zorg, onderwijs en overig. Inschrijvingen zijn ingedeeld in 'onderwijs' wanneer de hoofdopleiding waarvoor de student zicht heeft ingeschreven behoort tot het croho-onderdeel onderwijs, in 'zorg' wanneer de hoofdopleiding behoort tot het croho-onderdeel gezondheidszorg, in 'bèta' wanneer de hoofdopleiding volgens de definities van het Platform Bèta Techniek valt onder cluster 1 (natuur & techniek) of cluster 2 (snijvlakopleidingen met meer dan 50% bètavakken). De indeling van studenten in de categorie 'Bèta' doorkruist hiermee soms de croho-indeling. Aan de indeling in bètaclusters is voorrang gegeven.

Herinschrijving, switch en uitval

Als een student dezelfde opleiding is blijven doen (op basis van actuele opleidingscode) dan zijn dat 'herinschrijvers'. Als een student van hbo naar wo (of andersom) is gegaan of wanneer ze binnen het soort ho een andere opleiding zijn gaan doen (op basis van actuele opleidingscode) is dat een 'switcher'. In een aantal gevallen betekent een andere opleidingscode geen switch, maar betreft het dezelfde opleiding met een andere code. Op basis van de historische opleidingscodes en de codewijzigingsbestanden voor de Studiekeuzedatabase is hiervoor gecorrigeerd. Studenten die in het tweede jaar niet ingeschreven staan en ook geen diploma hebben behaald zijn benoemd als 'uitval'. Als een student in het eerste jaar een diploma heeft behaald, is deze niet gekwalificeerd als 'uitval'. Ook als in de neveninschrijving alsnog een bachelordiploma is behaald is dat geen uitval, maar vallen de studenten onder de categorie 'diploma behaald'. Voor de studenten die in 2011 zijn gestart, zijn nog geen doorstroomgegevens bekend. Deze studenten vallen onder de categorie 'nog niet meetbaar'. Studenten die in het tweede jaar niet aan een opleiding staan ingeschreven, maar het jaar daaropvolgend wel zijn benoemd als 'doorstart'. Studenten die ook in het derde jaar geen inschrijving hebben, vallen onder de 'duurzame uitval'.

Indirecte instroom

De indirecte instroom is alleen berekend voor studenten met een havo- of vwo-vooropleiding waarvan het eindexamenjaar bekend is. Wanneer een havo- of vwo-student zich één jaar na het eindexamen inschrijft voor een opleiding in het hoger onderwijs, is deze gekwalificeerd als 'indirecte instroom'. Drie procent van de studenten heeft meer dan één tussenjaar. Deze groep beschouwen we niet als indirecte instroom.

Vooropleiding

De vooropleiding is voor hbo en wo apart ingedeeld in een nieuw veld. Voor het hbo zijn de categorieën havo, vwo, mbo4 en overig. En voor het wo zijn de categorieën vwo, hbo-p, hbo-b en overig. Vooropleidingen in het ho komen weinig voor, omdat voor het basisbestand een selectie is gemaakt op basis van eerstejaars ho.

Tweede studies bachelors en masters

Basisdefinities

Voor de berekening van het aandeel studenten met een tweede studie in de bachelor- en masterfase is gebruikgemaakt van het 1CijferHO en daaraan gerelateerde conversiebestanden. Allereerst zijn de vooropleidingscodes van de hoogst behaalde vooropleiding op peiljaar x gehercodeerd naar zorg, onderwijs en overig diploma. Hierbij is uitgegaan van het croho-onderdeel. Er zijn correcties toegepast voor onderwijsopleiding in de sector landbouw & natuurlijke omgeving (bijv. STOAS). Daarnaast zijn alle diploma's als 'niet behaald' beschouwd als het diploma behaald is aan een niet-bekostigde instelling (de regeling heeft immers betrekking op bekostigde opleidingen), als het een tussendiploma betreft (dit is aan de orde bij een aantal opleidingen in de gezondheidszorg), als het diploma behaald is in een periode vóór 1991, als het diploma behaald is voor een propedeuse of een associate degree en als de opleidingscode van het behaalde diploma gelijk is aan de huidige opleidingscode. Bij de tweede studies in de bachelor tellen de ongedeelde diploma's en bachelor- én masterdiploma's mee; bij de masters tellen alleen ongedeelde diploma's en masterdiploma's mee. Diploma's behaald aan een postinitiële tellen niet mee. In de analyses zijn wel de postmasters meegenomen (met name universitaire lerarenopleidingen). In alle gevallen is uitgegaan van de door DUO gevalideerde croho-gegevens. De tweede studie zijn alleen meegenomen als zij volgtijdelijk zijn (de tweede studie is gestart na het behalen van het diploma). Alle definities zijn afgestemd met DUO.

Onderscheid in groepen

In het bachelorbestand is een selectie gemaakt van de hoofdinschrijvingen (domein hoger onderwijs), bachelor en inschrijving als 'student'. Voor de masters is geselecteerd op hoofdinschrijvingen (domein hoger onderwijs), master (inclusief universitaire lerarenopleidingen), inschrijving als 'student' en wo. Er is gekeken naar het totaal aantal ingeschreven studenten per jaar, niet naar de nieuwe instroom.

Studenten zijn tot de doelgroep van beleid gerekend indien zij een diploma hebben behaald aan een opleiding zijnde geen onderwijs of zorg en een tweede studie beginnen aan een opleiding onderwijs of zorg. Dit is de groep die volgens het beleid het wettelijk collegegeld gaat betalen. Alle andere groepen die een tweede studie gaan volgen, betalen het instellingscollegegeld.

Bijlage 3: Afkortingen

Croho-onderdeel

Ec	Economie
Gm	Gedrag & Maatschappij
Gz	Gezondheidszorg
Lb	Landbouw & Natuurlijke omgeving
Na	Natuur
Ow	Onderwijs
Re	Recht
So	Sectoroverstijgend
Tc	Taal & Cultuur
Te	Techniek

Overig

Ad	Associate degree
Havo	Hoger algemeen vormend onderwijs
Hbo	Hoger beroepsonderwijs
Ho	Hoger onderwijs
Mbo	Middelbaar beroepsonderwijs
Vo	Voortgezet onderwijs
Vwo	Voorbereiden wetenschappelijk onderwijs
Wo	Wetenschappelijk onderwijs

Dit rapport is een uitgave van:
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

productie
Directie Hoger Onderwijs en Studiefinanciering

vormgeving
Bureau Wim Zaat, Moerkapelle

Deze publicatie staat ook op internet onder:
www.rijksoverheid.nl onder het kopje
Documenten en publicaties of bel: Tel. 0800 8051
(gratis)

Uitgave: januari 2013